

НАБИЖОН ҲОШИМОВ

АРОСАТ ДУНЁ

**ЕҲУД МАМАЖОН ҒОЙИПНИНГ
ҲАЁТИ ВА ҒАРОЙИБ**

САРГУЗАШТЛАРИ

Воқеий саргузашт қисса

**Тошкент,
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси “Фан” нашриёти,**

2006

84(59)6-НЧ - Ўзбек адабиёти асар-
лари. - Қисса.

*Ўтган авлод-аждодларимизнинг
руҳлари шод, охиратлари обод бўлсин!*

Тақризчи: ОЛИМЖОН РАҲИМОВ
—тарих фанлари номзоди, доцент.

Қўлингиздаги мазкур асар қаҳрамони бўлмиш Мамажон Ғойипнинг ҳаёти сизга таниш бўлган машҳур “Робинзон Крузо”, “Дерсу Узала” ва “Граф Монте-Кристо” каби асарлар қаҳрамонларининг кечмишларига қайси томонларидандир ўхшаб кетади. Лекин Робинзон Крузо яшаган қимсасиз оролда йил давомида мўътадил иқлим, ов қуролилари, хуллас, инсон ҳаёти учун зарурий барча манбаалар бўлган ва у мутлақо эркинликда кун кечириб, ҳатто бемалол олов ҳам ёқа олган эди. Дерсу Узала бўлса, танҳоликни ихтиёрий қабул қилган, мутлақо қувғинликда бўлмаган ва ўзини ёввойи табиатнинг бир бўлаги деб билган инсондир.

Хўш, Граф Монте-Кристо ҳаётига ҳозирги кунда тўқсонни қоралаб қолган Мамажон Ғойип ҳаётининг ўхшаш томони қарда? Бу сирли жумбоқни Сиз асарни мутолаа қилиш давомида билиб оласиз.

I SBN 5-648-03386-3

32549
10 29

© Ғз РФА

“Фан” нашриёти, 2006 йил

2006 НЧББ	Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston MB
--------------	--

СИРЛИ ОДАМ (Муқаддима ўрнида)

Минг тўққиз юз тўқсонинчи йилларнинг боши эди. Биз уч оға-инилар раҳматли катта акамиз Зокиржон, кичик акам Неъматжон ва мен туманда биринчилар қаторида фермер хўжалиги ташкил қилишга жазм қилдик. Менинг балиқ етиштиришга иптийёқим баланд бўлгани ва уни парваришланнинг сир-асрорини яхши билганим учун туманда илк бор балиқ етиштириш ғоясини кўтариб чиқдим. Бунинг учун эса, ерни Тожибой Исақов номли жамоа хўжалигининг энг унумсиз ҳисобланган, зовурлар кавланган бўлишига қарамай, ер ости сувлари жуда яқин бўлган қумлик ерлардан танладим. Айтишларича, бу ерлар илгари қалин қамишзор, ботқоқликлар ва турли ёввойи ҳайвонлар яшаши учун қулай, овчилардан ташқари одамлар деярли қадам ранжида қилмайдиган маскан бўлган экан.

Зокиржон акам хўжалик раиси Тожиали Эрматовга менинг ғояларим ва бошқа режаларимиз ҳақида гапириб берганида Тожиалиаканинг ўзи ҳам балиқчиликка ва

умуман овга ишқибоз бўлгани учунми ёки сўралаётган ерлардан ҳақиқатдан ҳам экинлардан кўнгилдагидек ҳосил ололмай боши қотиб турганиданми, тезда розилик бера қолди.

Хуллас, “Олтин водий” деб номланган фермер хўжалиги бунёд бўлди ва уни Неъматжон акам бошқара бошлади. (Мен эса, Олтиариқ босмаҳонасининг раҳбари эдим.) Балиқчилик иншоотлари – кўл ва каналлар қозиш билан бирга уй ҳайвонлари ва паррандалар боқиш учун бинолар ҳам қурадиган бўлдик. Банкдан илк бор фермерлик учун собиқ Шўро ҳукумати пулида 500 минг сўмлик кредит ҳам олдик. Кредит олишдан аввал банк бошқарувчиси Расул ака Шаропов ерларимизни бир айланиб кўрди ва ишонч ҳосил қилгач, бизнес лойиҳамизга ўз ёрдамидан аямаслигини маълум қилди. Сув иншоотлари қуриш учун 280 минг сўмни Қапчуғай МКК ташкилотига, балиқ боласи учун “Фарғона” балиқчилик хўжалигига ва ем учун Фарғона Дон маҳсулотлари комбинатига тўғридан-тўғри пул ўтказиб бериладиган бўлди. Шундай қилиб, ишлар кўнгилдагидек бошлаб юборилди. Далага ўнлаб улкан скрепер ва бульдозерлар турнақатор бўлиб кириб келишди. Уларнинг овозидан ер титради. Туманда бошланган дастлабки фермерлик ҳаракати маҳаллий ҳокимлик томонидан ҳам тўла қўллаб-қувватланди. Ўша давр қишлоқ хўжалиги ҳаётида бу янгилик ҳисоблангани учун уни оммалаштириш ҳақида матбуотда ҳам чиқишлар бошланди. Ҳатто янги ташкил топган Фарғона вилоят телевидениеси ўзининг илк кўрсатувини “Олтин водий” фермер хўжалигида ташкил этилган балиқчилик ҳақидаги хабардан бошлади. Бу эса, бизни янада руҳлантириб юборган эди. Лекин иш жараёнида шундай гайриоддий ҳодисалар юз бера бошладикки, бу ишларимизнинг ривожига ўз таъсирини кўрсатмай қолмади.

Гап шундаки, далада на шийпон ва на электр чироғи бор эди. Бу ердаги техникалар, ёнилғи ва болпқа қурилиш ашёларини ишга олинган қоровуллар навбатма-навбат қўриқлар эдилар. Тўсатдан эса, негадир улар ўз вазифаларини бажаришдан бош торта бошладилар. Нима эмиш, қандайдир шарпалар уларни тунда кузатаётган эмиш. Уларни кўриб ҳатто вовуллаб турган ит ҳам думини қисганича оралиқларга кириб кетаётганмиш...

– Неъмат ака, менга жон керак, бола-чақам бор ахир, – деди ранглари оқарган Рўзмат исмли қоровул аризасини тапилаб кетар экан.

Шундан сўнг қоровуллар тез-тез янгилана бошлади. Лекин янги қоровуллар ҳам турли, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ваҳимали гаплар топиб кела бошлашди. Ҳатто бирови тунда бўлиб кимлардир яланғоч, олов атрофида айланиб рақс тушиб, бақириб чиққанини узоқдан кўрган эмиш. Бу гапларни эшитиб, биз оға-инилар асабийлашдик. Уларни ишқмасдан олиб ишқмасга сола бошладик.

– Қўйсангизчи бўлмаган гапларни, ҳаммаси афсона, кўзингизга инсу жинслар кўринибди шекилли, – деди Зокиржон акам жаҳли чиқиб.

– Тўғри, – дедим мен уни маъқуллаб – ишлашни хоҳламаган одам ҳар хил баҳона қидираверади. Ёки маошларингиз камлик қилингими?

– Йўқ, гап маошда эмас. Ишонмасангизлар ана шеригимдан сўранглар, – деди қоровул Абдувоҳид ака Нусратулло акага ишора қилиб.

– Тўғри, – деди Нусратулло ака жиддий, – Тунда кимдир мени ҳам пойлаётгандек бўлди. Мен ҳам уни пойладим. Милтигимни олволган эдим. Бир вақт ит аккиллади, кейин бўлса гингшиб қочди. Қарасам зовур қамишлари орасида бир қора шарпа турибди, фонаримни тутган эдим кўзлари итникидай ярқираб ёнди. “Тўхта

отаман!” деб қичқирдим. Лекин у қаёққалир ғойиб бўлди. Кўрқиб туни билан миужжа қоқмай чиқдим.

– Бўлмаса, энди мен ўзим тураман! – деди Неъмат акам қатъий хулоса қилиб, – Қани, нима гаплигини ўз кўзим билан кўрайинчи.

– Ҳа тўғри қиласан, – деди Зокиржон акам уни маъқуллаб, – Ўзинг борганинг маъқул.

Шундай қилиб, тунги навбатчиликни Неъмат акамнинг ўзи ўтказа бошлади. У аввало теварак-атрофни, шу жумладан зовурлар, тутзор, бедазорларни кундузи айланиб чиқиб, тунда нималар содир бўлиши, қаердан кимнинг келиши мумкинлигини тахминан аниқламоқчи бўлибди. “Бу, хайтовур ё ўғриларнинг хийласи, ё бизни кўраолмаётган баттолларнинг иши бўлса керак. Қоровулларни кўрқитиб қочириб юбориб, бирор ишқал бошлаш учун шу ишни ўйлаб топишдимики?” – деган хаёлга борибди, у. Лекин атрофда айтарли ҳеч қандай шубҳали изга дуч келмабди. Фақат узоқда кекса қоратол ва унинг тепасидаги улкан лайлак уя қорайиб кўринар эмиш, холос.

Шундай қилиб, қош қорайибди. Акам инсу жинслар, умуман, бундай қарашларга ишонмайдиганлардан бўлгани учун бамайлихотир ўт ёқиб, қумғонга чой қўйибди. “Алвасти келса униям чойга таклиф қиламан. У билан тил топишмасак бўлмайди. Анчагина пул сарфлаб қўйдик, банкнинг қарзини узишимиз керак”, деб хаёлидан ўтказибди ва ўзича бир хийла ўйлаб тошибди. Кроват устида гўё кимдир ухлаб ётгандай қилиб бир тўнғакни кўрпага ўраб қўйибди-да, оловни баланд ёқиб қўйиб, ўзи бир четда оҳиста яшириниб завур томонни кузата бошлабди. Ит эса, боғлиқ, шарпа келса сезар деб ўйлабди.

Ҳақиқатдан ҳам ярим тунда ит безовталана бошлабди, дастлаб вовуллаган бўлибдию, сўнгра негадир калтак егандай гингшиб, думини қисиб ётиб олибди. Акам не

кўз билан кўрсинки, соч-соқоли ўсган қоп-қора юнгли одам олов томонга қараб турар, аланга унинг кўзларида акс этгандек ярқирамоқда экан. “Барибир ишонмайман. Бу бирорта муттаҳам бўлса керак, Маймунга ўхшаб кийиниб олиб мени кўрқитмоқчи, ярамас! Кўрқитиб бўлсан!” — дебди у ўзича ва бирор тошни олиб унга қарата отмоқчи бўлиб ерни пайпаслабди. Эндигина у тошни отмоқчи бўлиб ҳозирланган ҳам эканки, халиги шарпа ғойиб бўлиб қолган эмиш. Ит эса, ётган жойида бир хуриб қўйибди, холос. “Итни алмаштириш керак шекилли, шунақаям кўрқоқ бўладими-я, ит эмган,” — дебди у жаҳли чиқиб ва ўша тош билан итнинг таъзирини берибди.

Энди акам ўша зовур томон ўтиб кузатишни, агар муттаҳам яна пайдо бўлса, унинг орқасидан таппа ушлангани режалаштирибди. Бунинг учун эртаси тонгданоқ зовурнинг нариги томонига ўтиб овчиларникидай хандақ қазиб пойлаб ётишни режалаштирибди ва кўринмаслик учун хас-хашаклардан уюбди. Шундай қилиб эртаси ҳам, кечагидек “ёввойи одам” операциясини ўтказиб олов ёқиб қўйгани ҳолда, ўзи тайёрлаган жойда моҳир овчилардек писиб ётибди. Лекин шарпадан дарак бўлавермабди. Вақт алламаҳал бўлган. Чигирткалар қулоқни қоматга келтириб чириллар, чивинлар эса, аямай таламоқда экан. Бир вақт қоратол томонда ҳам улкан олов кўринибди. Қанақадир хув-хувлаган тушунарсиз овозлар кела бошлабди. Гўё чироқ атрофида парвона айланганида содир бўладиган липиллашдек узоқдаги оловга ҳам ниманидир сояси кўринарди.

Акам қоровуллар айтган ўша алвастилар ҳақида эслабди. Лекин “Бу ҳам кимнингдир найранг ўйини бўлса керак, бизни чалғитиб ўғирлик қилишмоқчи, шекилли”, — деган қатъий ўй билан ўша “алвастилар”ни яқинроқдан кўриш ва пойлаб бориб, кимлигини билиб олишга ошиқибди. Шу мақсадда туг қатори орасидаги сувсиз

ариқ ичидан то толгача деярли эмаклаб борибди. Оловга яқинлашган сари ажабтовур воқеанинг гувоҳи бўла бошлабди. Улкан олов атрофида соқоли киндигигача, сочлари эса, елкасига тушган, опшоқ бадани деярли юнг босган қип-яланғоч киши олов атрофида айланиб, тўхтовсиз хув-хувлаб бақириб, зикр тушмоқда экан. Сал нарироқда бўлса, бўрибосар ит ҳам, тик ҳолда калласини хиёл қийшайтириб турган от ҳам бу томошага маҳдиё бўлиб қотиб қолгандек эмишлар. Акам ҳам аввалига ўшалар қатори бу антиқа манзарага анграйиб қолибди. Дастлаб нима содир бўлаётгани фаҳмига етмабди. Бир вақт у зикрда айтилаётган сўзларнинг мазмунига эътиборини қаратибди. Қандайдир таниш, қайси бир китобда ўқиган ҳикматли сўзларга ўхшар эмиш. Ҳикматлар ўта моҳирона, қўшиққа монанд қилиб айтилар, ёввойи одамнинг ёқимли ва ширали овози қора тун қўйнига сингиб кетмоқда экан.

— “Ие, ахир бу Аҳмад Яссавийнинг ҳикматлари-ку, — дея эслабди акам, — Бу ёввойи одам ким бўлди экан? Одамлар кўрган “алвасти” шу экан-да. Баъзи одамларнинг бу ҳолатни кўриб жинни бўлиб қолишлари турган гап”, — дебди у ўзича.

Сирли киши: “Ё ху! Ё Аллоҳ!”, дея зикр тушишда давом этар, олов атрофида тобора тез айланар ва оғзидан кўпиклар сачраётгандай эмиш. Ниҳоят, у тонгга яқин ҳолдан тойибди ва олов олдига ўзини таппа тапплаб ётиб қолибди. Фақат шундагина ит ва отлар ҳам сергакланибдилар. Ит бир шарпани сезгандай вовуллай бошлагач, “изқувар” оҳиста ортига қайтибди.

“Бизни пойлаётган демак, шу киши” — дея хулоса қилибди акам ва шу кундан эътиборан ўша сирли одам билан яқиндан танишиш ва у билан мулоқотда бўлиш йўллари ахтара бошлабди. Унга ниҳоят Аҳмад Яссавийнинг ўзи “малад берибди”. Акам ўшанда мендан Аҳмад Яссавийнинг китобидан топиб беришни

сўраганида мен ҳайрон бўлган эдим. Нега энди айнан Яссавий, Навоий, Пушкин эмас деб ажабланган ҳам эдим.

– Топиб беравер, иш бор, – деди у жиддий. — “Алвасти”нинг тилини топгандайман.

– Ишқилиб қоровулликни ўзингиз ҳам ташлаб қочмасангиз бўлгани. Балиқни март ойида ташлашимиз керак. Демак, февраль ойида кўл тайёр бўлиб, сув қуйишимизни эсдан чиқарманг.

– Ҳа, эсимда, – деди акам. Ишлар ҳозирча яхши кетяпти. Фақат анави ёввойи одам билан тил топишиб олсак бўлгани.

Хуллас, акам ўша сирли одам билан яқиндан танишиб учун бор куч-гайрати билан ишга киришди. Мени ҳайрон қолдириб Яссавий ҳикматларини тинимсиз ёдлай бошлади. Китоб унинг қўлидан тушмай қолди. Ҳатто мен ўшанда: “Китобни камроқ ўқиб, ишни кўпроқ қилинг. Балиқни ташлаб олайлик, қайиқда ётиб ўқийверасиз”, – дея танбеҳ ҳам берган эдим.

Балиқчилик ҳўжалиги ташкил этилишига ўзим бош-қош бўла бошладим. Чунки бу менинг гоям, менинг орзуларим амалга ошаётгани учун катта қадам ташланаётган эди. Бундан ташқари инкубатория, товуқхона, чўчқахона ва бузоқхоналар қурилиши ҳам жадал суратлар билан борилаётган эди.

Ўша долзарб кунларнинг бирида акам ҳузуримга хурсанд кириб келди.

– У билан ниҳоят тил топишдим! Айтишича, умрида ҳеч ким билан менчалик яқин суҳбатлашмаган экан, – деди у қувониб.

– Ким тўғрисида гапиряпсиз? – деб сўрадим ҳайрон бўлиб.

– Ўша одамларимизни қўрқитиб, ўтакасини ёраётган ёввойи одамни айтяпман-да. Энди ишингни бемалол давом эттираверасан. Биз келишиб олдик. У бизга бошқа

халақит қилмайди, балки ўз маслаҳатлари билан ёрдам беришиям мумкин.

Неъмат акам бўлган воқеани қуйидагича тасвирлаб берди: навбатдаги машаққатли тунлардан бири экан. Акам ҳануз у ерда ҳар кунни тунаб қоларди. Итни алмаштириб ҳам кўрибди. Ҳаммаси бир гўр эмиш. Шарпани сезишга сезармишгу, улар ҳам гингишиб кроватнинг тагига кириб кетаверармиш. Итлар кўнглидаги бу синоатни ҳеч ҳам тушуниб бўлмабди. Одатдаги ярим тунлардан бирида яна ўша шарпа пайдо бўлибди. Лекин бу сафар акам ҳеч қандай чора кўрмабди. Балки қоронғу бўлсада, гўё, китобдан аслида ёдлаб олган Яссавий ҳикматларини баралла овоз билан ўзича ифодали “ўқиб” чой ичиб ўтираверибди, шарпа эса, унга томон яқинлаша бошлабди. Ниҳоят, кимнингдир томоқ қирганини эшитибди. Акам ўқишни тўхтатиб: “Келинг, келаверинг чой ичамиз, шеър ўқиб бераман!” – дея қоронғуликдаги ёниб турган бир жуфт кўзлар томонга қарата қичқирибди-да яна хотиржам ўқишда давом этибди. Қамишлар шитирлаб, оёқ шарпаси сезилибди. Акам эса, унга сира ҳам парво қилмабди, гўё ўзини китобга берилиб кетгандай кўрсатибди. Бир вақт ёнига мундоқ қараса, соч-соқоли ўсган ярим яланғоч, юнгли одам ўтирган эмиш.

– Илтимос ўғлим, шу жойини яна бир қайтариб ўқинг, – дебди у китобга ишора қилиб. Акам ҳарфларни кўрмасада бир илож қилиб қайтарибди. Қолганини эса, ёввойи одамнинг ўзи ёддан давом эттира бошлабди. У шундай айтиб берибдики, бу шеър эмас, қўшиқ бўлиб янграбди. Унинг ширали овозидан ва китобда ёзилганларни ифодали айтиб беришидан акам лол қолибди. Акам унга пиёлада чой узатибди. У ҳаяжон билан “бисмиллоҳ” деб пиёлани олиб ичган бўлибди ва унинг ким экани ва бу ерга нима мақсада техникаларни олиб

келиб, нима ишлар қилмоқчи экани ҳақида сўрабди. Билиб олгач эса, раҳматли бобомиз Ҳошимбобо ва дадамиз Нишонбой акани яхши танишлигини айтибди.

— Сиз кимсиз? — деб сўрабди акам дадамиздан эшитган баъзи гапларни эслаб.

— Мамажон тоғангиз бўламан. Лекин мен қишлоқдагилар билан деярли гаплашмайман. Сиз бўлса, бетона эмас экансиз. Дадангиз Нишонбой мента кўп ёрдам қилган. Иннайкейин Яссавийни тан олган инсонни мен ўз дўстим деб биламан.

— Сиз бўлмаса нега бизни кўздан пойлайсиз?

— Бу ер менинг маконим бўлади, унинг ҳар бир қарич тупроғи мен учун азиз. Ботқоқларни қуритиб ўзим ер қиланман. Мен деярли бутун умримни шу ерда ўтказдим, шу ерда ўз бахтимни топдим. Лекин сиздан илтимос ўғлим, ўша тунда кўрганларингизни ҳеч кимга айта кўрманг. Бу орамизда қолсин, хўпми.

— Тушунмадим, қайси кўрганларимни? — деб атайин сўрабди акам.

Чол кулиб қўйибди.

— Ҳаммасини биламан, ҳатто кроватингизга тўнкани ўраб қўйганингизниям, зовурни у козига хандақ қазиб мени пойлаётганингизниям...

— Лекин, буни қачон кўрдингиз?

— Узоқни яхши кўра оламан... Зикр тушиб руҳан дам оламан. Руҳий ҳолатимда ўзимни осмонда учиб юргандай ҳис қиламан. Яссавий домла билан руҳан мулоқотда бўламан. Лекин, бу ҳолатимни биров кузатиб турганини англаб қолсам, юрагим тарс ёрилиб, чиндан ҳам ўлиб қолишим мумкин... Ўқимишлита ўхшайсиз, мени тўғри тушунарсиз, ўғлим...

— Ҳа, тушунаман, — дебди акам ва ўша кuni билмай қизиқиб бориб қолганидан хижолат бўлиб, узр сўрабди.

– Яна айтиб қўяй. Яхшиям сизни итим сезмабди, бўлмаса дабдалангизни чиқарган бўларди. Отим ҳам ёмон. Орқангиздан қувиб етиб олиб тепиб кетарди, – дебди у кулиб.

– Лекин, улар жим туришдику!

– Ҳа, улар ҳам менинг холатимда эдилар. Улар ҳам мен билан бирга учиб юришган эди...

Шундай қилиб, акам Мамажон Ғойипнинг яқин дўстига айланди. Акамда отанинг ички ғаройиб дунёси ва ҳаётини ўрганишга қизиқиш тобора ортиб борди. Йиллар ўтди. Бир неча йиллар давомида бу ғаройиб инсон ҳақида ажойиб манбалар тўпладик. У ҳақида қишлоғимиз кексаларидан сўраб-суриштирдик ва улар асосида Мамажон Ғойипнинг ҳаёти ва унинг бошидан кечирганлари ҳақидаги мазкур китобни тайёрлашга жазм қилдик.

I-ҚИСМ

ОРЗУЛАР МАСКАНИДА

МАМАЖОННИНГ БОЛАЛИГИ

Мамажон туғилиб, 14 ёшгача ўсган Гова қишлоғи Чустнинг шундоқ тоғ ёнбағрида жойлашган бўлиб, уларнинг оиласи, асосан деҳқончилик билан шуғулланишар, тоғдан келадиган оқ сув бўйларида эса, уларнинг ўз қўллари билан ўзлаштирган катта-катта ерлари бўларди. Улар бой ҳам, жуда камбағал ҳам бўлмай, ўртамиёна яшашарди. Амакиси эса, қишлоқнинг зодагонларидан эди. У, асосан чорва етиштирар, юзлаб қўй-қўзилари, эчки-сигирлари ва йилқилари бўларди. Шуларга қарамай амакиси замонасининг ишбилармон кишиларидан бўлиб, мол бозорда чорва олди-сотдиси билан ҳам шуғулланарди. Мамажон ҳам эсини таниганиданоқ тоғ-даштларда амакисининг мол-қўй подаларини боқишга қарашар, уларни бозорга олиб келиш ишларида амакиваччаларига яқиндан ёрдам берарди. Деҳқончилик билан эса, асосан унинг отаси ва икки акаси машғул эди.

Мамажон ҳам қўли бўшади дегунча ўз оғайниларига кўмаклашар, айниқса, ҳосил йиғиб олиш ишларига ёрдамлашарди. Туну кун меҳнат қилиш уларга отабоболаридан қолган азалий одат эди. Мамажон ҳавоси мусаффо, сувлари зилол, сут-қатиқ ва гиёҳларга бой бўлган хушманзара тоғ-даштларда униб-ўсиб, чаққон, бақувват ва соғлом бўлиб улғайди. Амакиваччаларидан овчилик сир-асрорларини, камон ва найзалар ясашни, сойдан балиқ тутиш, сават билан қушлар ушлашни ўрганди. Чорвани ўтлоққа ҳайдаб қўйиб ўзлари чикалак ўйнашар, зувиллаб у дўнг тепадан бунисига қараб югуришар, пўстакдан ясалган “пари” тепишар, эшакминди ўйнашар ёки кураш тушишарди. Арзимаган чақа тангаларни тикишиб камон ёки тош билан нишонни уриш ва бошқа ўйинларни қиморга ҳам айлантириб олиб чуғурчуқдай баҳслашишарди. Баъзида

қўшни Шокаптар қишлоғилик болаларнинг мол-қўйлари уларнинг худудига, буларники бўлса уларникига ўтиб қолганида эса, тарафма-тароф чинакамига мушглашишлар ҳам бўлиб турарди. Бақувват Мамажон кучлилиги учун яхши мушглашар, ҳеч кимдан асло калтак емасди.

Хуллас, болаликнинг сершовқин ва беғубор кунлари ана шундай ўтиб борар, Мамажоннинг ҳеч уйга боргиси келмас, келса ҳам иложсизлиқдан тунагани ёки кийим ва емиш олиш учун борарди. Чунки онаси Мамажон кичкиналигидаёқ ўлиб кетган, отаси эса, ўзининг суюқоёқлиги билан бир пайтлар ном чиқарган бир аёлга уйланиб олган эди. Албатта, болалар бу ҳақда билишар ва уни ёқтиришмас, ўтай она ҳам уларни хушламас эди.

Кунлардан бир куни тоғда овқат қилишаётганида туз билан пиёз қолмагани учун катта амакиваччаси Мамажонни отда тезда уйга бориб келишни буюради. Мамажон ҳеч қачон уйга кундузи келмас, чунки отаси доимо даладаги қапада бўлишини яхши билар, ўтай онанинг олдида юришни ўзига эп кўрмасди.

У ўшанда уйга келдию, эшик олдидаги шотутга боғлаб қўйилган бир бегона отга кўзи тушди. От отасининг ошналариникига ўхшамасди. “Олтиариқлик Тожирайимтоғанинг ҳам оти эмас, у асосан шанба кунлари келарди. Қизик, ким бўлди экан?”, дея кўнглидан ўтди йигитчанинг. У ҳам отини боғладида, ҳовли эшик томон йўналди. Лекин эшик ичкаридан тамбаланган эди. У онасини чақириб ўтиришни истамасди. “Нима қилиб юрибсан? Нега вақтли келдинг?” — деб дийдиёни бошлайди. Ундан кўра деворни шап ошиб тушадида, туз билан пиёзни оладию изига қайтади. Ухлаб ётган онаси унинг келганини билмасдан ҳам қолаверали...

Шундай фикр билан Мамажон пастқам пахса девордан ошиб ўтдида, ошхона томон юрди. Ичкаридан “хиринг-хиринг” овозлар эшитилди. Ўғай онаси гўё уни биров қитиқлаётгандек тинимсиз куларди. Бир пайт “Жоним!..” деган бегона эркак кишининг йўғон овози келди. “Ие, отам эмаску, ким экан-а?” деган ўйга борди у ва қизикқонлиги тутиб деразадан секин мўралади. Не кўз билан кўрсанки, дераза рўпарасидаги ўчоқ олдидаги пўстак устида ечилган хром этик, ҳарбийча голифе шим, мундир ва беш юлдуз нишонли шапка ҳамда ҳужжат папкаси ётарди. “Ҳукумат одами экан” деган хаёлга борди у ва энди бериги деразадан мўралади. Бу шу қадар хунук манзара эдики, йигитча бақириб юбориндан зўрға ўзини тийди. У орқа сонидида каттагина холи бор, тепакал, қўнғиз мўйловли шунқор киши ўғай онасини ялпайтириб босиб олганини кўриб қолдию, нима бўлаётганини тушуна олмай бироз гарангсиб қолди ва кўрқиб кетиб, беихтиёр кўчага қараб отилди. Лекин пешонасини эшикнинг тепа кесакисига қаттиқ уриб олиб додлаб юборди. Кўзидан ўт чақнаб кетди. Бироз гарангсиб турдида, доддираб кўчага чиқиб аранг отига минди. Лекин отнинг тизгинини ечишни унутиб, ҳадеб қамчилайверди. От эса, тўсатдан

пишқириб, оёқларини баланд кўтариб юборди. Мамажон эса, ерга йиқилиб тушиб хушидан кетди.

У кўзини очганида тепасида қўнғиз мўйловли, ўша шунқор киши пишғиллаб беўхшов иршайиб турарди.

— Ана, баччағар ўзига келди, — деди у.

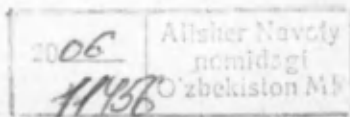
— Ҳай, ер юткур, ажаб бўлди! Тур ўрнингдан, ишингга бор! Бу амакинг уйма-уй ўлпон йиғиб юрибдилар. Агар отангга бошқача қилиб етказсанг, оғзингни жириб қўяман, билдингми?! — деди аёл қаҳр билан Мамажоннинг юзига бир шапалоқ тушириб.

— Нима, ўлпонни шимни ечиб йиғадими? — деди Мамажон болаларча соддалик билан. Лекин бу гапи учун ҳам яна бир шапалоқ еди.

— Мана қоғозларим, — деди ўлпончи киши атайин сумкасини очиб кўрсатиб, — Отангни ноқонуний ерлари кўп экан. Агар гапни кўпайтирадиган бўлсанг, уларни давлат ҳисобига мусодара қилдириб, ўзини “сибир” қилдираман, тушундингми, — дедида аёлга қараб қовоғини кўтариб “ноилож, энди бошқа сафар”, дегандек елкасини ҳам маъноли қисиб қўйди ва отига ҳам оғир минди.

Мамажон тузни ҳам, пиёзни ҳам унутиб бошини чангаллаганча тоққа қараб жўнади ва амакиваччаларига қисқа қилиб: “Отдан йиқилиб тушдим”, — деб қўя қолди. Унинг бошига латта боғлаб қўйишди. Қайнаган сувга нон тўғраб, қаймоқ қўшиб тамадди қилиб олишида, чорвадан хабар олиб қўйиб яна ўйинларини давом эттиришди. Энди улар ютиб олишга ёнроқ ўйнашди. “Мен ютдим, мен ютдим!” дея шовқин қилиб туришган маҳали қаердандир Мамажоннинг ўтай онаси пайдо бўлди.

— Ҳай ер ютгур, жувонмаргни боласи! Сен ҳали қимор ўйнаяпсанми?! — дея жаврай бошлади у оғзидан тупугини сачратиб, бир четда ўйинга аралашмай мунгайиб ўтирган йигитчага — Айтдима, бу шум қадам уйга бекорга келмаган деб. Бир қоп маккани сен олиб

қиморга бой берган экансанда. Ҳали отанг келсин, сени бир дўппослатмасам... Ер ютгур, сен ҳали уйга боргин! — деди у шаллақилик қилиб жаврай-жаврай изига қайтар экан.

— Мен ҳеч нима олганим йўқ, туҳмат қилманг, — деди Мамажон жиддий.

— Ҳа тирранча, тилинг ҳам чиқиб қоптида. Кўрамиз, уйга борарсансан ҳали!.. — деди аёл қошларини чимириб бўш келмай.

Мамажоннинг қўллари муштланди. Ўтай онасининг албатта бўлган ишдан хавотир олиб келганини ва ўзини кўрсатиб муттахамлик қилаётганини фаҳмлаб турарди.

— Мамажон, сен уйдан ҳақиқатдан ҳам макка олувдингми? — деб сўради бир амакиваччаси чиппа-чин ишониб.

— Йўқ, олганим йўқ, — деди йигитча андиша қилиб. — Булар ҳаммаси ўтай онамнинг найранглари. У мени ёмон кўради, — деди ва ёлғиз қолишни хоҳлаб чўққи томон йўналди.

У чўққи устига чиқиб чўнқайиб ўтириб олди. Бу ердан водийнинг бир қисми кафтдек кўриниб турарди. У кўпинча шу ерда ўтириб узоқ-узоқларни томоша қилиб ўтиришни, Чуст бозоридаги қаландарлардан эпитиб ёд олган Маишраб, Аҳмад Яссавий ва Хувайдо ғазалларини баланд овозда хиргойи қилиб айтишни яхши кўрарди.

Бугун ҳаво тиниқлиги учунми водийнинг нариги тарафидаги тоғ ва унинг ёнбағридаги адирлар ҳам яққол кўзга ташланиб турарди. Ана ўша уч ўрқачли тоғ, ўрта ўрқачининг тагидаги айрили адир. Уйларига баъзи-баъзида келиб, тунаб қоладиган савдогар Тожирайим тоғанинг айтишига қараганда, унинг уйи ўша ерда, ўша айрили адир тагида, Шоҳимардондан оқиб келадиган Оқ сойнинг олтига бўлиниб, биринчи ариғи борадиган Повулғон деб аталган қишлоқда яшар эмиш.

Мамажон негадир ўзини жуда ҳам ёлғиз ҳис қилди. Қани энди қушлардек қанот чиқарсаю, ўша томонларга учиб кетса, Тожирайим тоғага шогирд тушиб, унинг хизматини қилиб, ундан янги-янги шеърларни ўрганиб ёд олса, илм ўрганса... Тоғанинг айтишича, куёви илмли эшон эмиш. Унинг эскича мактаби ҳам бор эмиш.

Ўтган сафар келганида Тожирайим Мамажонни синаб кўриб, унинг зеҳнига қойил қолганди. У Аҳмад Яссавийнинг бир ҳикматини айтиб берганди:

*Кўзум намалик, дилим ғамлик, ман аламлик,
Нечук илож айларимни билмам дўстлар.
Бу хасратда, надоматда ёшим оқиб,
Қаю тараф кетаримни билмам, дўстлар.*

— Қани, энди сен такрорлачи, қанчаси ёдингда қолди экан?

Мамажон айтилган байтнинг барчасини оқизмай-томизмай ифодали қилиб айтиб берганидан у қойил қолганди ва отасига “Ўғлингиз Мамажон жуда ҳам зеҳли, иқтидорли бола кўринади, уни албатта ўқитинг” деганини ўз қулоғи билан эшитиб қолди. Отаси эса, “Э йўқ, унда подани ким боқади? Деҳқончиликни ким қилади?” — деб жавоб берганди. “Эҳ, қани энди менинг шундай ўғлим бўлсайди. Мен уни жон деб ўқитган бўлардим. Афсус, фарзандларимнинг учаласи ҳам қиз...” — деган эди тоға афсусланиб.

Мамажон Тожирайим тоғадан кўп нарсани ўрганди. У ҳар ойда бир бор шанба кунлари аравада келар ва Марғилоннинг беқасам, адрас, атлас каби ипакли ва бўз, чит матоларидан олиб келиб Чуст бозоридаги миждозларига улгуржи бериб кетар ва ҳар сафар бир ҳафтача қолиб Мамажонлар чорва боқиб юрган тоғларда гиёҳлар йиғар ва дорилик учун тоғ меваларидан тердирарди. Мамажон ҳам бу илмли, зиёли одамга жон

деб ёрдамлашар, уни сўроқ-саволга кўмиб ташлар, тоға эса, ним табассум билан ҳар бир гиёҳ ва ҳар бир ўсимлик, меваларнинг хосияти ҳақида эринмай тушунтириб берарди.

– Инсон ҳам Аллоҳ томонидан яратилган табиатнинг бир мевасидир. Дардни бергувчи ҳам, олгучи ҳам ўзидир. Табиатда инсон учун шифо бўлмайдиган нарсанинг ўзи йўқ. Аслида эса, тупроқ бизнинг онамиз бўлади.

– Йўғе, ахир онамиз бошқа-ку.

– Йўқ, янглишма, ўғлим. Онанг ҳам, отанг ҳам ер фарзандларидир. Сен эса, уларникисан.

– Унда бобомчи?

Тожирайим ўшанда кулиб юборганди ва болакайга қандай тушунтиришни билмай хижолат чекканди.

– Мана қара. Инсон ўлса уни қабрга қўйишади. Қабрдан гулу гиёҳлар униб чиқади. Уни қўзичоқлар ейишади, кейин катта бўлишади. Бизлар эса, қўйларни сўйиб пишириб еймиз. Бўрилар эса, хомлигича еяверишади. Сўнгра қурт-қумурсқалар ҳам ташланган суякларни кемиришади, қолгани чириб, ўғит бўлади-да гиёҳларга сингади. Уни биз еган қўйнинг болалари ейди. Қарабанки, ҳаёт мана шу тарзда давом этаверади. Қўй-қўзилар болалайди, шунингдек, одамлар ҳам кўпайишади, тушундингми?

– Унда нега одамлар касал бўлишади?, – дея сўраганди Мамажон ўсмоқчилаб, эрта ўлиб кетган онасини эсларкан.

– Одамларми? Уларга нимадир етишмай қолади. Шунда қайсидир гиёҳ, қайсидир дори малҳам бўлади. Гап ўша малҳамни тўғри топиб қўлай билишда. Сен шуларни яхшилаб ўрган. Инсон дунёга келдими, ўзини ҳар хил ёвузликлардан ва касалликлардан асрай билиши керак. Йўқса барвақт ўлиб кетаверади. Анави чумолини

қара, — деди у бир улкан донни тишлаб олиб кетаётган қора чумолини кўрсатиб, — у ҳам яшаш учун курашяпти. Лекин лат еган жойингга мана шундай чумолиларни янчиб, малхам қилиб боғласанг, қонталашни кетказиб, оғриқни қолдиради. Олиб кетаётган анави сули донини талқон қилиб қаплаб юрсанг, оғриётган қорнинг тўхтаб ичинг кетмай қолади, тушундингми? Ибн Синони ўрган, кам бўлмайсан, — деганди у болакайнинг елкасини қоқиб.

Мамажон ўша кунларни эсларкан, негадир бугун ўша савдогар тоғани кўмсади. Унинг адир тагидаги узоқ қишлоғи йигитчанинг хаёлотига, гўё орзулар масканига айланган эди. Бу ерда пода боқиб, ўғай онанинг зугумларига чидаб юргандан кўра бегона яхши одамлар хизматини қилиб, кимларгадир шогирд тушиб сабоқ олишни афзал деб билди ва илк бор ўша орзулар масканига қочиб кетиш ҳақидаги ўйга борди.

ОРЗУЛАР МАСКАНИ САРИ

Бугунги хунук воқеадан кейин унинг энди уйида туриши ноқулай эканини йигитча аллақачон англаб етган эди. Отаси ҳам албатта, кўпроқ танноз хотинига қулоқ солади. “Демак, энди уйга қайтиб бормаслиги керак. “Ё даладаги қапада яшайман, ё амакимникида. Лекин қачонгача?..” Мамажоннинг калласида ана шундай ҳар хил фикрлар гужгон ўйнар, у нима қилишни билмай гарант эди. Бугун уйга борса ўғай онаси бошидан тухмат шўрвасини тўкиши, демакки, отасидан калтак ейиши ҳам аниқ. Шу маҳал йигитчанинг хаёлига бир фикр ярқ этиб келиб қолди: ҳозироқ борадида, отасига бор гапни рўйи — рост айтиб беради. У қулоқ солиб хотинини қувиб солса хўп-хўп, қулоқ солмаса унда уйдан бугунлай кетади ёки қапада яшаб, Тожирайим тоғанинг келишини кутади.

Мамажон шу қарорга келдида, отга миндию отасининг олдига чоптириб кетди. Чунки мутгаҳам ўғай онаси қапага

хали пиёда етиб бормаи туриб олдинроқ бориши керак эди...

Шундай бўлди ҳам. Ўғлидан ғайриоддий гапларни эшитган отанинг рангги бўзариб кетди ва гижиниб қўлларини муштлади.

– “Қўнғиз мўйловли, семиз киши” дедингми?! – деди у отта жаҳл билан минар экан.

– Ҳа, ўша!

– Аблаҳ, ҳозир мен унга онасини кўрсатиб қўяман!.. Сен шу ерда қол! – деди у ва отни ўқдай учиртириб кетди.

Кейин маълум бўлишича, отаси НКВД ходимининг хизмат хонасига тўғри кириб бориб кўнчилиқни олдида:

– Сен хали иштонингни ечиб ўлпон оладиган бўлдингми?! – деб юзига бир мушт туширибди.

– Войдод! Уншанглар уни, у тухмат қилаяпти! – дея додлабди ходим.

– Думбангни кўрсат, ярамас! Холингни ўғлим кўрибди, иштонингни еч! – деб унга яна ташланибди отаси. Уни аранг ушлаб қолишибди ва қўлларини қайиришибди.

– Ўз хизмат вазифасини бажараётган Шўро ҳукумати ходимига ҳужум уюштиргани учун бу унсур қамоққа олинсин! – деб буюрибди у ўзини ўнглаб олиб. Шундан сўнг отасини қамаб қўйиб сўроққа тутишибди. “Нима учун ноқонуний ерларингиз кўп? Колхозга нима учун ихтиёрий кирмаяпсиз? Демак, сиз Шўро ҳукуматига қарши унсурсиз” дебди терговчи ва “қулоқ” дея ҳужжатларни расмийлаштира бошлабди.

Албатта, укасини чиқариб олиш учун амакиси етиб келибди. НКВД бошлиғи эса: “Укангиз ерларини колхозга ихтиёрий топширишдан бош тортди ва ўз хизмат вазифасини бажараётган ходимларни ҳақоратлаб, хизмат жойида дўшпослаб, тан жароҳати етказди”, – дебди.

— Укамни қўйиб юборинглар. У тошлоқ ерларни бир ўзи елкасида тупроқ тапшиб ўзлаштирган, нега энди уни колхозга топширар экан?

— Бўлмаса, — дебди терговчи секин шийшиб иккита йилқибоп от, унга қўй ва бир новвосни мен айтган жойимга шу бугуноқ элтиб берасиз, кейин ўйлашиб кўрамиз.

— Нима учун?

— Укангиз Шўро ҳукуматига бошқа тухмат қилмайдиган бўлади.

Бу гапдан амакисининг ҳам жаҳли чиқиб кетибди.

— Ҳе ўргилдим сени ўша Шўро ҳукуматингдан! Ярамас, порахўр!

— Сен ҳам унсурсан, Шўро ҳукуматини ҳақоратладинг. Сен ҳам қулоқсан, уканг ҳам қулоқ! Ушланглар уни! — деб уни ҳам қаматиб қўйибди.

Бу гапларни эшитиб Мамажон жаҳлга минди. Бунинг устита акалари ва амакиваччалари “Ҳамма ишни сен расво қилдинг”, деб унга таъна қила бошлашди. Уйда эса, ўгай она шаллақилик қилиб, уни қувиб солди.

— Войдод! Бу шумқадам эримни қаматиб қўйди, энди нима қиламан! Йўқол, ер юттур бу ердан! Ҳе, ажалинг келгур! Йўқол, кўзимга кўринма!

Мамажон ўша кунлари Тожирайим тоғанинг йўлларига кўз тикди, бозорларни, дўконларни бир неча бор қараб чиқди. Бир ҳафта ўтиб, кейинги шанба ҳам келди. Ундан дарак бўлмади. Якшанба кuni қишлоқ гузарига халқ йиғилди ва Ғойиббердиевлар “қулоқ” деб эълон қилинди. Оломон олдида мол-мулклари мусодара қилиниб, ўзлари Сибирга сургун қилинганликлари маълум қилинди. Уларнинг бу “қилмишларига” берилаётган жазо бошқа унсурларга ҳам сабоқ бўлажаги таъкидланиб, аҳоли ўз мулкларини ихтиёрий равишда колхозга топширишига ва унга аъзо бўлишига даъват этилди.

Бундай бедодликка чидай олмаган Мамажон қўлига каттагина тошни олдида, оломонга қарата ваъз қилиб турган ўтай онасининг ўша қўнғиз мўйловли ўйнашига қарага отди. Йигитчанинг мерганлигидан бутун оломон лол қолди. НКВД ходими бошини чангаллаб қолди. Унинг чаккасидан қил-қизил қон оқарди...

— Тириклайин ушланглар, бу унсурнинг боласини! — дея ҳайқирди ёнидаги НКВД бошлиғи.

Икки аскар йигитчага ташланишди. Бақувват Мамажон жон ҳолатда уларни ҳам уриб, дўппослаб ташлади.

— Қоч, ўғлим! — дея қичқирди қўрқиб кетган отаси.

Бир аскар уни отмоқчи бўлганини кўриб отаси унга ўзини ташлади. Милтиқ осмонга отилди. Лекин ота бошидан яхшилаб қўндоқ еди. Буни кўрган Мамажон энди ўша аскарга ўзини шердек ташлади ва милтиғини олиб ўзининг калласига туширди.

— Қоч, ўғлим... — деди яна отаси инграб, — Тожирайимникага бор. Мен ўзим сени топиб оламан. Қоч болам, тезроқ...

Мамажоннинг кўзи шу томонга келаётган бир тўда аскарларга тушди. Милтиқни улоқтирдида, чаққонлик билан чошиб бориб девордан ошиб ўтди ва шу зайл ҳовлима-ҳовли, томма-том қочиб кетаверди, кетаверди... Шу тариқа бу томонларга бошқа қадам босмади.

* * *

1934 йил. Ўз қишлоғидан қочган Мамажон ўшанда 14 ёшда эди. Колхозлаштириш авж олган, бой-батрақларга қарши умумхалқ кураши эълон қилинган, колхозларга ўз мулкани ихтиёрли топширмаган ўзига тўқроқ одамлар қулоқ сифатида, хурфикр кишилар эса, унсур сифатида қатағон қилиниб, ўз она ватанидан бадарға қилинаётган давр эди. Одамлар орасида айғоқчилик, жиноятчилик ва ўзаро фитналар авж олган, очарчилик ва қаҳатчилик қора

чимматини ўраган машъум кунлар ўтиб борарди. Ҳар уч кишидан бири айғоқчи бўлиб, имзосиз хатлар ҳам инобатта ўтар, неча-неча одамлар бемаъни айб билан бемаврид, шавқатсизларча қамалиб ёки отилиб кетаётган эдилар.

НКВД ходимларини дўшпослаган Мамажон ҳам халқ душмани сифатида қидирувга берилди. Чунки бу ишни калласидан тош еган, орқа сониди холи бор ўша қўнғиз мўйловли “шунқор” кишидан кутса бўларди. Шу туфайли ҳам Мамажон кундуз кунлари одамлардан қочиб, яшириниб, фақат тун қоронғусидагина йўл юрар, ҳеч қандай емиш йўқлиги туфайли дуч келган нарсани еяверар, курмакларни сидириб, унинг тахир донини тош билан янчиб оғзига каплар ва чўнтагига захира учун тўплар эди.

Водийнинг қарши томонидаги ўша айрили адир этагидаги қишлоқ сари тезроқ боришга қарор қилган Мамажон “сўқмоқ йўллар билан бораман”, деб қаттиқ янглишган эди. Бу “сўқмоқ” йўлида Сирдарёни кечиб ўтиши, бепоён қум тепаликлардан, қамишзор, тўқайзор ва саксовулзорлардан пиёда юришга тўғри келишидан ҳамда турли ваҳший ва захарли ҳайвонлар қўлигидан беҳабар эди. Яхшиямки, қўлида пичоғи бор. У тўқайзорларнинг тиканак босган буталарини синдириб, кесиб ўзига аранг йўл очар экан, юз-кўзига урилаётган тиканакли шох-шаббалар дастидан яшиётган замонига, қўнғиз мўйловли ва голифе шимлилар бошқараётган Шўро ҳукуматига минг лаънатлар ўқирди...

У Сирдарё соҳилларидан чиқиб қолди. Лекин нариги қирғоққа ўтишга кўприк йўқ эди. Ўтишга йўл қидириб соҳилнинг бутазорларида икки кун қолиб кетди. Очлик уни холдан тойдирмоқда эди. Шу туфайли ҳам бир оз озунга йиғиб олишга қарор қилди. Кўйлагининг енгини йиртиб, ҳалта ясади ва ёввойи мевалардан, шиллиқ қуртлардан эринмай тера бошлади. Уни тўлдира олди ҳам.

Лекин дарёни сузиб кечиб ўтишга тўғри келди. Куз ўрталари бўлгани учун сув совуқ ва дарё чуқур эди. Дарёнинг ярмигача сузиб борганида бир оёғининг томири тортишаётганини сизди ва қўлидаги озуқани ташлаб юбориб, жон-жаҳди билан суза кетди. Оғриқ азобидан додлаб, бир илож қилиб нариги соҳилда эгилиб қолган жийда шохига илашиб олди ва қирғоққа чиқиб олганида юз-қўлларида тирналмаган, шилинмаган жойи қолмаган эди. Лекин бу ҳам холва экан. Ўшанда дарё сувидан тўйиб-тўйиб ичиб олса бўларкан. Йўлнинг бу томонида қум барханлари орасида энди сув ҳам йўқ эди. Бори ҳам шўр қўлмаклар экан. Кечалари аёз, кундузи жазирама, қум барханлари орасида одам зоти кўринмас эди. Шу туфайли энди кундузлари ҳам йўл боса бошлади ва дуч келган пана жойларда бир-икки соат мизғиб оларди. Бўриларнинг увиллаши, илонларнинг вишиллаши, чаёнларнинг ўрмаллаши, хуллас, ҳар қадамда уни ўлим хавфи таъқиб қиларди.

Энг хавфлиси унинг оёғи эди. Чунки у уйига ҳам бормаи эски чориғи билан халқ йиғинига бориб, қилар ишни қилиб, тўғри қочиб келаверган эди. Эски чориғи титилиб, оёғининг деярли ҳамма панжалари очилиб қолган, шу туфайли ҳам заҳарли илон ёки чаённи босиб олишдан чўчирди. Мабодо қақиб олса, жасади қарға-кузгунларга ем бўлишини у яхши билар, шу туфайли ҳам бир қўлида хасса ёғоч, иккинчи қўлида эса, олдидаги хас-ҳашакларни титиб кўриб юрар, уларнинг тагида эса ҳақиқатдан ҳам баъзида илон, чаён, баъзида эса, калласи катта калтакесаклар, қўнғиз ва қурт-қумурсқалар ётган бўларди. Кўп ўтмай, булар Мамажоннинг асосий озуқасига айланиб қолди. Мабодо калтакесак чиқиб қолгудек бўлса у ўзини унинг устига таппа ташлар, қувлар, бир ковакка кириб кетса, қўлини унинг кетидан тиқиб думидан тортиб чиқаришга, саксовул шохларига чиқиб кетганида эса, шохни эгиб

синдириб ушлашга ҳаракат қиларди. Бундай калтакесакларни маҳаллий халқ потманчиқ деб атайди.

Қўлга тушган потманчиқ кўзларини милтиллатиб, тилчасини чиқариб, ялингандай йигитга илтижо қиларди. “Ноилож, – дерди Мамажон унинг кўзларига тик қараб, – сени емасам ўзим ўламанда”, дердида, дўнг пешонасига бақувват бармоқлари билан бир чертиб тинчитар, ўтириб олиб олдин оёқларини, сўнгра бошқа қисмларини кўз ташламасдан оғзига солар ва узоқ чайнаб, сўнгра ютарди...

Потманчиқларнинг оёқларини кериб роз туриши унга негадир ўша голифе шимли НКВД ходимини эслатарди ва унинг хаёлотида гўё ўша ходим калтакесакка айлангану, уни ҳамон таъқиб қилмоқда эди.

– Ҳа, сенми, ярамас! Аблаҳ, яна менинг йўлимни тўсиб чиқдингми?! – дерди йигит хайқириб ҳар сафар важоҳат билан уларга ташланар экан. Тутиб олганининг эса, шўри қурирди. Унинг боши танасидан жудо қилиниб, қолган қисми ғажиб еб ташланарди. “Ҳе, сени ўша Шўро ҳукуматинга...!” дерди йигитча сўкиниб, тишига илинган суякчаларни тупуриб ташларкан.

Орадан кунлар ўтди. Илонлар, юмронқозиклар, кўнғиз ва чигирткалар унинг оддий емишларига айланиб қолди. Лекин, у эчкиэмарнинг важоҳатидан қўрқди. Бир сафар ёввойи қуённи ҳам тутиб олди ва уни шу заҳотиёқ сўйиб, қонини оқизиб белига боғлаб олгани ёмон бўлди. Қон ўзига бўри ва бошқа йиртқичларни жалб қилар экан. Яхшиямки у ўзининг бу хатосини кеч бўлсада тушуниб қолди. Ортдан келаётган бўри ва чиябўрилар галаси томонга қуённи итқитиб, бор кучи билан дуч келган томонга қараб чопа кетди ва йиртқичлардан яшириниб йўлидан адашиб ҳам қолди. Ҳавони булут қоплагани учун уч ўрқачли тоғ ва орзудаги айрили адир ҳам ва ҳаттоки, ўзи келаётган Чуст тоғлари ҳам кўринмас, поёнсиз ёввойи барханлар орасида ёлғиз ўзи қолган эди. Қайси тарафга

юришни билмай гарангсиди. Энг ёмони, бўрилардан қочганида оёғидаги йиртиқ чориги ҳам қаердадир қумлар ичида қолиб кетганди. Бўрилар энди уни ҳар вақт таъқиб қилишлари ҳам мумкин. Аксига олиб бирорта ҳам дарахт кўринмасди. У бир улкан саксовул тепасига чиқишга уриниб кўрди, лекин саксовул мўрт бўлар экан, чиққан шохи бирга ерга қулади. Шунда бир илонни босиб ҳам олди. Ҳайриятки, заҳарли эмас экан шекилли. Шундай бўлсада, бир илож қилиб оёғининг чаққан жойини сўриб ташлади. “Ҳайрият кўкармади, демак яшайман”, деди у ўзига- ўзи.

Мамажон ўша тунни шу улкан саксовул тагида ўтказди. Хорғинлик ва холсизлик уни енгди. Қаттиқ ухлаб қолди. Увиллаб шамол эса бошлади. Бу ҳар эрта баҳор ва кузда бўлиб турадиган қаттиқ Қўқон шамолининг бошланиши эди. У туш кўрарди. Тушга онаси кирибди. Онаси гувиллаган шамолда осмонда кўйлак енгларини хилпиратиб парвоз қилар ва Мамажонга нимадир деб қичқираётган эмиш. Яна у милтиқ кўндоғи еган отасини, ўша орқасида холи бор кўнғиз мўйловли “шунқор” кишини ҳам кўрди. У: “Ҳа шумтака! Мендан қочиб қутулиб бўпсан, илон бўлиб чақаман, бўрон бўлиб савалайман”, —деб йигитчага ҳамла қилган маҳали у чўчиб уйғониб кетди ва кучли шамол бўлаётганини, танасининг ярми аллақачон қумга кўмилиб қолганини сизди. Кўзни очиб бўлмас эди. У калласини кўйлаги билан беркитиб, саксовул тагига тиқиб олди ва тез-тез қимирлаб, кўмиб қўяётган қумдан оёқларини бўшатиб қўя бошлади. Бошқа иложисини топа олмади. Ўша куни оч-наҳор қолиб кетди. Сувсизлик унга азоб бера бошлаган, лаблари қуриб ёрилиб кетганди.

Шамол кетидан ёмғир бошланди. Энди йигитни янги синов кутмоқда эди. Ёмғирда ивисада, лекин бир илож қилиб чанқоғини қондирган бўлди. Саксовул, юлғин ва қамишлардан кесиб келиб ўзига қапа ясади. Юргандан

фойда йўқ эди. Чунки борадиган манзили фақат ҳаво очиқ бўлгандагина кўринар, шу туфайли ёмғир тинишини кутишдан бошқа чораси йўқ эди. Ёмғирда жониворлар ҳам ин-инига кириб кетишар экан. Қорни очиб мадори қурий бошлади, ошқозонида оғриқ пайдо бўлди. Ниманидир ейиши, яшани учун курашиши керак. Бўлмаса ўлиб кетиши ҳеч гап эмасди. Шу ҳақда ўйлаган Мамажон озуқа йиғишга аҳд қилди. Саксовуллар тагида юмронқозик, сичқон, илон, тулки, қуён уялари бўлар экан. У пичоғи билан учраган ковакни тўхтамай қазий бошлади. Янтоқ ва ўтлар иллизини чайнаб—чайнаб юта бошлади ва анчагина захира тўплашга ҳам эришди.

Икки кундан сўнг ҳаво очилиб кетди ва ярқ этиб у интиляётган манзил намоён бўлди. Лекин энди у ўнтроқ томонга ўтиб қолибди. Демак, энди у йўлдан адашиб Жўмашўй томонларга кетиб қолган кўринади. У ўша айрили адир сари узоқ тикилиб қолди. Лекин унинг ёнидаги бир трубанинг қорайиб кўриниши ва ундан олов чиқиб турганини кўриб ажабланди. Олов тунлари ҳам кўриниб турар ва гўё маёқ каби уни ўзига чорларди (Бу Олтиарик нефт заводининг трубаси эди). “Демак, Аллоҳ менга мадад бермоқда, машъала ёқиб менга йўл кўрсатмоқда”, дерди у ўзига далда бериб. Мадорсиз ва мажолсиз у маёқ сари туну кун кўп йўл босди. Лекин қадами негадир кўпаявермас, бирорта ҳам арава йўлига ёки одам зотига дуч келмас эди. Кўриниб турган тоғлар эса, худди саробга ўхшарди. Лекин орқага қайтишга ҳам йўл йўқ эди. Унинг мадори қуриб, бир улкан қум тепа устига аранг чиқиб, анча вақт ётиб қолди. Бир пайт ер титрагандай, аллақандай шовқинни эшитгандай бўлди. Нималигига қизиқиб бор кучи билан навбатдаги бархан тепасига тирмашди...

У ўшанда умрида икки мартагина автомобилни ва бир мартагина осмондаги аэропланни кўрган эди, холос. Ер силкиниши янада кучайиб борарди. Энди пишиллаган

ва чийиллаган овоз ҳам келди. Кум барханлари орасилан паровоз вагонларини тортиб ўтиб бормоқда эди. Лекин Мамажон уни кўриб кўрқиб кетди ва ўзини панага олди. Чунки у қумлар орасида юриб кета олувчи бундай техникани умрида ҳали учратмаган ва тасаввур ҳам қила олмасди. Шу туфайли антрайиб қотиб қолди. Дастлаб, уни егани келаётган улкан қора аждарҳо бўлиб туюлди. Эшалон ортидан “тарақа-туруқ” овоз чиқариб ўтиб кетди. Мамажон нима қиларини билмай узоқ вақт бархан устида ўтирди. “У мени қидиряптимикиан, яна қайтиб келиб қолсая. Мени еб қўйсая”, дея кўрқиб ҳам кетди ва тезроқ бу ердан жўнаб қолиш керак деган қарорга келди. Кўп ўтмай у темир йўл изларига чиқиб қолди. Узундан-узоқ бир жуфт пўлат изни у умрида биринчи марта кўриши эди. Поезднинг тўкилган мойларидан хидлаб, уни ялади. Силлиқ, поёнсиз узун рельсларни силаб кўрди. Паровоз кетган томонга қараб анчагина юрди. Оёқ остидаги изларнинг орасидаги йўл-йўл бўлиб ҳадеб такрор келаверадиган қора тахталарига тикилавериб кўзлари тинди ва боши айланиб ўтириб қолди. Иссиқ темир изга бош қўйдида, уйкуга кетди...

... Бир вақт чийилдоқ товушидан у чўчиб уйғониб кетди. Ҳалиги “аждарҳо” бурнидан оқ ва қора тутунлар чиқариб унинг назарида оғзини катта очиб келаётгандай туюлди. У ўзини жонхололда яна барханлар ичига урди. “Ўлдим...” дерди у ҳаллослаб. У қочавериб ўлкаси шишиб кетди ва бир қамишзор ичига кириб ботқоққа ботиб қолганини, у ерда эса, сув борлигини кўрди. Сув чучук эди. У энди “аждарҳо”ни унутди ва чувалчанглар ликонглаб турган сувдан тўйиб-тўйиб ичди ва юз-қўлларини ювди. Қамиш япроқларига ёпишган шиллиқ қуртларни “мазза қилиб” териб еди. Анчагина ўзига келиб олди. Уч ўрқачли тоғ уни яна ўзига чорламоқда эди...

У энди бепоён қамишзор, ботқоқзорлар оралаб борар экан, бу ерларда емишлар, ўзи билган доривор

ўсимликлар, ёввойи паррандалару турли озуқабоп даррандалар кўплигини, сизиб чиқиб турган сувларнинг ариқча-арикча бўлиб қаёқларгадир оқаётганини, ариқларда эса, балиқлар ва қурбақаларнинг мўллитини кўрди. У туйқусдан ўзида пайдо бўлган қутилмаган кўтаринки руҳ билан қамишларни оралаб, тўзғоқларни тўзитиб адир сари борар экан, нималардир шитирлаб қочар, паррандалар хуркиб учар, йигитча учун гўё янги олам очилаётгандай эди. “Ҳар ҳолда бу ерларда яшаса бўларкан”, деган ўй унинг ҳаёлидан илк бор ўтган эди ўшанда. Лекин бу ўй кейинчалик унинг умрининг мазмунига айланиб қолажagini ҳали билмас, ҳали олдинда уни не-не ҳаёт машаққатлари кутаётганидан беҳабар эди.

ҚОЧОҚ МЕҲМОН

Ниҳоят, бир ой деганда сочлари тўзғаб (эҳтимол битлаб), кийимларининг уладаси чиқиб, юз-кўзларига, кўл-оёқларига яра-чақа тошиб кетган, оч-наҳор ва мадорсиз бир аҳволда, у кўзлаган манзилига етиб олди. Мамажон Тожирайим тоғанинг уйини қариялардан сўрашга жазм қилди. Чунки бир болакайдан сўрамоқчи бўлиб балои азмга қолди. Бола уни дайди, телба ёки тўдасини йўқотган қаландарлардан деб ўйлади шекилли уни масҳара қилиб тош отиб қочиб қолди. Бу етмагандай ўртоқларини ҳам чақриб дайдини ҳайдашга даъват қилди. Ноилож, қочиб қутилишга тўғри келди...

У шу зайл Повулғон қишлоғининг кўчаларида қисиниб-қимгиниб алламаҳалгача сарсон бўлиб юрди. Шунда гузардаги кўҳна мачитга кўзи тушди. Мачит олдида катта садақайрағоч бўлиб, унинг тагида бир салла-чопон кийган нуроний мўйсафид ўтирарди.

— Ассалому-алайкум, — деди Мамажон тавозе билан кирлаб кетган бурнини артиб оларкан.

— Воалайкум-ассалом, — дея алик олди мўйсафид, йигитнинг афт-ангоридан ҳайрон бўлиб тикилиб

- Шу ер Повулгонми?
- Ҳа, шу ер Повулгон, ўғлим.
- Мени дайди деб ўйламанг, тоғажон. Мен мусофирман. Бир кишини қидириб юрувдим.
- Кўриб турибман мусофирлигингизни. Бийрон тилингиз айтиб турибди. Ким экан у сиздек табаррук “меҳмонни” излатиб қийнаётган бетовфиқ?
- Тожирайим тоға. Савдогар...
- Э—ҳа, Тожирайим денг. У “Эшакчи” маҳалласида туради, қишлоқнинг нарига четида, ҳозир уйламикан, ишқилиб... – деди мўйсафид у ёқ бу ёққа кўз ташлаб олиб
- Менга манзилини тушунтириб берсангиз бўлгани, ўзим топиб оламан.
- Ҳа, сизни тушундим, мусофир йигит. Хўш... – деди мўйсафид, дайдидек кўриниб турган меҳмон йигитчанинг ҳурматини ўз жойига қўйиб, – Бўлмаса мундоқ қиласиз, шу йўлдан тўғри борасиз, қишлоқнинг энг четки кўчаси келади, ўнгга қараб буриласиз, тўғри бораверасиз, бир деворга рўбарў бўласиз, ўнг томонга бурилиб ўша деворнинг эшигини чақирасиз, маъқулми?
- Маъқул тоғажон, раҳмат сизга.
- Мабодо уйда бўлмаса кутасиз, келиб қолади. Келмаса мана шу ерга қайтиб келсинлар. Менинг уйим шу ерда, хув анави уй меники. Хошимбобо бўламан. Тунаб қолипингизга жой топилади
- Раҳмат, қуллуқ бобожон – деди Мамажон яра бостан ва ёрилиб кетган қўлларини кўксига қўйиб.
- Ҳа, айтмоқчи, эшигининг олдида мана шунақа сада-қайрағоч бор, – дея қўлиб қўйди Хошимбобо олдидаги дарахтни кўрсатиб, меҳрибонлик билан.
- Хуллас, Мамажон Тожирайимнинг уйини қийналмай топиб борди. У киши уйда йўқ экан. Бир қиз “Дадам йўқлар, бозорга кетганлар” деб эшикни очмай жавоб берди.

Бу Тожирайимнинг кичик қизи Омончахон эди. У эшикдан биров чақирганидан сўнг жавоб бериб, ўз одатига кўра кейин девор устидан ёки ўрик шохига чиқиб мўралаб, ким келганини кузатар эди. Бу сафар келган меҳмоннинг афт-ангорини кўрдию кўрқиб қичқириб юборди ва опаси Хожалхоннинг олдига чопди.

— Бир дайди дадамни сўраб келибди, — деди у ховлиқиб.

Опаси хайрон бўлди

— Кетдими?

— Йўқ, девор тагида мўнғайиб ўтирибди.

— Тавба, ким бўлди экан-а? — деди опаси ҳайрон.

Мамажон узоқ кутди. Узоқ йўл, очлик унинг тинкасини қуритган эди. Шу туфайли деворга суяниб беҳол ухлаб қолди. Омончахон эса, девордан мўралаб унинг афт-башараси ва гавдасига яхшилаб разм солди.

— Тупша-тузук, билагида кучи бор йигитча экану, тиланчилик қиларканда, тавба. Дадамда нима иши бор экан-а?... — дея хаёлидан ўтказди қиз.

Бир пайт кўчадан бекорчи болаларнинг бир тўдаси ўтиб қолди ва Мамажонни кўриб ўзларича баҳс юрита бошланди:

— Анавини қаранглар, бир дайди кепти.

— Лўлилардан бўлса керакда...

— Улар ўғри, алдоқчи бўлишади.

— Бунақаларни маҳаллага қўймаслик керак.

— Келинлар, уни ҳайдаймиз.

— Ҳой бола, орқанг ола, ишонмасанг, очиб қара.

Болалар кулиб юборишди. Қайси бири қаттиқ хуштак чалди. Мамажон уйғониб болаларни аранг илғади.

— Ҳой лўли! Тур кет бу ердан!...

— Бу ерга бошқа қадам босма, билдинг!

— Жўнаб қол!...

— Мен мусофирман, мени ҳайдаманглар, илтимос,
— деди Мамажон аранг.

– Нимага бўлмаса бу ерда ўтирибсан?

– ...

– У алдаяпти, ишонманглар

– У ўғри бўлса керак. Шерикларини пойлаяпти.

Болалардан бири унга еб турган олмасининг пўчоғини иргитди. Қолганлар ҳам ердан майда – чуйдаларни олиб унга қарата ота бошлашди ва тобора отилаётган нарсалар йириклашиб, дағаллашиб борди. Мамажон отилаётган нарсалардан бошини ҳимоя қилиб, ҳаммасига чидаб қимир этмай ўтираверди. Чунки унинг бошқа борар жойи ҳам, илинжи ҳам йўқ эди...

Тожирайим келганида тазйиқ авжига минган, Омончахон девор ортидан ҳайрон бўлиб, дайдига раҳми келиб турган эди.

– Ҳой болалар, тўхтанглар! Нима қилиясизлар?! Ахир бу ҳам инсон, бир мусулмоннинг боласику! Бор йўқол, ҳамманг! Ҳе, тарбиясизлар!

Бошини букчайтириб беркитиб олган Мамажон пиқ – пиқ йиғлаётган эди. Чаккасидан қон сизиларди.

– Ҳой, сен кимсан? Бу ерда нима қилиб ўтирибсан?

– Сизни кутяпти, – деди Омончахон девор ортидан ҳозиржавоблик билан.

– Мени?... Мени қаердан таниркан?

Йигитчанинг хўрлиги келиб кетди, йиғидан ўзини тўхтата олмади. Тожирайим бунақа гадей таниши борлигини эслай олмай ҳайрон эди. “Бирор садақа сўраб келган етимлардандирда” – дея хаёлидан ўтди унинг ва кизига қараб буюрди:

– Омон, бор, бир бурда нон опчиқиб бер.

Кўп ўтмай қиз бир бурда нон олиб чиқиб йигитга узатди. Мамажоннинг кир қўллар қалтираб уни оҳиста олди ва “Раҳмат” дея нонни аранг тишлади.

– Хўп энди, бу ерда турма, кет. Болалардан яна калтак ейсан, – деди Тожирайим ва эшик томон йўналди.

Шунда Мамажон ўзини танимаганлигини тушунди ва ғойибдан келган илоҳий куч билан Аҳмад Яссавийнинг Тожирайим ўргатган ўша байгини айтиб юборди:

Кўзум намлик, дилим ғамлик, ман аламлик,
Нечук илож айларимни билмам, дўстлар.
Бу хасратда, надоматда ёшм оқиб,
Қаю тараф кетаримни билмам, дўстлар.

Тожирайим эшик тутқичини ушлаган ҳолда анграйиб қолди. Қизи ҳам бу ифодали шеърни эшитиб лол эди.

— Нима? — деб юборди савдогар Мамажон томон икки қадам ташлаб, — Тўхта, сен наҳотки... Ўша Мамажонмисан?

— Ҳа, — деди йигит қисқа қилиб.

— Ахир қандай қилиб?... Юр уйга, бу ерда нима қилиб ўтирибсан?... Қандай қилиб келиб қолдинг? Мен ўзи шу кунларда сизларникига бормоқчи эдимку...

Мамажоннинг дийдаси тўлиб йиғлаб юборди.

— Бошимизга мушкул ишлар тушди... Отамни, амакимни қулоқ қилишди. Еримизни олиб қўйишди... — деди у бўзлаб.

Бу гапларни эшитиб турган Омончаҳон ва унинг онаси Нишонхонларнинг ҳам кўзларига ёш келди. Тожирайим йигитнинг елкасига қўлини қўйиб ҳамдардлик билдирган бўлди.

— Эҳ, ёмон бўптику. Палакат... Қўй, хафа бўлма, бу кўпчиликка келган тўй. Биздаям неча-неча оилалар хонавайрон бўлди, — деб чуқур хўрсиниб қўйди у. — Қани, уйга кир, аҳволинг чатоқку! Қайси йўл билан келдинг?

— Чўл билан.

— Чўл билан?! — деб сўради Тожирайим эҳсонаси чиқай деб, таажжубланиб, — Эҳ-ҳе, тайёр йўл тургандая. Фақат жонидан тўйганларгина чўл билан юради. Янаям омадинг бор экан, ўғлим, тирик қолибсан, худога шукур қил.

– Сиз бизникига қандай борар эдингиз?

– Қўқон билан айланиб ёки Жўмашўй орқали. У ерда дарёни кечгани паром деган нарса бор, ҳақини тўласанг арава билан ҳам олиб ўтиб қўйишади. Сен қанақа қилиб ўтдинг?

– Сузиб ўтдим.

– Қаердан?

– Билмадим, – деди Мамажон елкасини қисиб.

– Ҳай майли, бўлар иш бўпти, юр уйга... Нишон, – деди хотинига, – меҳмонга чой тайёрла.

– Чой эмас, аввал тоғорада сув тайёрлашим керакдир, – деди хотини кесатиб.

Омончахон қиқирлаб кулди. Мамажон ер чизди...

– Ҳа, тўғри айтасан. Бу бола чуствлик ошнамнинг ўгли бўлади. Бечора, чўл орқали пиёда келибди. Энди биз билан яшайди. Шунақа гаплар... – деди у хўрсиниб. Қовоғини маъноли кўтариб савол назарида қараб турган хотинига “Кейин тушгунтириб бераман”, дегандек томоғини қириб қўйди.

Кўп ўтмай молхона ичидаги молнинг охурига ўхшаган катта тоғорани қизлар югуриб-елиб иссиқ сув билан тўлдира бошлашди. Бу пайтда Тожирайим меҳмон йигитча билан ташқаридаги сўрига ўтиришди. Иккита нон, чой ва косада қаймоқ қўйишди. Ўлгудек очиққан Мамажоннинг кўзлари милтиллади. Аввал нонга ташланиб уни еб ташламоқчи ҳам бўлди, лекин ёрилиб кирлаб, тирноқлари қорайиб кетган ўз қўлларига қараб ийманди.

– Сен бемалол олавер, кейин чўмилиб оласан. Қизларим сенга сув тайёрлашяпти. Мен кириб сенга уст-бош қарайман, – деди мезбон тоға ўрнидан оғир кўзгалиб.

Тоға уйига кириб кетди ҳамки, кўз юмиб-очгунча дастурхоннинг “ранги ўча” бошлади. Нишонхола эрининг уст-бошларидан олиб чиқиб сўрининг бир

четига қўяётганида ҳам Мамажон қаттиқ “банд” бўлиб, бурни билан косанинг ичига кириб кетганлиги туфайли уни пайқамай ҳам қолди. Холанинг ичи увишди. “Бечора, норғулдек ўғил бола экан. Кимдир ўғилга зор бўлса, кимдир уни хор қилиб кўчага ташлаб қўйибдия, тавба”. Шу пайт сув олиб ўтаётган Омончахон “ёввойи бола”нинг овқат ейишини кўриб қиқирлаб кулиб ўтиб кетди.

– Ҳой бола, косамиз қолсин, – деди қиз шаддодлик билан.

Мамажон шундагина ёнида Нишонхола турганини кўрди. Кўрдию, қаймоқ юқи лабларини кир қўллари билан артиб ерга қаради.

– Неча кунда келдинг?

– Бир ойча бўлса керак, – деди Мамажон энди ўзига келиб ва беихтиёр тирналиб, титилиб кетган ўз оёқларига разм солди.

Шу пайт Тожирайим тоға чойшаб ва қайчи олиб келди.

– Қорнинг тўйдими? – деб сўради у шипшийдан дастурхонга кўзи тушиб ва кулиб қўшиб қўйди, – Э, яшавор, азамат. Қани, энди бир четга ўтайликчи.

Тоға йититчани бир тўнка устига ўтирғазиб бўйнига чойшаб тортди ва сочларини таг-тути билан олиб ташлай бошлади.

– Эҳ-ҳе, “қўй-қўзи”ларни ҳам тоза боқибсиз, шекилли-а?...

– Ҳа, боқдим, – деб жавоб берди Мамажон тоғанинг қочириқ гапини тушунмай ва унинг ҳаёлидан бир-бир тоғдаги қўй боқиб юрган беозор кунлари, орқасида холи бор ўша баттол НКВДчи, отасининг сўнгги бор кўрган ўша тўполон, ўзини қувиб келатган бўри галаси ва оёғига ёпишган илон ўтди.

Соч олиб бўлингач, улар молхонага кирдилар.

– Мана бу совун, мана бу ерда яна икки челақ иссиқ сув бор. Шошилмай яхшилаб чўмилавер. Мана бу

кийимларинг, менинг ёшлигимдаги. Уларни сандиқдан олдиқ. Мени сенга ўхшаган ўғлим йўқ, уччовиям қиз. Ўтган йили биттасини узатганман. Энди иккинчисини жойи келса берворамиз... Кийимларингни ҳаммасини ечиб, мана бу чойшабга ташла, — деди Тожирайим тоға сочлари солинган чойшабни кўрсатиб мулойимлик билан, — Ана, баракалла. Мен уларни ёқиб юбораман. Ҳафа бўлмайсанми?

— Э йўқ, раҳмат сизга, — деди йигитча чин дилдан миннатдор бўлиб.

— Мана бу қайчи, тирноқларингни ол. Мен ҳозир яраларингга суртгани суртма дори олиб келаман.

Хуллас, орадан бир қанча вақт ўтгач, Тожирайим акалар хонадониди туташ қошлари қора, мўйловлари эндигина сабза урган, кўркама ва норғул бир йигит пайдо бўлди ва уй соҳибларига тавозе билан салом берди.

Уни кўриб Омончахон, опасининг оғизлари очилди, Нишонхоланинг ҳам аввалига тили айланмай қолди.

— Ҳай икковинг, бор юзларингни тўс, номаҳрам бўласанлар.

— Ҳали келганларида индамадингизку... — деди Омонча жиззакилик билан.

— Маҳмадоналик қилма, бор дедим сенга, — деди Нишонхола ўзининг ҳам юзига рўмолининг учини тортиб, — Келинг меҳмон, сўрига ўтиринг, ҳозир тоғангиз келадилар.

Кўп ўтмай томоғини қириб обдаста кўтарган Тожирайим кўринди. Мамажонни кўриб қувониб кетди ва у билан яна бир бор хурсанд кучоқлашиб кўришди.

— Ана энди бу бошқа гап. Ҳой, ким бор? Меҳмонга қаранлар.

Бошига кичкинагина камзулчани ташлаб олган Омончахон чой ва нон келтирди, опаси эса, овқатга урина бошлади.

– Дада, – деди Омонча дадасининг қулоғига шадлодлик билан, – Меҳмонга айтинг, шеър айтиб берсинлар.

– Ҳўп, кейин, бора қол...

Мамажон қизнинг гапини эшитди. Лекин оғиз жуфтлашга уялди ва нигоҳини қизнинг кўзларига қаратди, кўзлар туташганида эса, негадир алланечук бўлиб кетди ва дархол нигоҳини ерга олди. Дераза ортидан йигитни зимдан кузатиб турган Нишонхола эса, ана шу қисқа лаҳзаларни ҳам илғаб улгурган эди ва негадир кўнглига нохуш ўйлар келгандай бўлди. “Бўйи етган қизларимиз олдида бу йигитнинг туриши қандай бўларкин?...”

Кўнглига келган бу гапни Нишонхола тунда эрита ҳам айтди, чунки кўзига уйқу келмай, беҳаловат бўла бошлаган эди.

– У ахир етим, энди бизга ўғил ўрнига ўғил бўлади...

– Тўғри, лекин кўни-кўшни, маҳалла-кўй нима дейди? У қап-қатта йигит эканку!

– Ҳўп майли, эртага бирор нима ўйлармиз, энди ухла, – дедию, энди ўзининг ҳам уйқуси қочди. Боши қотди. Нима қилса экан?

Эрталаб нонушта пайтида Тожирайим гап очди.

– Ўғлим, сиз ёшлик қилиб қўймадингизмикана?...

Тоғанинг сизлай бошлаганига Мамажон ҳайрон бўлиб, савол назари билан қаради “Менинг ташрифим оғир ботдимикан-а?”

– Яна кўнглингизга ола кўрманг. Менинг уйимни ўз уйингиздек кўраверинг. Лекин отангиз қамалган бўлса, албатта бир кун қайтиб келади. Шунинг учун уйининг чироғини ёқиб, бирор юмушларни бажариб гурсангиз бўлармиди? Истасангиз, мен молларимдан насияга ташлаб келиб тураман, дўкон очасиз, савдони ўрганасиз...

Мамажон Тожирайимнинг нима демокчилигини тушунди.

– Йўқ. Мен энди у ёққа қайтиб боролмайман.

– Сабаб?

–...Сал нохушроқ иш қилиб қўйганман.

– Нима?! Одам ўлдирдингизми? – деб сўради мўйсафид хавотирлик билан.

– Йўқ, шунга ўхшашроқ...

Тожирайимнинг ранги бўзариб, йигитчага зимдан тикилди.

– Нима, жудаям ёмон ишми?

– Ҳа...

Мамажоннинг бор гапни айтишдан бошқа чораси қолмади ва йигин пайтида қилган ишларини гапириб берди.

– Чатоқ бўптику, – деди Тожирайим ўйчан ва ўрнидан туриб саросимада у ёқ, бу ёққа юра бошлади, – келиб – келиб НКВД ҳодиминия... Ахир сизни отиб ташлашлари мумкин эдику?!

Мамажон “Ҳа” дегандек қўлидаги пиёлага маюс тикилди.

– Отамни қутқармоқчи бўлувдим...

– Ё тавба, ҳукуматдан қочиб қутулиб бўларканми? Тақдирга тан беришдан бошқа чора йўқ ахир, – деди Тожирайим хўрсиниб, – Ёмон иш бўпти, улар сизни албатта қидиришаётган бўлишса керак.

– Лекин бу ердан мени топишолмайдику!..

– Йўқ, бунақа деб бепарво бўлмаслик керак. Ҳозир жиноятчи, қароқчи, ўғрилар кўпайиб кетгани учун НКВДям кучайтирилган. Қаерни қарасанг айбоқчи. Бир ёқда қаҳатчилик, одамларнинг егани ҳеч вақоси йўқ. Сал ўзига тўқларнинг тагига сув кетди. Бор мол-мулкларини колхозга топширишяпти, топширмаганларни бўлса қулоқ қилишяпти. Эҳ..., ёмон замон бўлди. Бизнинг тирикчилик аранг ўтаяпти, одамларда пул йўқ, савдоям

юрмаяпти. Ўғлим, сиз тортинманг, бизлар энди бегоналар эмасмиз. Олинг чойдан...

– Раҳмат, – деди Мамажон бошини ҳам қилиб.

– Ҳа, айтмоқчи. – деди тоға чойини хўплаб пиёласига яна қуяркан, – тўғри бу ёққа қараб қочиш гоёси хаёлингизга қаердан кела қолди?

– Отам айтди.

– Нима деди?

– “Сен Тожирайимакангникига боравер, кейин ўзим сени топиб оламан”, деди.

– Қаерда айтди?

– Ўша тўполон пайгида.

– Ия, – дея яна ўрнидан тўсатдан туриб кетди мезбон.

– Бу гап айтилганида яқин орада НКВД одами бормиди?

– Эсимда йўқ. “Ота қочайлик, юринг” десам, ўзи унамади

– Оббо, чатоқ бўптику! – деди Тожирайим бўш пиёлани дастурхон устига тақ этиб ташлаб.

– Нимага?

– Нимага бўларди, сени қидириб бу ерга келиб қолишлари мумкинда ахир. Мениям “Жиноятчини яширгансан” деб айблашса нима қиламан?! Қизларим бўзлаб қолинадику!..

Мамажон беихтиёр ўрнидан турди ва кетишга тараддулланди.

– Сен ўтир, – деди у энди сенлаб ва жиддийлашиб,

– Мен сал оширвордим шекилли. Лекин ўзинг тушун, замон жудаям оғир. Арзимаган нарсагаям қамоққа олиб кетишяпти, одамларни сўроқ–савол қилишяпти, қийнашяпти. Ишқилиб, отангнинг сенга айтган гапини ўшалар эшитмаган, илоҳим, қулоқларига пучак чиққан бўлсинда...

Тожирайим “Нима қилсак экан?” дея ўйланиб бир оз жим қолди. Нохуш гаплардан беҳабар Омончахон келди ва янги чой қўйиб йигитга сирли нитоҳ ташлаган

бўлди, лекин уни хомуш кўриб ичи ачишди, “Олишиб ўтиринг, акажон” — дедида, нари кетди.

— Отанг бечорани сиқувга олишса, айтиб қўйиши ҳам мумкин, — деди тоға хўрсиниб. — Ҳай майли, бўлар иш бўпти. Бугунча дам ол, кўчага чиқа кўрма, ҳеч кимга ўша ёқдан келиб қолганингни айтма, хўпми? Мен ҳам уйдагиларни огоҳлантириб қўяман.

— Хўп...

— Мен бўлмаса бозорга кетдим... Ҳа айтгандай, бир қуриган ўригимиз бор, шуни саранжомлаб берсанг. Кейин сигирнинг тагиниям қачондан буён тозалай олганим йўқ. Қизлар бу ишни эплашолмайди.

— Хўп бўлади.

Мамажон анча енгил тортди, лекин ички хавотирлик уни гулгулага солиб қўйганди.

МАМАЖОННИНГ МУРИД БЎЛГАНИ

Тожирайим ака кечқурун янги гап топиб келди.

— Куёвимиз Турсунбой эшон билан гаплашдим. У ислом илмини мукаммал эгаллаган. Жуда кўп алломаларимизнинг шеърларини ёд билади. Энди ўз ёнига ўткир зеҳли, одобли, илмга ташна бўлган шогирдларни тўплаётган экан. Сени тўғрингда айтдим. Эртага сен билан бир гаплашиб кўрмоқчи, — деди у “Таклифимни қабул қилавер” деган маънода томоғини қириб, — Ана шунақа гаплар... Лекин айтган ишларимни яхши бажарибсан. Раҳмат, ўлим.

— Ҳечқиси йўқ, яна юмуш бўлса айтаверинг, бемалол...

— Сен ҳали ёшсан, илм олишинг керак. Турсунбой эшоннинг гашидан чиқмагин, ҳизматини қилгин. Энди унинг муриди бўлиб, қаландар кулоҳу жандасини кийиб юрасан, қобилиятинг яхши, менимча шу хавфсизроқ ҳам. Чекистларнинг қаландарлар билан иши бўлмайди.

— Суриштириб қолишсачи?

– “Турсунбой эшондан дарс олгани Қирғизистондан келдим” деявер.

– Хўп, – деди Мамажон ва саф–саф бўлиб исирик тутатиб ғазал-ваъз айтиб, рўдапо кийимда садақа сўраб юрадиган қаландарларни кўз олдига келтирди.

Уларни ёмон кўрарди. Маҳаллаларига келиб уйма-уй юришар, то уй соҳиби бирор нима олиб чиқиб ҳалталарига солмагунича сурлик қилиб ваъз айтиб тураверишар, болалар эса, уларни масхара қилишарди. Мана энди ноилож..

Ана шундай мавҳум фикр-ўйлар уни безовта қилмоқда эди.

Эртасига Тожирайим Мамажонни барвақт уйғотди. Нонуштани Турсунбой эшонникида қилишди.

– Хўш йигитча, агар маъзур тутсангиз, ўткур зеҳнингиз билан бизни хушнуд қилурсиз дегандик, – деди Турсунбой эшон такаббурлик билан.

– Маъқул устоз, – деди Мамажон ҳам ҳурматини жойига қўйиб.

– Бўлмаса мен ҳозир бир шеър айтурман. Сиз эса, уни эплагонингизча қайтарурсиз, а лаббай?

– Маъқул устоз.

Турсунбой эшон кўзойнагини тақиб йигитчага аввалига синовчан тикилди.

– Демакким, ўзлари аввал ҳеч қандай мактабда таҳсил олгон эмаслар, шундоқми?

– Шундоқ.

– Бўлмаса эшитингчи, қаний... – дедида эшон Машраб ғазаларидан бирини икки байт айтди,

Ҳар кишининг дарди бўлса йиғласин ёр олдида,

Қолмасун армон юракда, этсун изҳор ёр олдида.

– Такрорласинларчи, қаний...

Мамажон ўзига таниш бу шеърни ёд биларди. Тожирайимга кулиб қаради. Тоға эса, “айтавер” дегандек имо қилди. Шунинг учун у ғазални ифодали қилиб икки банд эмас, балки қолганини охиригача айтиб берди:

Андалибу бенаводек нолаву афгон ила
Айланиб сайраб юрармен айни гулзор олдида...

– Э, қойил! – деб юборди эшоннинг кўзлари чақнаб,
– Буни билар экансизда. Оббо... Хўш, яна кимларнинг шеърларини билурсиз?

– Яна Хувайдо, Хожа Аҳмад Яссавий, Номангонийни.

– Э, яхши, қойил!...

Турсунбой эшон ўрнидан туриб токчадаги бир сандиқни очди, ичидан қўлёзма китобларни титкилади ва бирини олди.

– Нодирани билурсизми?

– Йўқ

– Увайсийничи?

– Йўқ

– Ия, ахир улар ўзимизни Марғилон, Кўқонда яшаб ижод қилгон машҳур шоираларимизку!..

– ...!

– Худо хоҳласа, энди билиб олади, – дея қўшилиб кўйди Тожирайим тоға.

– Ҳай майли, бўлмаса эшитингчи, қани:

Гар ёр кўчасинда девоналиқлар этса,

Айб эмаским жунундин мастонадир қаландар.

Эшон Нодира ғазалларидан бирини ўқиб берди ва кўзойнагининг устидан сипо ва ўйчан кўринган Мамажонга тикилди.

– Қаний, энди сиздан давомини эпитайликчи, тақсир.

Мамажон жим қолиб аввал байтларни ичида такрорлади ва энди овоз чиқариб ёд айтиб берди.

– Қолганиничи?

– Қолганини билмайман.

– Нимага?

– Ҳали ўқимадингизку...

– Ия, шундоқми, ҳўп, узр тақсир, ҳозир ўқийманда, – дедида эшон “тавба қилдим” дегандек яна икки бандини ўқиди:

Меҳри худо рафиқи, ҳақ ёди ошинаси,

Дунё муҳаббатидин бегонадир қаландар.

Мамажон уни ҳам ёддан ифодали қилиб ўқиб берди.

– Энди олдинги байтларни шунга қўшсинларчи, қаний...

Йигитча айтганини қилди. Турсунбой ҳам, қайнотаси Тожирайим ҳам янги муриднинг ўтқир зеҳнидан мамнун бўлдилар.

– Ана энди сиз ҳам ана шундай қаландарсиз, ўғлим, – деди Тожирайим кулиб.

Шундай қилиб, Мамажон Турсунбойникида бир хужрада яшай бошлади. Эшон шогирдининг зеҳни ўтқирлиги, Қуръонни қироат билан ёд айта олиши ва жуда кўп ғазалларни ёд билишидан завқланиб халқ орасидан мана шундай иқтидорли болаларни топиб йиғиш ва ўқитишга бел боғлади. Ўқитиш бепул бўлмади, албатта. Нима кўп, Худо йўлида ҳайр-эҳсон

қиладиган кўп. “Томчидан дарё” бўлур деганлар. Агар ҳар бир қишлоққа гуруҳ-гуруҳ қаландарларни юбориб, кейин тушумларни йиғиб тураверса, тирикчилиги ёмон бўлмасди. Ҳам қишлоқда обрў-эътибор қозонади. Кимсан Турсунбой эшоннинг айтган чизигидан чиқмайдиган ўнлаб муридлари пайдо бўлади.

Ҳақиқатдан ҳам у ўйлагандек бўлди. Кўп ўтмай ҳамқишлоқлари ва ҳатто қўшни қишлоқда туриб ўзига мурид йиғиб ўқита бошлаган Турсунбой эшоннинг довруғини эшитган баъзи оталар ҳам турли ёшдаги фарзандларини етаклаб олиб кела бошладилар. Эшон дастлаб уларни қатъий имтиҳон асосида қабул қилган ва баъзиларини эса уқувсизлиги учун қайтариб ҳам юборган эди. Бу ҳолат унинг обрўйини янада оширди. Бундай ноқобил фарзанд оталари энди устоз домланинг кўнглига йўл топиш чораларини кўриб, хайр-эҳсон кўринишидаги пораларни ҳам тикиштира бошлашганди. Пул деса ўзини томдан ташлайдиган эшон учун “суягини сақлаб қолиб, эвазига этини олиб қолиши” айни муддао бўлаётган эди.

Шундай қилиб муридлар энди қайтарилмай, уларнинг сони ортгандан ортиб бораверди. Ўқитиш ишлари энди Тожирайимнинг улкан меҳмонхонасига кўчирилди. У куёвининг илтимосига йўқ дея олмади. Уйдагиларга ҳам иш топилди. Чой дамлаш, кунига бир маҳал овқат пишириш, супуриш-сидириш ишлари ва уй ижарасига ҳам муридлардан ҳақ йиғиб олинадиган бўлди. Ўқитиш диний йўналишда бўлиб, оятларни ёдлаш, зикр тушишни машқ қилиш билан, баъзан эса, Аҳмад Яссавийнинг ҳикматларини қайта-қайта қайтариб, уларни йиғлоқи овозда ёдаки айтишни ўрганишар эди. Эшон Мамажоннинг зеҳнидан имкон қадар фойдаланар ва уни бош бошловчи қилиб қўйганди. Ора-орада эса, Омончахон чой дамлаб келиб эшик тагига қўйиб кетар, Мамажон эса, оят туширар экан, беихтиёр дераза ортита

кўз тикар ва қизнинг бедана юриш қилиб яна чой олиб ўтишини орзиқиб пойлар эди. Қиз кўринди дегунча йигитча оятни тўхтатмаган холда унга пешвоз чиқишга ҳаракат қилар ва чойнакни олаётиб негадир қизнинг кўлига кўлини оҳишта теккизиб олиш пайида бўларди. Омончахонга ҳам бу арзимас ҳаракат жуда ёқар ва ҳар чойнакни узатаётган маҳали унга самимий табассум ҳадя этарди. Мамажон бу муносабатдан янада илҳомланар, негадир оятларни иложи борича янада баландроқ, ифодалироқ ва янада қироатлироқ қилиб айтишга чиранар, нафақат қизнинг қулоғи, балки вужуди унинг жўшқин овози билан тўлиб-топишини жуда—жуда истар эди. Эҳтимол иу туфайли муридларнинг “Ё Аллоҳу, ё Аллоҳ! Ҳақ дўст, ё Аллоҳ!” дея ҳайқиришлари шовқини бир маҳалла наридан ҳам эшитилиб, кўпчилик эътиборини ўзига торта бошлаган эди. Бу холат, албатта, Тожирайимнинг кўнглида ички хавотирлик уйғотмай қолмади. “Ишқилиб охири боҳайр бўлсинда. Худо кўрсатмасин, ҳукумат одамларининг қулоғига етиб борса нима бўларкин?”, деган ўй уни безовта қила бошлаган эди.

Муридларини зикр тушириб қўйган Турсунбой эшоннинг эса парвойи палак, келадиган тушумларни хаёлан ҳисоблаб, “алла эшитиб”, мириқиб мудрарди. ...

Ана, дераза ортида яна Омончахон пайдо бўлди. Мамажон бир байтни бошлаб берди, муридлар эса, “Ё Аллоҳу, ё Аллоҳ! Ҳақ дўст, ё Аллоҳ!” дея унга тинимсиз жўр бўлишмоқда эди. Шу пайт бошловчининг хаёли қизга томон полондек патиллаб учдию, ўз байтини унга шартта бағишлаб қўя қолди:

– Омончаю Омонча, қилиқлари ёмонча.

– Ё Аллоҳу, ё Аллоҳ! Ҳақ дўст, ё Аллоҳ!...

Мудраб ўтирган эшон бир сапчиб кўзларини катта-катта очди ва ўрнидан туриб Мамажонни қамчин билан савалай кетди.

– Ҳой итвачча, мочағар! Сенга сабоқни бузишни кўрсатиб қўяман ҳали!

Зерикиб мук тушиб ўтирган муридларга жон кирди. Мажбурий руҳий ҳолатдан бироз бўлсада гўё тутқундан чиққан маҳбусдай эркин нафас олишди.

– Бас қилларинг! Ҳаммангни хайдайман бўлмаса! – деди бақириб чойнакни маҳкам ушлаб турган Мамажонни қамчин билан савалар экан. Лекин йигит бу пайтда ҳеч қандай оғриқни ҳис қилмас, балки “Вой ўлай” дея нари қочиб устун ортидан “Энди нима бўларкин?” дея хавотир пойлаб турган қиздан нигоҳини узмас ва савалашларга пинак ҳам бузмас эди.

Бу ҳаракат юрагида ёшлик ғайрати жўшиб турган мурид йигитлар учун янгилик бўлди ва домла эшон таҳорат олгани ёки бошқа юмуш билан чиқиб кетиши биланоқ, оят матиларига ўзларича янги-янги сўзларни қўшиб юборадиган ва бундан қотиб-қотиб куладиган бўлишди.

Очкўз эшоннинг муридлари тобора ошиб бораётгани ва маҳалла аҳли зикр овозидан безовта бўлаётгани учун Турсунбой сабоқни бошқа бемалол ва бемиянтроқ жойга кўчиришни ўйлай бошлаган эди. Бундай икки жой бор эди. Бири адир ичидаги бир вақтлар болалигида мол боқиб ёмғирда паноҳ топинадиган “Одилгор” деб аталган гор бўлса, иккинчиси бир вақтлар қароқчи, каззоблар томонидан бунёд бўлган қамишзор ичидаги улкан ўра эди. У ерларда истаганча зикр тушиш ва машқ қилишлари, бор овозда хайқиришлар мумкин эди. Шундай қилинди ҳам. Ҳадемай эшон машҳур бўлиб кетди ва унинг ихлосманд муридлари ортгандан ортиб борди. Айни куч- қувватга тўлган ёшларнинг рўдапо кийиб, исиряқ тутатиб, тўда-тўда бўлиб қишлоқ кўчалари, бозор ва бошқа жойларда матал айтиб, зикр тушириб юришлари албатта ҳукумат одамларининг назаридан четда қолмади. Қаландарлар орасига НКВД томонидан одам қўйилди.

Бу Есенбой исмли қозоқ йигит бўлиб, ҳадемай у ҳам Турсунбой эшоннинг “садоқатли” муридига айланди.

Одилгор имкон қадар кенгайтирилди ва бу ерда тунда тунаб ҳам қолинадиган бўлди. Қамишзор жарликларининг бир қирғоғидаги ўра ҳам яшаш шароитига мослаб жиҳозланди. Улкан лайлак уяси бор кекса қора толнинг таги қамишлардан тозаланиб текисланди. Бу ерда олов ёқиб тунлари ҳам машғулотлар ўтказишга мўлжалланди. Шу туфайли қамишдан бўйралар тўқишди, керакли идиш-товоқларни келтиришди. Ёш қалайдарлар руҳий ҳолатга кириб оғизларидан кўпик-кўпик тупиқлар сачратиб, бўйин томирлари бўртиб отилиб чиқиб кетгудек даражада бор овозда ҳузур қилиб бемалол бақирар эдилар...

Лекин, ана шу “ҳузур-ҳаловат”ли кунларнинг бирида қамишзорга бир гуруҳ қуроқланган аскарлар ташланди. Тол салқинида “Алла” эшитиб, мудраётган Турсунбой эшон осонгина қўлга олинди. Кўзларида олов чақнаб оғизларидан кўпик оқаётган муридларнинг шалпанг қулоқларига милтиқ қўндоқлари келиб туша бошлади. Зийрак Мамажон ўзига қалинроқ жўра бўлиб қолган Аҳмаднинг қўлидан тутиб ўзини қамиш ичига урди. Орқада “тўхтанлар, отаман!” деган овоз келди. Улар ит қувган соқовдек дуч келган томонга қараб қоча бошладилар. Қамиш япроқлари ва чангалзор бугалари юз-кўзларини тирнар эди. Милтиқ отилди. Шериги Аҳмад “Воҳ!” дея оёғини чангаллади. Мамажон унга ёрдам беришга чоғланди, лекин улгурмади. Икки аскар халлослаб келиб унинг пешонасига милтиқ қадашди.

— Ҳаҳ, газанда ҳайвонлар. Қочиб бўлсанлар! Қани қўларингни кўтариб олдимга тушларинг!

Аҳмад вой-войлаб ётар, оёғи қонга беланган эди.

— Тур деяшман! — дея бақирди 2-аскар ва милтиқ қўндоғи билан унинг елкасига туширди.

Мамажон отасини эслади. Худди ана шундай қилиб адолатсизларча муомалада бўлишганди ўшанда. Шу туфайли унинг жаҳли чиқди. Ярадорга ёрдам кўрсатиш ўрнига уни хўрлаётган аскарга нисбатан нафрати кўзгади ва важоҳат билан уни дўшослай кетди. Биринчи аскар Мамажонни отиб ташламоқчи бўлди. Лекин отилган ўқ ўз шеригига тегиб кетди. Бу ҳолатдан ўқ узган аскар йигит кўрқиб кетиб, довдираб қолди. Фурсатдан фойдаланган навқирон Мамажон унинг башарасига мушт туширди. Бурни пачоқ бўлган аскар ўзидан кетди. Ўқ еган аскар эса, тил тортмай ўлган эди. Мамажон Аҳмадни елкасига опичдида, қамишзор ичра гойиб бўлди ва шу дақиқадан бошлаб унинг муридлик фаолиятига бутунлай чек қўйилиб, тақдири қамиш япроқларига битила бошланди...

Аскарлар уларни қош қорайгунча қидиришди. Топиша олмади. Бири ўлик, бири ярадор аскарни олиб кетишди. Шундай қилиб ўша куни барча ёш қаландарлар қўлга олинди ва уларнинг қисматларига Сибир ёзилган бўлиб, кейинчалик у ёқдан кўпчилиги қайтиб келишмади. Турсунбой эшонга ҳам узоқ тергов ва сўроқ саволдан сўнг 25 йил насиб этди.

Тожирайим ҳам сўроқ-сиқувга олинди. Уни сўроққа чақиравериб тинкасини қуритишди. Мамажон ҳақида суриштиришди. “Ота-онаси йўқ бир етим бола, Қирғизистон томондан келиб қолган. Қаерлик эканини аниқ билмайман, мусофир экан деб, одамгарчилик қилиб уйимдан жой бергандим”, деб туриб олди Тожирайим ҳам.

Қидирувдагилар рўйхатига Мамажоннинг тахминий белгилари иккинчи бор қайд этиб қўйилди.

ЁВВОЙИ ҲАЁТ БАҒРИДА

Мамажоннинг ҳаётида яна оғир дамлар бошланди. Энди уни кучайтирилган ҳолатда қидиришаётганлари

аниқ. Чунки бири ўлик, иккинчиси яраланган аскарларни олиб кетишаётганини қаминлар орасидан ўз кўзи билан кўрди.

— Улар икки киши. Шеригимни ўлдиришди. Мени ярадор қилишди, кейин ўзлари қочиб кетишди, дер эди тинимсиз бурни қонаган аскар.

— Обба аблаҳларей... Қочиб қутулишолмайди. Бу унсурларни тутиб, халқ олдида суд қилиб, отувга ҳукм қилдирамиз хали, — деди бошлиқлари таъсирланиб.

— Биттаси яраланган, уни ўзим отдим, — деди халиги аскар.

— Унда узоққа кетишолмайди, атрофга соқчи қўямиз, — деди бошлиқ.

Уларнинг суҳбат товушлари элас-элас келар ва чигирткаларнинг беозор чириллаши, қўноғига қайтаётган куш тўдаларининг гуриллаши, аллақасқлардан келаётган чиябўриларнинг увиллаши билан уйғунлашиб кетаётган эди.

Мамажоннинг эти увишди. Энди нима қилади? Ануви аскар шеригини ўзи отиб қўйиб, айбни буларга тўнкаб қўйди. Бошлиғи ишонди. Айбсизлиғни энди ҳеч қачон исботлай олмайди. Бошлиқ тўғри айтди, бу аҳволда улар узоққа кетиша олмайди. Бир чораси фақат шу ерда яшириниш ва яшамоқ керак. Лекин қандай? Ўзику бир эвини қилар, ярадор дўстичи? Шундай ўйлар билан ранги кўкариб, пешонасидан совуқ тер чиқиб беҳуш ётган дўстига ачиниб нигоҳ ташлади. Қонлари қотиб қолган сонига чивинлар ёпирилаётган эди. Белидаги чорсисини ечиб, уларни елшиб ҳайдай бошлади. Лекин тобора қоронғулик туша бошлагани сари улар тўда-тўда бўлиб ёпирилишар, гашга тетадиган гингиллаган овоз чиқариб Мамажоннинг юз-кўзини ҳам талай бошлаган эдилар.

— Сув! — дея ингради Аҳмад.

– “С-сув” дедингми. М-мен ҳозир, – деди Мамажон ва теварак-атрофга аланглади. Унинг ярасини белбоғи билан ёпдида, ўзи кўлмак сув қидириб кетди. Лекин яқин атрофдан бўрининг увиллашгани эшитиб жони халқумига келди. “Обба мочағарей, қон ҳидини сезибди-да” дея кўнглидан ўтказди у.

Мамажон ҳозир япириниб турган қамишзор ҳақида бу ерда маскан қураётган кунлари шерикларидан эшитган эди. Бу ерларда сизиб чиққан сувлардан ариқлар ҳосил бўлиб, Беларық деб аталадиган Сирдарёнинг кичик ирмоғининг бошланиши бўлгани учун ҳам Шаршара дейишаркан. Шаршара бўрилар ва ҳар хил инсу жинслар макони бўлгани учун бу ердан одамлар қўрқишар, “Худо урган жой” дейишарди.

Мамажонга Шаршаранинг бўрилар маскани эканлиги янгилик эмасди. Бўри гўдалари ҳатто тунда қишлоқ оралашар, қўй-қўзи ва паррандаларни қийратишарди. Уларга қарши ҳукумат томонидан ҳар бир қишлоққа биттадан овчи ҳам тайин қилинган эди. Соли овчи Повулғон қишлоғи ҳудудига тайинланганди. Ҳатто, кейинчалик Жаҳон уруши йилларида ҳам фронтга жўнатилмай, бўриларга қарши курашиш мақсадида брон қилинган экан. Ўттизинчи йилларда ҳукм сурган очарчилик ва қаҳатчилик бўрилар ҳаётига ҳам ўз таъсирини кўрсатмай қолмади. Уларнинг ҳам емиши камайиб кетган ва янада ваҳшийлашгандек эдилар. Мен раҳматли ота-онамдан бўриларнинг, ҳатто гўдак болаларни бешиқдан тортиб кетганини, сув олгани чиққан ва бўрини кўриб хушини йўқотган бир келинчакни эса, белигача еб кетишганини эшитган эдим. Албатта, бу одамларнинг газабини кўзғатган ва улар ҳукуматга арз қилишгани табиий ҳол эди. Қирқинчи йилларга келиб бўриларга қарши кураш умумхалқ тус олди. Одамлар томда, молхонада ётадиган, туни билан тунукаларни тарақлатишиб ёки олов ёқиб чиқишар,

маҳаллаларда навбатма-навбат посбонлик қилишарди. Ҳукумат эса, ҳар бир ўлдирилган бўри учун катта мукофот ҳам белгилади. Бўриларга қарши кураш жараёнида ўзи билмаган ҳолда Мамажон ҳам фаол иштирок этиб, кейинчалик бу курашнинг қаҳрамонига айланган ҳам эди. Лекин бу ҳақда кейинроқ тўхталамиз.

* * *

Бўрининг увиллашига Мамажоннинг хавотири ошди. У топган кўлмак сувнинг устини тозаларкан “Бу ердан тезроқ кетишимиз керак” деб ўйлаб қўйди ва ҳовучлаб сувдан ичган бўлди. Афти буришди. Сувга тикилди. Уни масхара қилгандек чувалчангсимон қуртлар тахир ва бемаза сувда ликонглаб рақсга тушмоқда эдилар. “Ҳе, ўла,” — дея кўлмакни пуфлаб-пуфлаб яна ховучини тикди.

Аҳмад сув томчиларидан ўзига келди. Қуришган лабларида тили айланди.

- Тузукмисан? — деб сўради, Мамажон
- Ҳа..., — деди Аҳмад базўр, — Қаердамиз?
- Бу ердан тезроқ кетишимиз керак.

Аҳмад кўлини узатди, дўсти уни тортиб ўтқазиб қўйди. Аҳмад ярасига ёпилган белбоғини аста кўтарди. Чивинлар ёпина бошлади.

- Оғрияптимми?
- Йўқ, унчалик эмас.
- Суягинга тегмадимикан?
- Тегмаган бўлса керак.
- Унда яхши, фақат кўп қон йўқотгансан. Ҳечқиси йўқ яхши бўлиб кетасан. Ичингда ўқ қолмадимикан, ишқилиб?

Мамажон бармоғи билан унинг ярасини оҳиста босиб кўра бошлади

- Қаттиқ оғриси айт, демак ўқ қолган бўлади...
- Оғрияптимми?
- Унчаликмас.

– Ҳайрият, ўқ гуштингни юлиб ўтибди. Фақат уни пашша- чивинлардан эҳтиёт қилиш керак.

– Сийиб юбор.

– Э, қўйсангчи.

– Менга отам айтган. У табиблик ҳам қиларди. “Сийдик энг яхши дори, уни ичиб ҳам туриш керак” деди.

– Бўпти, сийиб боғлаб қўяман, кейин бу ердан кетамиз.

– Қаёққа борамиз?

– Ҳеч қаёққа, қамишзордан чиқа олмаймиз. У ёқда қоровул қўйилган, бизни қидиришяпти.

– Нега қидиришади? Биз нима айб иш қилдик ўзи?

– Анави бизни қувлаган, сени отган аскар ўз шеригини ўлдириб қўйиб бизга ағдарганини ўз қулоғим билан эшитдим.

– Обба аблаҳей!

– Сен ўзингга келиб олишинг керак. Унгача шу ерда янашимизга тўғри келади.

– Нима қиламиз? Қапа тикамизми?

Шу маҳал бўри яна увиллади. Унга жавобан бир неча увиллашлар эшитилди.

– Ие, бўриларку! – дея қичқиб юборди Аҳмад ва кўзлари олайиб саросимага тушиб қолди.

– Қўрқма, менда шичоқ бор, – дея далда берган бўлди Мамажон. Лекин унда ҳам ички хавотирлик бошланган эди.

– Менга қара, – деб қолди Аҳмад, – ҳалиги ўрамизга борақолайлик.

Мамажоннинг кўз олдига жарлик қирғоғидаги ўра келди.

– Аскарлар келиб қолсачи?

– Улар ўрани билишмайди.

– Орамизда айғоқчи бўлган бўлса керак.

— Ануви янги келган Есенбой ҳаммамизни хўп суриштираётганди...

Мамажон дўстининг ярасини боғлаб ва уни елкасига олиб оҳиста бораркан кейинги вақтлардаги Есенбой билан бўлган мулоқотларини эслади. Бир олма арчиш учун унга пичоқ керак бўлиб қолганида Мамажон мақтаниб “Мана менда бор, Чустники” дея гурур билан пичогини қинидан чиқариб берганди. Есенбой пичоқни айлантириб кўриб ишқибоз бўлиб қолган ва “Менга сот”, — деб айтганди, Мамажон эса, “Йўқ, бу сотилмайди, уни отам совға қилган. “Чустлик ҳар бир йигит бундай пичоқни фахрланиб ёнида тақиб юриши керак, деб айтган” — деб юборди. Нима сен сен “Чустликмисан?” — деб сўраганида. “Ҳа, ўша ёқда туғилганман” — деб жавоб қайтарганди. “Отанг қаерда? Бу ерга қандай келиб қолдинг? деб сўрай бошлаганди. “Шундай, Турсунбой эшондан таҳсил олгани” деб айтганларини эслади. Эсладию, ўзини фош қилиб қўйтанини англади.

— Обба аблаҳей, сотибди — да — деб юборди Мамажон беихтиёр.

— Нима дейсан? Ким, нимани сотади?

— Ўша Есенбой, бизни сотган, “хурофотчилар” деган.

— Ҳа, лекин устоз ҳам ҳаддидан ошиб кетди-да. Болаларни бунчалик кўпайтирмаслик керак эди. Мана оқибати.

— Тўғри айтасан. Бизга ёзиш-ўқинини ўргатиш ўрнига тиланчиликни ўргатди. Бу, албатта, ҳукумат одамларига хуш келмайди-да. Шундай норғул йигитлар ўқиш-ўрганиш, далада ишлаш ўрнига қулоху жанда кийиб, исиряқ тутатиб, ваъз айтиб, тўда-тўда юрсак...

— Нима ҳам қилаолардик. Отам мени илм олсин деб топширганди. Бундай бўлишини қаёқдан билибди, — деди афсусланиб Аҳмад, оғриқдан афтини буриштираар экан.

Улар суҳбатнинг қизиги билан ўра тайёрланган жойга яқин қолганларини англаб қолишди. Бу вақтда қоронғу

тушиб бўлган, тўлин ой ва Зухро юлдузлари порлай бошлаган эди. Ҳар замонда безовта бўлган тустовуқлар потирлаб қўйишар, чигирткалар қулоғни қоматга келтириб чириллалар, қурбақаларнинг вақиллаши, уккининг қичқиришию бўрилларнинг ириллаб увиллашлари, узоқларда эса, итларнинг тинимсиз вовуллашлари гўё тунда ҳам ҳаёт қайнаётганидан далолат берар, енгил эсаётган шабададан қамиш тўзғоқлари соат кашпиридай тебранар, япроқлари эса, шовуллаган овоз чиқармоқда эди.

— У ерга айгоқчи қўйилган бўлсачи? — деб қолди тўсатдан Аҳмад.

— Бўлмаса, сен шу ерда ўтириб тур. Мен секин билиб келаман.

— Йўғе, нималар деяпсан? Бўри келиб қолсачи?

— Намунча қўрқасан?!

— Бўридан эмас, кўпроқ сенинг қўлга тушиб қолишингдан қўрқаман. Қайтмасанг нима қиламан ахир?!

Мамажон Аҳмаддан бундай ғамхўрликни кутмаган эди.

— Ҳай, майли. Бўлмаса чурқ этма, — деди Мамажон шивирлаб. — Шитирлатмай юр. Бирга яқинроқ бораверамиз. Бўлганича бўлар...

Улар яқинлашиб қолишди. Энди тиззалаб эмаклай бошлашди. Қуруқ шох-шаббалар оёқ-қўлларини, юз-қўзларини тинимсиз тирнарди. Ярадор Аҳмад жудаям қийналиб кетди. Оёғидан яна қон оқа бошлади. Шу тариқа мўлжалга деярли етиб қолишди.

Шу пайт орқаларидан нималир қаттиқ шитирлади. Ириллаган овоз келди. Аҳмад Мамажоннинг қулоғига ваҳимали шипшиди:

— Анувини қара!

Мамажон ортларида ўн қаламлар нарида турган бир жуфт ёниқ кўзга кўзи тушди. Соядек танасидан унинг бўри эканлиги яққол кўриб турарди.

– Аблах, итэмган! Қон исини сезган бу ифлос! – деди Мамажон пичогини чиқарар экан. – Қани келавер итвачча! Қорнингни ёриб ичагингни бошингга салла қиламан!

– Э, қўйсангчи. Энди нима қиламиз?

Мамажон пичогини ой нурида товлантриб бўри томон бир қадам ташлади.

– Қани жўна, ифлос!

– Кишт! – дея қичқирди Аҳмад ҳам бир кесакни бўри томон итқитар экан.

Бўри хуркигандек ва ириллаб орқага тислангандек бўлди.

– Аҳмад, – деди Мамажон бутун эътиборини йиртқичга қаратиб.

– Нима дейсан?

– Мен уни чалғитиб тураман. Сен ўрага етиб ол!

– Пойлоқчи бўлсачи?

– Майлига...

– Нега энди “майлига” бўларкан!?

– Ҳар холда бўрига ем бўлганингдан кўра... Кейин сенинг айбинг йўқ, ярадорсан. Даволашади, сўнгра қўйворишади.

– Сенчи?

– Қўрқма, қўлга тушмасанг мен ҳам бораман. Ҳеч ким бўлмаса бўрига ўхшаб увилла, мана бундоқ, – деди Мамажон увиллаб кўрсатди.

– Бўлишсачи?

– “Ё Аллоҳ!” деб бақир.

– Калтак ейманку...

– Мен учун есанг-ебсан-да.

Аҳмад унинг елкасига дўстона қўл ташлади.

– Бўпти, мен кетдим. Ўзинг ҳам эҳтиёт бўл, анави билан олиша кўрма.

– Худо хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлади, эмакламай тўғри боравер. Уларга ҳеч қачон бошингни эгма,

қаддингни ғоз тут, чунки бизнинг ҳеч қандай айбимиз йўқ.

Аҳмад ярадор оёғини аранг судраб оҳиста кетди. Мамажон эса, пичоғини қўзларининг рўпарасига келтириб бўрини ёниб турган қўзларига тик қараб тураверди. Бир оздан сўнг бўри ташланишга ботинмади чоғи, изига қайтди. Орқадан Аҳмаднинг увиллаган овози эшитилди. Мамажон теварак-атрофни синчиклаб кузатиб бир фурсат ўтирдида эҳтиётлик билан увиллаган овозни чиқариб, “Тинчликми?” деб гўё сўраган бўлди ва “Ҳа, тинчлик” деган яна увиллаган жавоб бўлгач, ўра томон ошиқди. Аҳмад уни ўра оғзи олдида кутиб ўтирарди.

– Ичкарига кирдингми? – деб сўради Мамажон шивирлаб.

– Йўқ...

Мамажон пичоғини ҳамлага шай қилган ҳолда ичкарига кириб кетди ва бироздан сўнг қайтиб чиқди.

– Келавер...

Мамажон оёқ остига солинган бўйралардан бирини йиғиштирдида ўранинг оғзини тўсиб, унга бир айри ёғочни тираб қўйди.

– Бу ердан саҳар чиқиб кетамиз. Ҳар ҳолда бўрилар ҳамласидан қутилдик.

– Эртагачи, нима қиламиз?

– Бошқа жойда шунақа ўра қазиймиз.

– Қорним жуда очиб кетди.

– Шу ерда қаердадир йиғимдан тушган қотган нонлар бўлиши керак.

Мамажон қоронғида тирмирскиланиб бир ҳалтани топди. Бир сопол идиш ағнаб чил-чил сянди.

– Оббо!...

– Керосинкани ёқсангчи!

– Э йўқ, мумкин эмас. Умуман бу ерда олов ҳам ёқа олмаймиз. Тутунни кўришса, ушлаб олишади. Кейин изимиз ҳам қолади.

— Энди нима қиламиз? — деди Аҳмад ҳаяжон билан ўзининг хавотирлигини яшира олмай.

— Сен тузалавер, бир гап бўлар.

— Бўлмаса ҳаммаси тинчигач бирга тоғамникига кетайлик. У Чимёнда туради. Икки қирни ошиб ўтсак бас. Бир гап бўлса Арслонбобга жўнаймиз.

— Лекин мен кетолмасам керак, — деди Мамажон хўрсиниб.

— Нега энди?

— Ётиб ухла, кейин...

Мамажон сабабини айта олмади. У энди нима қилиши ҳақида, Омончахон ҳақида ҳали бир қарорга келмаган эди. У пичоғини маҳкам тутган ҳолда қамишпоёга бошини қўйиб туйнукдан тушиб турган гира-шира ёруғлик томон бедор ётарди. “Омончахон ҳозир нима қиляпти экан? Мендан хавотир олмаяптимикиан?... Энди нима бўлади? Аҳмаднинг оёғи тузалиб кетармикиан?...” каби ўйлар уни қийнамоқда эди.

Тонгга яқин кўзи илингандай бўлди. Бир вақт аллақандай дупур-дупур ва ғовур-ғувир товушлардан чўчиб уйғониб кетди. Туйнук ортида шарпалар пайдо бўлди. Улар бўрилар галаси эди. Улар туйнукка тумшугини ва тирноқлари ўсиқ оёқларини тиқишга урина бошлашди. Мамажон сапчиб турдида қимирлай бошлаган тиргакка маҳкам ёпишди ва пичоғини дуч келган оёққаю, дуч келган тумшукқа томон аямай санча бошлади. Яраланган бўрилар гингишиб, ириллаб нари кета бошлади.

— Аблаҳдар! Сенларга хали онангни кўрсатаман!

Шовқиндан аллақачон уйғониб кетган Аҳмад бурчакка бориб қисилиб олган ва қўлига бир ёғочни ушлаб олган ҳолда дир-дир титрарди.

Ниҳоят, бўрилар ўрага ҳамла қилишни бас қилишди ва рақибларидан ҳозирча орқага чекинишди. Бу гўё катта ҳужум олдидан ишлатиладиган ҳарбий ҳийлага ўхшаб кетарди.

– Йўқ, Мамажон. Бу ердан жўнаб қолмасак бўлмайди. Бизни суягимиз ҳам қолмайди... – деди Аҳмад қатъий.

– Тўғри айтасан. Лекин у ёқда бизни буларданда кўра ваҳдийроқ бўрилар кутяпти. Улар жуда ҳам кўп ва қуролланган... – дея қўшиб қўйди Мамажон.

Тонг ёриша бошлади. Улар оҳиста ўрадан чиқишиб, қирғоқдаги баланд тепалик ортидаги чуқурликка овчилардек яшириниб ётиб олишди. У ердан ўра олдида ким келганини кўриш мумкин эди. Ўра хас-хашақлар уюми орасидан яққол кўриниб турарди. Мамажон ўрани тинтиб яна озгина туршак, туз ва қотган нон топганди ва бир синиқ қовоқни ҳам ўзи билан олволганди. У аста жарликдан тушиб оқаётган сувга яқинлашди. Сувда қовоқни тўлдириб олди. Бет-қўлини ювиб, тўйиб ичди. Тип-тиниқ оқава сувнинг таги кўриниб турар ва оҳиста тебраниб турган сув ўтлар орасида балиқчалар галаси гужғон ўйнашарди. “Демак, бу ерда катта балиқлар ҳам бор. Овласа бўларкан”, деб ўйлади йигит. Қушлар тик жарлик ёқасидаги уйчаларидан чиқиб-кириб чирқиллай бошлашди. “Демак, тухум ҳам бор”, дея ўйлади Мамажон теваракни зимдан кузатиб. Шу пайт бир нима сувга шап этиб тушди. Илон экан, у кичик бошчасини мағрур кўтариб маҳорат билан сузиб кетди. “Илон ҳам бор. Қизиқ, заҳарлимикан? Чақиб олса нима бўлади? Дархол сўриб ташлаш керак”. Шу ҳақда ўйларкан, у айни пайтда табиат мўъжизаларига маҳлиё бўлмай, балки қорнини тўйдириш ғамида эди ва шу боисдан бандасининг очдан ўлмаслиги учун Аллоҳнинг яратиб қўйган мўъжизаларига ҳамду санолар ўқирди. Демак, улар очдан ўлмайди, яшаса бўлади. Шундай шукроналик билан у ўз уйидан қочиб йўлга чиққан кунларини эслади. Дуч келган нарсани еяверган, нима тўйимлигу, қайси бири қоринни оғритишини ўз танасида синаб кўрган, ҳар холда даволаниш сир-асрорларини ҳам билиб қўйган ва бу

соҳада Тожирайимтоғадан олган сабоқлари асқота бошлаган эди.

У сувни олиб эҳтиётлик билан юқорига кўтарилар экан, хушбўй хид таратиб турган янги ёввойи ялпизларга кўзи туниди. Унинг япроқларидан сидириб олди. Ялпизни Аҳмаднинг ярасига боғлайди. Ҳа айтгандай, сийишни ҳам унутмаслик керак. У шундай қилди ҳам, Аҳмад тескари қараб турди. Ачишса ҳам миқ этмади. Фақат афтини буриштирди, холос. Юз-кўлини ювиб дўстига миннатдор тикилди.

– Ҳеч кимни сезмадингми? – сўради у “табиб” дўстидан.

– Йўқ

– Мен бир нарсани ўйлаб кўйдим.

– Нимани?

– Хув анави бизлар давра қуриб тагида зикр тушадиган толни кўряпсанми? – деди Аҳмад улкан кекса толни кўрсатиб.

– Ҳа, нима эди?

– Тепасидаги лайлак уяниям кўряпсанми ?

– Ҳа, кўряпман, лекин уларнинг гўшти йўқ. Бу қушлар қуруқ суяк бўлишади.

– Э йўқ, емоқчи эмасман. Уянинг катталигини қара.

– Нима бўпти?

– Бир кишини кўтарса керак-а?

– Бўлса бордир, нима лайлак билан яшайлик демоқчимисан?

– Э йўқ, у ердан ҳамма ёқ кафтдек кўринса керак, Ҳатто аскарлар ҳам, қишлоқ ҳам...

– Э қойил! Сени боқса одам бўласан, – деди Мамажон ўзининг калласига келган ажойиб фикрни яшираолмай.

– Бўпти мен бориб чиқишга уриниб кўраман. Сен қимирламай ёт.

– Бўрилар келиб қолмасмикин?

– Улар кундузи юришмайди.

- Нима қилишади?
- Тунда сенга ўхшаганларни овлаб, еб, кундузи қоринларини қашлаб ётишади.
- Оширвор-е!
- Ҳазиллашдим. Улар пинакка кетишади.
- Мамажон бир бурда нонни дўстига ушатди. Шу пайт Аҳмаднинг елкасида бир қора қўнғиз ўрмалай бошлади.
- Буни қара.
- Аҳмад қўнғизни чертиб юбормоқчи бўлди.
- Тегма. Бу ахир Худойим таоло томонидан бизга юборилган неъматку, – деди Мамажон ва қўнғизни ушлаб “Бисмиллоҳир-рахмонир-роҳийм” дегида уни оғзига солиб чайнай бошлади.
- Аҳмаднинг афти буришди, қайт қилмоқчидай ўқчиди.
- Ҳе ўле, одам бўлмай.
- Чуқурчадан сал наридаги бир хасга ниначи келиб қўнди. Мамажон уни усталик билан ушлаб олди.
- Фақат илтимос, униям емагин, – деди Аҳмад тескари қараб.
- Мамажон ниначининг кўзларига тикилди, патларини силади.
- Ҳа, лекин ноилож... Очдан ўлмаслитимиз учун ейишга тўғри келадида... Энди бизга ҳеч ким нон олиб келмайди. Сенгаям маслаҳатим, кўзингни чирт юм-да, табиат берган инъомларни паққос уравер.
- Э йўқ, ундан кўра ўлганим яхши.
- Ошқозонинг яра бўлса, ўлмаганингга пушаймон бўласан.
- Ахир қандай қилиб?
- Балиқчалардан бошлайсан. Бу ерда жуда кўп экан, тутиб чиқиб бераман.
- Тиригича-я?!
- Нима қипти? Хоҳласанг алла айтиб ухлатиб ютавер. Лекин қимирлаб турса томоғдан яхши ўтади.
- Э боре, лайлагингга...

— Хўп, бирор нарса сезсанг бўрига ўхшаб увилла.
— Лекин илтимос, сен лайлақларни ҳам еб қўйма.
— Қўрқма, мен улар билан дўст тутинаман. “Дўстлар бир майизни ҳам бўлиб ейди” дейишади... — деди Мамажон кулиб.

— Ҳе ўргилдим... — деди Аҳмад бир нимани кўз олдига келтириб афтини буриштирди.

Мамажон эҳтиётлик билан тепалиқдан тундида, ўзини қамишлар орасига урди. Аҳмад тол тепасидаги лайлақлар томон қараб миқ этмай ётаверди. “Улар қачон безовга бўларкин? Мамажон борса, улар албатта учиб кетишади”, дея ўйларди у.

Орадан бирмунча вақт ўтди. Лайлақлар ниҳоят безовгалана бошлашди. Аҳмаднинг юзига табассум югурди. “Ҳайрият, ишқилиб уяга чиқиб олсинда”. Лекин уя тепасида одам қораси кўринавермади, лайлақлар ҳам учиб кетмади. Бўрининг увиллаган овози эшитилди. Аҳмад сергақланди. “Бу нима экан? Ҳақиқатдан ҳам бўримиз ёки Мамажонми?” дея яшиндек фикрлай бошлади у. “Ие, тўхта! Бу ахир огоҳлантириш товуши-ку! Демак, аскарлар келишмоқда”.

Ҳақиқатдан ҳам кўп ўтмай ўра тепасида икки милтиқли аскар пайдо бўлди. Уларни ўша Есенбой бошлаб келган эди. Аҳмад ерга қапишиб ётиб олди. Негадир шу пайт йўтали кўзиди ва ўз оғзини ёпиб аранг чидади. Қовоқдаги сувдан ичиб олди.

— Улар фақат шу ерда тунаган бўлишлари мумкин, холос, — деди Есенбой ўрага кириб-чиқиб. Аскарлар изларни қидира бошлашди.

— Эҳ, қани энди бир исковуч ит бўлса эди, — деди бир аскар.

— Ит овчиларда бўлади-да, — деди иккинчиси.

— Соли овчиниям олиб келсак бўларкан. У бу қамишзорнинг ҳар бир сўқмоғини билади, итиям чаккимас.

- Нима, у одам овлармиди?
 - Йўқ, ҳар холда одам шарпасини сезиб вовуллайди.
 - Бу ерда бўрилар кўп. Бўриларнинг шарпасигаям вовуллайверади.
 - Тўғри айтасан. Лекин Аҳмад дегани ярадор экан. Бўрилар уни соғ қўймаган бўлса керак.
 - Ҳа, эҳтимол. Мамажон уни ташлаб қочган бўлса ажабмас.
 - Қаёққа қочарди?
 - Қаёққа бўларди, қиргада. У ерда Одил ғор борку...
 - Ташвиш қилманглар, у ерга ҳам пойлоқчи қўйилган, – деди Есенбой.
 - Унда аллақачон қўлга тушгандир, у ярамас.
 - Кошкийди, лекин Мамажон жуда зеҳнли йигит экан, Қуръони Каримни ҳам, Машраб, Яссавий шеърларини ҳам ёд билар экан, қизталоқ.
 - Кетдик, бу ерда вақт ўтказмайлик.
 - Қаёққа?
 - Қамишларнинг ичига-да!
 - Э қўйсангчи, биринчидан улар бу ерда йўқ, бўлсаям бўрилардан қўрқиб қочиб қолишган бўлишса керак.
 - Ҳа, тўғри айтасан. Бу ерлар Худо урган жойлар. Одам зоти бу ерларда яшаши мумкин эмас.
 - Бу ерда ажиналар ҳам бор дейишади. Отам ўз кўзи билан кўрган экан, ўлай агар, – деди аскарлардан бири.
 - Тезроқ бу ердан кетайлик бўлмаса. “Тополмадик” – деймиз - қўямиз, – деди иккинчиси.
 - Улар бари бир қочиб қутила олишмайди. Қидирувга бериб юборилди...
- Улар ғўнғир-ғўнғир ўзаро суҳбатлашиб, қамишлар оралаб келган жойларига қайтиб кетишмоқда эди. Енгил шаббода эса бошлади. Қамишлар оҳиста шиттирлаган овоз чиқариб бошларини тебратар, гўё Аҳмадга “Қўрқма ҳаммаси жойида” дегандек ишора қилишарди.

Аскарларнинг суҳбати элас-элас акс-садо берар, қамишзорнинг шовиллаши уни босиб кетмоқда эди.

ЭШАК ХАНГРАГАН ОҚШОМ

Қош қорая бошлади. Аҳмад “Мамажон қўлга тушиб қолган бўлсая, унда нима қиламан?”—дея хавотир ола бошлаган эди. Бир-якки увиллаб ҳам кўрди, жавоб қайтмади. Бир пайт аллақандай товуш қулоғига чалингандай бўлди, лекин мадорсизликданми ёки келаётган мудроқ уни енга бошлаганиданми, англай олмади. Суви ҳам тамом бўлибди, оғзи қуриб қолаёзди. Қаттиқ нондан иккитагина кичкина могорлаган бўлакча ва уч дона қуртлаган туршак қолипти. Мамажон келмаса нима қилади? Бу ерда очдан ўлиб кетиш ёки қузғунларга ем бўлиш ҳеч гап эмас. Қоронғу тушгунча бир илож қилиб қамишзордан чиқиб кетсаммикан, ё ўрани кечагидай маҳкамлаб ётаверсаммикан? “Ҳа, шундай қилсам маъқул. Агар у эрталабгача келмаса, унда йўлга тушаман бирорта йўловчи ёки овчига дуч келиб қоларман”, дея фикр қилди ўзича. У яна охирги бор дўстини чақирмоқчи бўлиб, оғзини жуфтлаган эдики, товуши беўхшов, аранг чиққанидан ўзи ҳам ғалати бўлиб кетди. Томоғи қуруқшаб йўтала бошлади.

— Нима бало, овозинг орқангдан чиқаяптими дейман, — деди тўсатдан устида пайдо бўлган Мамажон.

Мамажоннинг кайфияти яхши эди. Унинг қўлида бир ясама камон, тумшуги пастта саланглаб турган тустовуқ, бир қўлида эса, қулоғидан ушлаб турган тирик ёввойи қуён оёқчаларини типирчилатиб турарди. У тустовуқни Аҳмаднинг ёнига “Бу сенга!” дегандай “тап” этказиб ташлади ва белидаги тугунни ечди. Тугун ичида сидирилган курмак ва бошқа ўтларнинг уруғи бор эди.

— Бу уруғни тош билан янчиймиз. Зўр овқат бўлади. Аҳмад хурсанд бўлиб кетди. Қандай ажойиб дўсти борда. Лекин уни мақтаса гердайиб кетмаслиги учун атайин уришган бўлди.

- Қайси гурда қолиб кетдинг шу маҳалгача?
- Кўрмаяпсанми, ов қилдим, тирикчилик дегандай...
Манави қуённи ушлайман деб тилим халқумимга келди.
- Қандай ушладинг?
- Қамишзорнинг у чети бепоён қумтепа экан. У қоча-қоча бир ковакка кириб кетди. Мен уни ковлайвердим, ковлайвердим...
- Йўте, ковлаб тутиб олдингми?
- Э йўқ, ковлаб-ковлаб чарчаб, дам оламан деб шундоқ қарасам, мендан ўн қадам нарида ишлашимни томоша қилиб, чўнқайиб ўтирган экан.
Аҳмад уни тасаввур қилди ва кулиб юборди.
- Оббо жониворей, тоза бошлабти-ку! Қани бу ёққа берчи!
- Қулоғидан маҳкам ушла. Қочирворсанг ўзинг ушлайсан.
- Аҳмад қуённи олиб уни силаб-сийпаб эркалай бошлади.
- Хўш, бу бечорани қанақа қилиб ушладинг?
- Пойлаб туриб, устига ўзимни таппа ташладим. Орқа оёғи қўлимга илиниб қолди.
- Зўр иш бўпти.
- Ҳа зўр, энди очингдан ўлмайсан...
- Мамажон тустовуқнинг патини юла бошлади.
- Уларнинг суҳбати қизиқ қош қорая бошлаганини ҳам, атрофдаги хавфни ҳам бир зум унутган бўлишди.
Мамажон бу орада тустовуқнинг қорнини ёрди ва унинг жигарини суғуриб олди.
- Ма, мана буни еб ол, қувват бўлади.
- Нима, хомлигичами?
- Нима бўпти? Бу сента қурт эмаску! Е, деярман!
- Аҳмад иссиқ луқмани олиб аста майдалаб чайнай бошлади.
- Қалай?
- Озроқ туз бўлсайди.

- Тузни зиён эканини биласанми?
- Йўқ.
- Турган-битгани зиён. Одамни тез қаритади, кўзини хира қилади.
- Бўлмаган гап, – деди Аҳмад эътироз билдириб, – Унда бўри туз емайди, кўп яшамайди-ку!
- Лекин узоқни яхши кўради, тунда кўзи ёнади. Узоқ яшамаслигига келсак, уларнинг асли насли шунақа. Эҳ, қани мен ҳам энди узоқ-узоқларни кўра олсайдим, кўзим ёнса ҳам майлига эди.
- Жиннимисан, одамнинг кўзи ёнмайди.
- Хўш унда бўри, ит, мушукники нима учун ёнади? Бургут нима учун узоқни кўради?
- Чунки улар хом гўшт ейишади, туз ейишмайди.
- Тўғри айтасан, – деди Мамажон тустовуқнинг буғи чиқиб турган бир оёғини синдириб шоша-пиша ея бошлади ва иккинчи оёғини синдириб дўстига узатди. Аҳмад эса, бурнини жийирди.
- Пишириб ейлик.
- Галварс, нима деяпсан? Ахир бизга ўт ёқиш, тутун чиқариш мумкин эмас.
- Секин, эҳтиёт бўлиб, аста ёқамизда, – деди Аҳмад товуқ оёғига қараб ютиниб.
- Биринчидан, бизда гугурт йўқ, иккинчидан, овчилар, иннайкейин анави ўзимизнинг “чиябўрилар” бизни пайқаб қолишади.
- Қўйсангчи, чиябўрилар тутунни билармиди?
- Йўқ, мен халиги “аскарлар, пойлоқчилар” демоқчиман.
- Э-ҳа, тушундим.
- Аҳмад ноилож гўштни майда-майда тишлаб чайнай бошлади. Янги сўйилган парранда гўшти унга ҳам хушхўр туюлди. Кўп ўтмай товуқнинг суяклари қолди. Мамажон энди суякларни ҳам майдалаб чайнай бошлади.
- Ол! Сен ҳам еб кўр.

– Эй йўқ, ўртоқ. Энди бунисини ўзинг еявер.
– Фақат совуқ сувни дарров ичмагин. Бирор соатдан кейин ичарсан, хўпми?

– Нимага?

– Бўлмаса қорнинг оғриydi. Қайноқ сув бўлса бошқа гап.

– Сен буни қаёқдан биласан?

– Биладанда, бошимдан ўтган. Қорнинг тўйдими?

– Ўлмагудек.

– Бўлмаса мен балиқ ушлаб чиқаман. У кўзни равшан қилади, дейишади.

Аҳмад яна бурнини жийирди.

– Намунча сен кўзнинг яхши кўришига қизиқиб қолдинг?

– Эҳ, ёдимдан чиқибди-ку! Мен ахир лайлак уяга чиқдим. У ердан ҳақиқатдан ҳам бутун атроф кафтдек кўринар экан. Қишлоқ йўлидан бозорга кетаётган одамлар ҳам. Ҳатто олдида садақайрағочи бор Тожирайим тоғаникиям... Кимдир унинг томига чиқди, афсуски таниб бўлмади-да..., — деди хўрсиниб.

– Шунинг учун балиқ емоқчимисан—а? — деди Аҳмад ҳазилга олиб.

– Шунинг учун ҳам, иннайкейин у ошқозонда яхши ҳазм бўлади... — деди Мамажон паришон.

– Нима, униям хомича еймизми?

– Йўқ, аввал уларни тутипшимиз керак. Бўпти, сен куён билан гаплашиб тур. Лекин қочирворма. Яхшиси, кел унинг оёғини боғлаб қўямиз.

Мамажон белбоғининг бир четидан йиртиб куённинг оёғини жуфт—жуфт қилиб боғлади ва ерга қўйди. Лекин куён бир сакради. Аҳмад ярадор эканини унутиб беихтиёр ўзини унинг устига ташлади. Мамажон эса, Аҳмадни мазаҳ қилиб кула бошлади.

– Ҳа, “очимдан ўламан”, деб қўрқиб кетдингми—а?...

– Қўйсангчи, буни эмоқчи эмасман, шунчаки ёқтириб қолдим, – деди Аҳмад ва ётган ҳолатида униб чиққан янги майсалардан юлдида қуённинг оғзига тугди.

Қуён аввалига ҳидлаб, қимтиниб сўнг секин майдалаб ея бошлади.

– Буям сенга ўхшаб хом нарсани егиси келмаяпти, – деди Мамажон ҳам бир тутам майсани илдизи билан юлиб олди. Сўнгра тупроқдан пуф–пуфлаб яхшилаб тозаллади-да озгинасини оғзига олиб чайнай бошлади. Ўртоғиги ҳам узатди. Аҳмад ҳам ундан татиб кўра бошлади. Янги майсадан баҳорнинг ифори уфуриб турар, ҳар ҳолда хом гўштдан кўра мазалироқ эди.

– Қуён бўп кет-е.

Улар бир қуёнга бир ўзларига қараб кулиб юборишди. Чунки қуён ҳам хотиржам иштаҳага кирган эди.

– Бўпти, сизлар овқатланиб туринглар. Мен балиқ ушлайман, – деди Мамажон ва белбоғини олиб пастликқа туша бошлади.

– Ҳа айтгандай, аскарлар кетиптимми?

– Ҳа, хавотир олма, лекин пойлоқчи бўлиши мумкин.

– Лекин улар Соли овчининг ити билан келамиз, дейишди.

– Қачон? Қардан эшитдинг? – дея жойида таққа тўхтади Мамажон.

– Есенбой икки аскарни бошлаб келувди. Гапларини эшיתיб қолдим.

Мамажон шоша-пиша яна юқорига чиқди.

– Демак, бу ерга келишибди-да. Нега мента дарров айтмадинг?

– Ахир сен сўраганинг йўқ-ку!

– Хўш, нималар дейишди?

– Сен мени бўриларга ташлаб қочиб кетганмишсан.

– Қаёққа?

– Улар адирдаги горга деб ўйлашяпти.

– Ҳм–м, демак бизни қидиришни тўхтатишдимикан?

– Ҳозирча қамишзор ичида. Лекин умумий қидирувга беришипти.

– Сен улар билан ҳудди ҳамсуҳбат бўлгандан гапирасан-а, товба. Ўзинг айғоқчимасмисан ишқилиб?

– Лекин йўталгим келиб, знамни кўрдим.

– Айтмадингми, “Анави аскар бу аскарни отиб қўйди”, деб

– Янаги сафар айтарман.

Мамажон жиддий ўйланиб қолди.

– Ана кўрдингми, сен бўлсанг “ўт ёқайлик” дейсан.

– Ҳа, улар бизни анави аскарни ўлдирганликда айбланипти.

– Чатоқ бўлди. Биз айбсиз эканлигимизни ҳақ қачон исботлай олмаймиз.

– Демак, қидирувдамиз... – деди Аҳмад ҳам чуқур хўрсиниб.

– Қўлга тушсак қамашади. Ҳатто..., отувга ҳам беришлари мумкин.

– Йўғ-е!

– Ҳа, аскар ҳукумат одами. У хизматда бўлган, жиноятчилар, яъни биз билан яккама-якка олишув пайтида қаҳрамонларча ҳалок бўлган дейишади.

– Қўйсангчи, қанақа олишув?

– Шунақа деб айтишади-да. Йўли шунақа...

– ...Энди нима қиламиз? – деб сўради Аҳмад чинакам ташвиш билан, – Бир умр қочиб, шунақа жойларда яшаймаймиз-ку!

– Нега энди? Керак бўлса кўникишга тўғри келади. Бу ёғига худо пошшо. Пешонамизда нима бўлса кўраверамизда.

– Шунақа дейсану, лекин бу адолатсизлик-да. Нимага энди емаган сомсага пул тўлашимиз керак экан?...

– Бунисини энди Аллоҳдан сўра. Шунча зикрни бекорга туширддингми?...

Мамажоннинг кайфияти тушиб кетди. У жарлик зовур ичига тушиб оқаеттан тиниқ сувга ва унинг ичидаги бу дунёнинг ташвишларидан холи бўлган беозор балиқчаларга қараб, узоқ ўй суриб, тикилиб қолди. Қўли ишга бормади. Нима қиларини билмай боши қотди ва дўстининг олдига қуруқ қайтди. Аҳмад ҳам тушкин аҳволда эди. Улар бир зум чурқ этмай ўтиришди. Жимликни қуён бузмоқчи бўлиб, безовталаниб, типирчилади. Жонивор орқа оёқларини бўшатиб олишга ҳам улгурган эди.

— Қани бу ёққа берчи, — деди Мамажон қуёнга ишора қилиб.

— Нима қилмоқчисан?

— Бир иш қиламиз. Ярангни еч.

Аҳмад ҳайрон бўлиб қонгалаш бўлиб, турган ярасини еча бошлади Мамажон эса, “Бисмиллоҳ” деб қуёнинг бўйнидан пичоқ тортиб юборди ва усталик билан терисини карамнинг пўстлогини арчгандай куч билан шила бошлади. Кўп ўтмай қуён “яланғоҳ” қилинди. У гўштни белбоғига қўйдида ўзи ёввойи ялғиз баргларини териб очофатлардек оғзига солиб чайнай бошлади. Афти буришди. Аччиқ шекилли кўзларидан ёш чиқиб кетди. Аҳмад аввалига уни тушунмади. Нима бало қорни очлигига чидай олмаяптимикиан, бечора? — деб ўйлади ўзича. Лекин дўсти оғзини катта очиб чайнаётган ўтларини қайтиб қўлларига туширди ва усталик билан уни ярага чаплади. Аҳмад бақириб юборай деди. Мамажон эса, унга эътибор бермади ва янги шилинган қуён терисини унинг оёғига ўраб устидан ўз белбоғини яхшилаб боғлади.

— Сен тезроқ тузалишинг керак. Чидайсан энди ошна.

Аҳмаднинг оёғи ачишаётган бўлишига қарамай, ўртоғининг гамхўрлигини кўриб, унга бўлган меҳри янада ошди.

– Бўлмаса сен бугун дарахтингда тунай қол. Мен ўрада қолавераман.

– Аскарлар келиб қолса-чи?!

– Келишса келишаверсин, қўлга тушсам мен тушарман. Сени қочиб кетган дейман.

– Кечагидек бўрилар келса-чи?

– Сен туйнукни устидан ёшиб ташла. Менга сув олиб келиб бер, кўён гўштидан ташлаб кет.

Мамажон ярадор дўстининг айтганини қилди. У куруқ қамишларни пичоғи билан ўра бошлади ва бир қучоқ қилиб олиб келиб Аҳмаднинг тагига тўшаб берди. “У тўғри айтди, – дея фикр қилди Мамажон. – Барибир дарахт устига чиқа олмайди. Ярасини уриб олиб баттар бўлиши мумкин. Бунинг устига тунлари аёз бўлади. Худо кўрсатмасин йиқилиб тушгудек бўлса, нақд бўриларга ем бўлади-я”.

Шундай ўйлар билан у ўра туйнугини ёпишга тугинди. Аҳмад ҳам ичкаридан кечаги бўйрани кўтариб ортидан тиргакни тираб қўйди. Мамажон устидан шох-шаббалар, қамиш шохларини ташлаб туйнукни яхшилаб беркитди.

– Бўпти Аҳмад, яхши ухлаб тур. Бир гап бўлса увиллаб чақир.

– Ҳўп, раҳмат. Сен ҳам яхши бор. Эҳтиёт бўл!

Мамажоннинг юраги ачишиб нима қиларини билмай бир зум гарангсиб турди. “Бечорани, тириклайин кўммадиммикан, ишқилиб – деган нохуш фикр ўтди кўнглидан. – Уни бир илож қилиб жўнатиб юборишим керак. Яраси газак олиб кетса нима бўлади?” У қишлоғида бир от судраб кетган одамни эслади. Унинг икки оёғи қорайиб кетгач, дўхтирлар кесиб ташлашган эди. Эсладию юраги орқага тортиб кетди.

– Йўқ, бунга йўл қўйиб бўлмайди. У ҳам хали янаши, бола-чақа орттириши керак. Мен-чи? Мен ҳам янашим керак. Омончахонга етишишим ва фақат унинг учун

яшашим керак. Эй худо, ишқилиб тинчлик бўлсин. Тожрайим тоғага ҳам қийин бўлгандир.

У шундай нохуш ўйлар билан улкан кекса толга етиб келди ва оҳиста лайлак уя сари чиқа бошлади. Эндигина пинакка кетган беозор қушлар безовталаниб қўйди. Мамажон баланд шохларнинг айрили жойига яхшилаб ўрнашиб олдида, теварак- атрофни бир мўъжизани кўргандай кузата бошлади. Куёш яқингинада ботган. Унинг қизғиш шафақлари ҳамон нурафшон эди. Қорайиб акс этган Чуст тоғларига кўзи тушди. Отаси, акаларини эслаб кўзига ёш олди. Шу аҳволга туширганига тақдирига минг ланаътлар ўқиди. Нефт заводининг доимо шамдай ёниб турадиган алангаси уни анча тинчлантирди. Алангага узоқ тикилиб қолди. Аланга ёлқини тобора ботаётган куёш ўрнини эгаллай бошлади. Қишлоқ эса, қорайиб кўринар, унда хира чироқлар милтирамоқда эди. Атрофдан чигирткаларнинг қулоқларни қоматга келтирувчи чириллаши, итларнинг вовуллаши, баъзи қушларнинг безовта чуғурлаши, чиябўриларнинг увиллаши, узоқ-узоқларда поезд вагонларининг тарақ-туруқи эшитиларди. Қаердадир қамипзорнинг четида бир эшак ҳангради. Мамажон хушёр тортди.

— Эшак. Ахир уни минса бўладику, — деду у ўзича. — Уни ушлаб опкелипим керак. Қизик, кимники экан? Ё эгаси йўқмикан? Дайди эшак бўлса керак, бўлмаса қайси аҳмоқ уни бўрилар маконига қўйиб юборарди?...

Йигит эшакнинг қайси жойда эканлигини аниқлашга жазм қилди. Лекин ҳайвон қурғур чурқ этмасди. Мамажоннинг мақсади эшакни тутиб келиб бир илож қилиб ярадор ўртоғини миндириб юбориш эди. Шу туфайли ҳам эшак яна ҳанграганида ухлаб қолмаслик учун Машрабнинг ғазалларини бирма-бир такрорлай бошлади!

Намангандан кетар бўлсам, мени йўқлар киним борму?

Фариблик шаҳрида ўлсам, мени йўқлар кишим борму?...

Лайлаклар ҳам ёқимли бу гўнғирлаган овозга тезда кўникиша қолди шекилли, кўп ўтмай пинакка кетишди.

Бир пайт кўзи илингандай бўлганди, хаёлида эшак ханграгандай ва пишқиргандай бўлди. У шу онда дарахтдан тез тушиб дала томон чопмоққа тайёр эди. Лекин дарахтдан икки қадам туша олди, холос. Не кўз билан кўрсинки, дарахт тагида бир гала бўрилар гингилишиб ниманидир талашиб қувишмоқда эди. Унинг хаёлига дўсти Аҳмад келиб “дол” деб юборай деди. Тезликда пастроққа, энг пастки улкан шох устига тушиб, уни маҳкам кучоқлаб олди. Бўриларга таланаётган бир қора нарсага тикилди. У ётиб типирчилар ва пишиллларди. Хансираб ханграганга ўхшаган овоз чиқарди ва ўрнидан туриб чопа бошлади. Бу ўша эшак эди. Бўрилар унга яна ёвузларча ташландилар ва узоқ кеткизмай ерга қапишгирдилар.

– Оббо аблаҳларей, кўнглимга келувди-я. Ишқилиб Аҳмад тинчмикин? У дўсти яширинган ўра томон увиллаб кўйди. Ҳеч қандай жавоб бўлмади. Оғзига қўлини тез-тез олиб бориб “ва-валаб” кўрди. Жавоб бўлмади. Фақат икки бўригина уни сезиб қолишиб дарахт тепасига қараб ириллай бошладилар. Кўп ўтмай уларнинг даврасига бир нечтаси келиб қўпилиб, дарахт атрофида безовта айлана бошладилар. Улар ўз қамипзорларининг ягона ҳўжайни эканликларини ва бегонанинг пайдо бўлганидан норози эканликларини намоён қилишиб: “Пастка тулсанг ғажиб ташлаймиз”, – дегандек жаҳл билан ириллашар эди. Мамажон режасини барбод қилган бу ваҳшийларга қарши ўзича уруш эълон қилди. Лекин хали душман билан қандай олишишни, пировардида ким ғолибу, ким мағлуб бўлиши унга хали қоронғу эди.

Унинг назарида қисматини шу куйга солганлар энди гўё бўриларнинг қиёфасига кириб олган эдилар...

ОМОНЧАНИНГ ОРЗУСИ

Турсунбой эшон қаландарлари гуруҳининг қўлга олиниши, бир аскарнинг халок бўлгани, уни Мамажон отиб қўйгани ва ўзи қочиб кетгани ҳақидаги миш-миш хабар тез тарқалди. Одамлар Турсунбой эшонга ҳеч қандай ачиниш билдирмаган ҳолда, ёш, умрлари бекор хароб бўлган унинг муридларига кўп азият чекдилар. Айниқса, ўзининг ўткир зеҳни ва ширали овози билан эл-юрт аҳлини лол этиб, кўплаб муҳдисларнинг дилидан жой топа олган Мамажонни афсус билан эслар эдилар. Унинг қотиллик қилиб қочиб кетишига ҳеч кимнинг ишонгиси келмасди. Чунки шеърятни яхши кўрадиган, халқ ичидаги дарди, алами ва орзуларини баралла куйлай оладиган одамдан ҳеч қачон ёмонлик чиқмаслигини одамлар яхши биларди.

Тожирайим ҳам қаттиқ изтиробда қолди. Ҳукумат одамлари уни бетўхтов сўроқ қилавериб, унга таъна тоши отавериб тинкасини қуритишди ва ҳатто камерада дўшослашди ҳам. Дўстлари ва ҳамқишлоқлари унга

ҳамдардлик билдиришарди. Оилада ҳаловат йўқолди. Куёвлари Турсунбой эшон 25 йилга озодликдан маҳрум қилингандан сўнг дод солиб катта қизи Саодат кириб келди. Қизлар тўпланиб юм-юм йиғлардилар Улар оталарини ҳам қамаб қўйишларидан кўпроқ ташвишда эдилар. Кенжатоӣ Омончаҳон эса, ўқсиб-ўқсиб йиғлар, унинг дарди ичида эди. У йиғлар экан “Мамажон акам ишқилиб омонмикан? Ҳозир қаерларда юрибди экан? Қорни очдир, бир бурда нонга зордир”, – деган ўйлар унинг мурғак хаёлида гужгон ўйнамоқда эди.

У кечалари ухлай олмай безовталанаар ва худога илтижо қиларди. Ҳаммадан аввал барвақт уйғониб Мамажонни учратиб қолиш илинжида кўча супургани чиқиб кетишни одат қилиб олганди. Унинг назарида гўё қочоқ йигит келгану, эшикларининг олдида гуноҳкордек яна мунгайиб ўтирибди... Шу туфайли Омонча кўчага чиқибоқ атрофни синчиклаб кузатар, ҳатто, садақайрағочнинг орқасини ҳам эринмай қараб келарди.

Кунлардан бир куни тонг саҳарда кўчани супуриб бўлгач, узоқдан кўриниб қолар деб томга чиқди.

– Ҳой у ерда нима қиласан, пастга туш! – деб кичқирди онаси Нишонхола.

– Куёшнинг чиқишини томоша қилмоқчиман. Ана қаранг, қандай чиройли. Хув ана, Шаршарадаги толни тепасини қаранг-а!... Вой..., лайлақлар ҳам уйғониб куёшга салом беришяпти?...

– Кап-катта бўп қолсанг ҳам ҳеч ақлинг кирмас эканда. Тавба, ҳеч жаҳонда қушлар ҳам салом берарканми?

– Ана, ишонмайсиз-а қаранг, бирови қанотини чапак қилиб чаляпти. Ана, учиб кетишди, куёшга қараб учиб кетишди, – деди у чапак чалиб.

Қизининг бундай болаларча завқланишига сабабчи бўлган ўша куёш ва лайлақларни у кўргандай бўлиб қизининг кўнглини кўтариб қўйиш мақсадида ойиси ҳам

томга чиқди. Ҳақиқатдан ҳам қуёш тол ортидан кўтарила бошлаган ва унинг тепасидаги бир жуфт лайлак парвоз қиларди. Бу жуда ҳам завқли томонша эди. Лекин шу пайт Нишонхола лайлак уясида пайдо бўлган бир қора нарсага эътиборини қаратди.

— Ие, анавиняси нима? Маймунга ўхшайдими?

— Вой ойижон, маймун нима қилади?

Маймунга ўхшаб кўринган нарса ўрнидан турди. Ва қуёшга илтижо қилгандек қўлларини ёзди.

— Йўқ, тўхтанг. Ахир у одамку!...

— Ё тавба лайлак уяда одам нима қилади? — деди онаси ҳайрон.

— Ана қаранг, ўтирди! — деди қиз ҳам завқ билан ва рўмолини олиб ўша томонга қараб силкита бошлади. Бу ҳаракатдан онасининг жаҳли чиқди.

— Ҳе, одам бўлмай кет, қани туш пастга. Лайлакка қатиқ бергани чиққан Пирмат жиннидирда, — деди она қизининг қўлтиғидан тортқилаб.

— Ҳа икковинг, тонг саҳарда нима гап, тинчликми? — деб қолди пастдан таҳорат қилишга ўтаётган Тожирайим.

— Ҳа, қизингиз томни супуриб қўяйлик деганди. Шаршарада бировни кўриб қопти, шекилли.

— Нима, Шаршарада дейсанми?.. Бўлмаган гап, қамишзор шу ердан кўринарканми? Қани, кўп лақилланмай пастга тушларинг!

— Хўп бўлади, юрақол қизим.

Нишонхола эрининг кўнглидан ўтган фикрни тушунди. Уларнинг ҳар иккиси ҳам Мамажонга бефарқ эмасдилар. Мамажонга нисбатан уларнинг қалбида аллақачон меҳр уйғониб улгурган, у гўё ўз фарзандларидек бўлиб қолган эди. Насиб қилса, ўзларига ич қуёв қилиб олишни ҳам мўлжаллаб қўйгандилар. Унинг қамишзор ичида қочиб гойиб бўлиши кўнглиларига гулгула солиб қўйганди. Лекин бу ҳақида

бир -бирларига ошкора қилмасдилар. Худди шунингдек, Омончахоннинг ўша йигитга кўнгли борлигини, Мамажоннинг ҳам қизларига бефарқ эмаслигидан хабардордек эдилар. Лекин бу ҳақида очиқ айтилмас, чунки ўртада хали узатилмаган қизлари бор эди. Бунинг устига бўлиб ўтган кейинги кўнгилисизликлар... Энди нима бўлади? Мамажон қўлга тушса, уни нима қилишади? Қамашадими ёки...? Бу хунук саволларга жавоб қайтариб бўлмас эди.

Омончанинг кўнглига хотиржамлик чўккандай бўлди. “Бу ўша, кўнглим сезиб турибди, — дерди у ич-ичидан ишонч билан, — Демак, у тирик, худога шукур, омон эканлар”. Қизнинг кайфиятидаги бу кескинлик бутун оилага ҳам ўз таъсирини кўрсатди. Улар нима гаплагини яхши билишар, бироқ бир-бирларига ошкор этишдан чўчир эдилар. Шундай қилиб, Омончахон ҳар куни тонт саҳар томга чиқишни ва қуёш чиқишидан “завқланишни” одат қилиб олди. Унинг ҳам лайлак бўлиб учгиси ва қанот ёзиб ўша толга кўнишни жуда-жуда исгар, осмонда учиб юрган лайлакларни кўрганида эса, уларга қараб бор овозида қичқиргиси ва Мамажон ҳақида сўроқлагиси келаверарди.

* * *

Ўша куни Мамажон илк бор тол тепасида тунади. Эшак гўштига тўйган бўрилар тонт яқин қаёққадир ғойиб бўлишди. Дўстидан хавотир олибми ёки дарахт тепаси совуқ ва ноқулай бўлгани учун деярли мижжа қоқмади. Қишлоқда хўрозлар қичқирди, тонги қушлар сайрай бошлади. Аллақерда булбул хониш қиларди. Кун чиқиш томонда шафақ қизарди. Мамажон бу манзарага мафтун бўлиб, нурларга кўмилаётган қишлоқ томонга узоқ тикилди. Ана ўша садақайрағоч, ўша текис том... У

беихтиёр Аҳмад Яссавийнинг байтларини пичирлаб хиргойи қилиб куйлай бошлади:

*Саҳар вақти турғонлар, жонни фидо қилғонлар,
Ишқ ўтида куйғонлар, саҳар вақти бўлғонда
Саҳар вақти хуш соат, турғонги бўлғай роҳат,
Очилур давлат, саодат, саҳар вақти бўлғонда...*

Ҳозир қишлоқда келинчақлар, қизлар, аёллар кўча супургани чиқишадиган пайт... “Эҳтимол Омончохон кўчага чиққандир”, – деган ўйга борди у. – Эй худо, қани энди томга ҳам чиқа қолсайди. Узоқдан бўлса ҳам лийдорини бир бор кўрсайдим...” деди у пичирлаб. Лекин қандай қилиб? Кўзи тепасидаги улкан лайлак уяга тушди. “Усти текис бўлса керак. Чиқишга бир уриниб кўрсаммикан?” – деди у хаёлан ва ҳеч иккиланиб ўтирмай, беозор қушларни иложи борича безовта қилмасликка ҳаракат қилиб, оҳиста кўтарила бошлади. Лайлак уя жуда қадимий ва улкан бўлиб, чўпақлари неча йиллардан буён тўшланиб, ёмғир-қорларда, жазирама офтобларда қолиб, жуда ҳам жипслашиб кетган, лекин омонат эди.

Мамажон уяга чиқиш учун кўп уринди. Бу пайтда қуёш ҳам кўринай деб қолган эди. Қушлар бирма-бир безовта бўлиб ўрнидан туришди ва қанотларини ташвиш билан қарсак чалгандек қоқа бошлашди. Йигит аранг чиқиб омонат уя устига ўтириб олганида қуёш кўтарилиб, ер-осмон нурафшон бўлган, қишлоқ ҳам яққол кўзга ташланиб турарди. Лайлақларнинг капалаги учди шекилли, потирлаб самога кўтарилишди. Бу ердан атрофдаги бутун борлиқ, далаю боғлар, қир-адирлар, дашту саҳро, чўллар, поёнсиз қамишзор этаклари кафтдек кўриниб турарди...

Лекин, Мамажон қишлоқдаги ўша садақайрағоч ва текис томдан кўзини узолмас, унинг назарида ҳозир

Омончахон томга чиқадию унга қараб қўл силтайди. Йигит шундай бўлишини юрак-юракдан, жуда-жуда истарди. Гуё унинг кўнгли қандайдир ёқимли туйғуни ҳис қиларди. Худди у кутгандай бўлди ҳам. Томда алвон кўйлакли бир қиз ва кейинроқ оқ кўйлакли бир аёл ҳам пайдо бўлди. Гуё қиз унга қараб рўмолини силтагандай туюлди. Мамажон ҳаяжонга тушиб омонат уя устида турганини ҳам унутиб ўрнидан даст туриб кетди. Оқ кўйлакли аёл қизни тортқилади. “Бу ҳойнаҳой Нишонхола бўлса керак” дея кўнглидан ўтказди Мамажон. Лекин уя панд берди, турган оёқлари уяни тешиб белигача кириб кетди ва қуруқ шохларга илиниб қолди. У ўзини ўнглаб олиб нитоҳини яна ўша томон қаратди. Лекин текис томда энди ҳеч ким кўринмасди. “Кўзимга кўринди шекилли” деб ўйлади Мамажон, “Э, йўте... Унда онаси нима қилади?..”

МАМАЖОННИНГ АЗМУ ҚАРОРИ

Мамажон қандай бўлмасин Аҳмадни жўнатиб юборишга ва ўзи шу ерда яшаб қолишга жазм қилди. Юрса ҳам, турса ҳам унинг фикру хаёли Омончада бўлиб қолди.

*Эй фалак, қилдинг мени ул меҳрибонимдин жудо,
Булбули шўрида янглиғ гулистонимдин жудо.*

Ана шундай севгилисига бағишлаб Бобораҳим Машрабнинг ишқий шеърларини такрорлар ва ўзи ҳам янги-янги машқларни тўқир эди. Афсус, ёзувни билмасди, бўлмаса неча-неча ишқий дostonлар ёзиб ташлармиди... Мана улардан бири:

*Қаландар бўлдимۇ бўлдим,
Ҳалойиқ қулсину қулсин.
Икки дунё сани суйдим,
Ғанимлар куйсину куйсин...*

Ниҳоят, Мамажон дўсти олдида ҳам иқдор бўлди. Лекин дўсти унинг азму қарорини эшитиб жеркиб берди:

– Уни яхши кўрганинг билан нима ҳам қила олардинг. Қидирувда бўлсанг. Омонча ҳеч қачон бу ерларга қадам боса кўрмайди.

– У ҳам мени яхши кўради, ахир.

– Эҳтимол, лекин эшитса ҳам сени кўргани келолмайди.

– Нега энди?

– Нега бўларди? Биринчидан бу Худо урган жойлардан ким кўрқмайди дейсан. Қиз бола бўлса, уйдан чиқа олмайди. Шариат ҳам бунга йўл қўймайди.

– Нима қил дейсан бўлмаса? – деб сўради Мамажон хомуш.

– Бирга кетамиз. Аввал Чимёнга тоғамникига бориб, сўнгра Арслонбобга холамникига кетамиз. У ёқлар тоғлиқ жойлар, тинч. Бу ерга ўхшаб ит топмас эмас.

– Лекин мен кетолмайман, – деди Мамажон бошини сарак-сарак қилиб ер чизиб.

– Нега энди, ўша қизни дебми?

– Ҳа, уни ташлаб кетолмайман, тушун ахир.

– Кейинроқ ҳамма ёқ тинчигач, қайтиб келаверасанда.

– ... Ахир у мени кутаяпти-ку!

– Қаерда?

– Ҳар кун тонгда, томда...

Аҳмад хо-холаб кулиб юборди.

– Нима бало, узоқни яхши кўрадиган бўп қолдингми, дейман. Шунинг учун ҳам тол тепасида тунаб, “кўзим равшан бўлсин” деб балиқчаларни тиригича паққос тушираётган экансан-да.

– Эҳ, сен ниманиям тушунарддинг.

Икки дўст узоқ баҳслашишди. Қайсар Мамажон барибир ўз сўзида туриб олди. Аҳмад эса, дўстининг Машрабдай ишқ касалига мубтало бўлиб, қаландар-дарवेशга айланиб бораётганидан бир жиҳатдан ҳавас

қилса, бошқа томондан жуда ачинди. Икки ёшнинг муҳаббатига гов бўлиб олган замоннинг зайлига ич—ичидан минг лаънатлар ўқиди. Нима қилса экан? Ахир уни ёлғиз қандай ташлаб кетади? Мамажоннинг тақдири нима кечади? Бу ерларда мусофир бўлса, Тожирайим тоғалардан бўлак ҳеч қандай яқин таниши бўлмаса, касал бўлиб қолса ундан хабар оладиган, қўлга тушиб қамалиб қолса ортидан бўзлаб борадигани бўлмаса... Аҳмаднинг хаёлидан ана шундай нохуш ўйлар кечаркан, нима қилишга боши қотганди.

Мамажон эса, бу ерда яшаб қолишга азму қарор қилган, шу туфайли ҳам ўзига (ва эҳтимол Омончакон иккисига) яшаш шароити яратиш учун астойдил бел боғлаган эди. Аввало қумли барханлар бошланган ва улкан саксовулларга бурканган ва тол тепасидан яққол кўриниб турадиган пана жойдан янги ўра қозиш учун жой танлади. У бу жойни тол тепасидан кузатиб тошган эди. Худди шунингдек, лайлак уясини катгалаштириб ҳамда уядан гўё том сифатида фойдаланиб тагига бир киши ётиб тунай оладиган, қолаверса, теварак-атрофни бемалол кузата оладиган ошён қуришни ҳам мўлжаллаб қўйди.

У янги ўра қозишга зудлик билан киришди. Чунки дўсти Аҳмад тунаётган жой хавфли бўлиб, аскарлар ёки овчилар истаган маҳали келиб қолишлари мумкин эди. Бундан ташқари ҳар хил ҳайвону даррандалар хавфи туғилганида унга зудлик билан ёрдамга етиб келишга толга яқинроқ ва доимий кузатувдаги жой зарур эди. Керакли кавлаш учун асбоблар бўлмасада, у сопол кўза синиқларидан фойдаланиб, бир эски чойшаб ёрдамида, юмшоқ кум тупроқли ўрани қийинчиликсиз кавлай бошлади. Қуруқ қамишлардан ўриб келиб тагига қалин тўшади. Тол шоҳларини ўз хивчига боғлаб ва кириш тешигига мослаб эшикча ясади, тепасига саксовул шоҳларидан боғлаб кўринмайдиган ва ичидан маҳкам тамбалаб қўйиладиган қилди. Ўша кунёқ Аҳмадни

кўчириб ўтказиб, у ерга бериги ўрада қаландарлардан нима қолган бўлса ҳаммасини ташиб ўтди. Бу орада дўсти суяниб юра олини учун айри шохдан қўлтиқтаёқ ҳам ясаб берди. Яна қаерлардандир қаландар ўртоқларидан тушиб ёки унутиб қолдирилган сувдон қовоқларни ҳам топиб келди.

Аҳмад унинг шижоати ва ўйлаб топган ғоясига тан берди. Тиниб-тинчимай, терлаб –пишиб кетган Мамажонга ичиди қойил қолди. Улар қамишзор четигаги улкан қум бархани томон боришар экан, фақат бўриларгина юрган чангалзор ичидидаги тор йўлақлардан деярли эмаклаб кетаётиб қалин саксовулар орасида умуман кўринмайдиган янги ўра олдида пайдо бўлипти.

– Э, қойиле, бу ерларни қаердан топа қолдинг-а. Умуман ит ҳам искаб тополмайдиган жой экан-ку, – деди Аҳмад ўз ҳайратини яшира олмай.

– Ҳа, тўғри айтасан. Агар тол тепасидан кўринмаганида мен ҳам бу ерни хаёлимга ҳам келтирмасдим. Ана қара, – деди у толни кўрсатиб.

– Э, яшавор, яхши жой танлабсан. Лекин бу ерда умрбод яшашни ҳавас қила кўрма.

Улар бемалол икки киши сиғадиган ўра ичига киришди. Мамажон эшикни ёпиб, уни қандай маҳкамлашни кўрсатди.

– Қалай?

– Чидаса бўлади. Ҳар ҳолда хавфсиз, – деди Аҳмад тапқарига чиқиб атрофни синчиклаб кузатар экан.

– Агар ёққан бўлса, бу кошона бугундан бошлаб сеники бўла қолсин, дўстим!

– Сен-чи?

– Менинг мўлжаллаб қўйган бошқа жойим бор, – деди Мамажон тол тепасига ишора қилиб. – Хўп майли. Сен бемалол дамнингни олавер, мен ул-бул егулик тайёрлайман. Анчагина туз ҳам топиб қўйдим. Тўкилиб кумта араллашиб кетган экану, лекин чидаса бўлади.

- Ҳа, сен билан емаган ўзи қум қолувди.
- Уни гўшт устига сепиб қоқи қилиб қуритамиз. Кейин қумини қоқиб ташлаб еяверамиз.
- Лекин тўғри айтасан. Шу калланг билан ўт ёқиб тутун чиқармасликни ҳам йўлини тошганингда эди.
- Ўйлаб қўйганман. Менимча, тошқўмир керак бўлади.
- Ҳа, айтмоқчи. Хонқиз томондаги конда шундоқ қораёғ оқиб ётибди. Лекин ўти зўр ёнади-да.
- Тутун чиқмайдами?
- Чиқмаса керагов. Лекин менинг дадам Чимёнга ҳар сафар борганларида бир кўзада олиб келардилар. Кейин уни қорачироққа ишлатар эдик... Эсимда йўқ. Тутуни йўқ эди шекилли.
- Яхши, буни ҳам ўйлаб кўрамиз, – деди Мамажон саксовул шохидан чирт этказиб синдириб кўрар экан, тўсатдан қувониб кетди. – Топдим!
- Нимани?
- Мана, саксовулни. Ахир у кўмирдек зўр ёнадику!
- Тўғри айтасан, ошна унда қишга ҳам емасанг ҳам бўлаверарканда.
- Ҳали кўрасан. Бўриларни ўлдириб терисидан пўстин, оёғимизга махси тикиб, иннайкейин пўстагини ўра ичига тўшаб ташлаймиз.
- Ўхў..., иштаҳанг зўрку! Нима деётганингни биласанми ўзи? – деди Аҳмад кулиб.
- Ҳа, биз бу ердаги бўрилар галасини ўлдириб қамишзорнинг ягона ҳукмдорига айланишимиз керак, – деди Мамажон жиддий.
- Э, қўйсангчи, – деди Аҳмад қўл силтаб, – бўладиган ишни қилгину, лекин бу сиёсатингга мени аралаштирма.
- Нега энди?
- Биринчидан, бўрилар сен ўйлагандек аҳмоқ эмас, уларни қасоскор бўлади дейишади. Ўзингни терингни шилиб олишмасин тагин. Иккинчидан, мен бу ерда қолишни хоҳламайман ва сента ҳам маслаҳат бермайман.

Омончахонга келсак, ташвиш қилмасанг ҳам бўлаверади. Уни хали-вери эрга беришмайди. Бор, бошимни қотирмай овингни қил, қорним очиб кетди.

Мамажон бир оз ўйланиб қолди. Албатта, дўстининг гапида жон борга ўхшайди. Лекин ўйлаб қўйганидек ёй-камон ва унга кўп миқдорда темир пайкон ўқлар, темир тигли найза, қилич ясаб олса, бўриларни қириб ташлаш ҳеч гап эмас. Эҳ, қани энди милтиғи бўлсайди...

— “Мақтанма ғоз, ҳунаринг оз”, деган экан машойиҳлар, — деди фикрини бўлиб Аҳмад унинг ортидан. — Биз аввало аскар бўрилардан ўзимизни асрашимиз керак. Лекин бу ерларда қололмаймиз. Ахир биз инсонмиз, бошқа одамларга ўхшаб яшашга ҳақлимиз, шуни ёдингдан чиқарма.

Мамажон индамади. Ортига ўтрилиб бир қараб қўйдида, қамишзор ичра ғойиб бўлди. Аҳмад дўстининг нигоҳидан “Мен ўз сўзимдан қайтмайман”, деган маънони уққандай бўлди.

— Демак, у қолмоқчи, — деди Аҳмад ўзича. — Мен эса, кетиб унга иложи борича ёрдам қилишим керак. Майли, ҳозирча яшаб турсин, бир-икки ойдан кейин бурнига сув кириб қолар. Мен отлиқ келиб уни Арслонбобга қўймай олиб кетаман. Бундай ақли расо йигитнинг қарга-қузғунларга ем бўлишига йўл қўйиш инсофдан эмас...

СОЛИ ОВЧИ ОВГА ЧИҚДИ

Ўша даврда Повулгонда Соли қора исмли машҳур овчи бўларди. У умри давомида атрофдаги қир-адирлар, қамишзор-далалар, қумли барханлар ботқоқликларнинг ҳар бир сўқмоғини деярли кезиб чиққан, қаерда нимани ов қилишни ва қаерга қанақа тузоқ қўйишни яхши биларди. Шаршара қамишзори бўрилар макони бўлгани учун у ерга одамларни иложи борича яқинлаштирмаслик ниятида, гўё у ерда ҳар хил инс-жинслар уя қурганини,

худо урган жой эканлигини зўр бериб уқдиришга ҳаракат қиларди. Негадир ўзининг ҳам у ерда ҳар доим ови бароридан келавермас, қўйган тузоқларига илинган ҳайвонлар ғойиб бўлиб қолаверар, бўрилар эса, бирон марта илинмас эди. Шу туфайли у тирикчилик машғулотини кўпроқ адирларда ва поезд йўлининг пастки томонидаги қум барханларида ўтказарди. У ерларда тулкилар, ёввойи қуён, турли паррандалар ва ҳатто жайралар кўпроқ бўлиб, бўриларга нисбатан ўлимтик ейдиган чиябўрилар кўп учрарди.

Соли қора уйга ҳам кам келар, асосан қирлардаги, ғорлардаги, чўллардаги вақтинчалик ясалган овчилик истехкомлари ва оддий қамиш капаларда қолиб кетарди. Бу ҳолат кўпчиликка маълум бўлгани учун қочоқларни учратиши мумкин бўлган ягона инсон сифатида туман НКВД бошлиғи Миршароповни қизиқтириб қолганди. Ниҳоят, чақирувга кўра Соли қора маҳкамага таширф буюрди.

— Бизга ёрдамингиз керак. Буни партия ва ҳукуматимизнинг муҳим тошпириғи деб билаверинг, — деди бошлиқ овчининг томирлари бўртиб чиққан қора қўлини маҳкам сиқаркан.

— Қўлимдан келса, албатта...

— Қўлингиздан келади. Хабарингиз бўлса керак дин, хурофот вакиллари бўлган икки унсур бизнинг бир аскаримизни ўлдириб Шаршара қамишзоридида қочиб юришибди. Мабодо уларни учратмадингизми?

— Йўқ, учратмадим. Ўзи кимлар экан, улар?

— Ие, хали эшпитмадингиз ҳамми?

— Йўқ, бир ой бўлувди пастки чўлга тушиб кетган эдим. Уйга келсам тез бу ёққа бораркансиз, дейишди.

— Э - ҳа, шундайми. Қалай овлар?

— Яхши, ёмонмас. Тирикчиликка чиқиб турибди.

— Қуролингиз бордир.

— Ҳа бор, ўзимизни бешотар.

– Рухсатномангиз борми?

– Ҳа бор, – деди овчи ва чўнтагини кавлаб титилиб кетган бир қоғозни чиқариб кўрсатар экан.

– Э-ҳе, эскириб кетиблику! Хечқиси йўқ, янгилаб берамиз. Хуллас, бизга ёрдамнингиз керак. Иннайкейин “Бизга аъзо бўлинг” деган таклифимиз ҳам бор. Ўзингиз тушунасиз, ҳозир замон оғир, финлар билан уруш бошланди, гирмон уруш қўзғамоқда. Бизнинг туманимизда бўлса давлат аҳамиятига молик бўлган жуда муҳим объектлар бор.

– Қ-қанақа объектлар экан?

– Масалан, Нефт заводи, нефт конлари, қувурлари дегандек.

– Э-ҳа, тушундим.

Миршаропов ўрнидан туриб, орқасида осиглиқ турган Сталин ва Держинский суратларига ишора қилди, кейин эса, салмоқланиб юриб Фарғона водийси туширилган харита олдига келди.

– Бизнинг тузумимизни кўролмайдиган душманларимиз хориждан ҳар хил жосуслар юбориб, қўпоровчилик ҳаракатлари олиб боришлари мумкин. Мана бу қаминзорлар ана шу жосуслар, кейин Шўро ҳукуматига қарши бўлган унсурлар, жиноятчи каззоблар учун яшириниб юришга қулай жойлар ҳисобланади, тўғрими? – деб сўради комиссар синовчан.

– Тўғри, лекин қуроли бўлмаса, четдан биров ёрдам бермаса, у ерларда яшаб бўлмайди.

– Ҳа яшанг, шунинг учун ҳам тўқайзор, қаминзорларда сиз учратган ҳар қандай одам ҳақида бизга маълумот бериб туришингиз шарт. Кимлигини, яшаётган жойини айтсангиз бас, уларни ўзимиз суриштириб оламиз. Келишдикми? – деди Миршаропов қўлини узагиб.

– Ҳа, майли, – деди овчи таралдуланиб “ноилож” дегандек ўйчан қоғозини кўтариб.

— Сизга маош тайин қиламиз. Янги милтиқ ҳам оласиз. Хуллас, халқ лашкари сифатида партияга ва Сталинга хизмат қиласиз.

— Қўлимдан келганича, албатта, — деди овчи дадилланиб. — Ҳа айтгандай, анави икки қаландар кимлар экан?

— Ҳа, бирови сизнинг қишлоғингиздан бўлиши керак. Тожирайим деганнинг бир етим қариндоши дейишади, иккинчиси полосолик Карим тегирмончининг ўғли. Уларни қўлга олиш пайтида бир аскаримизни отиб ўлдириб, иккинчисини оғир ярадор қилиб қочиб кетишган.

— Отиб ўлдирган дейсизми? Нима, қаландарларнинг қуроли бор эканми?

— Ҳа.

— Кечирасиз, мен уларни танимайман ҳам, тарафларини ҳам олмақчи эмасману, лекин қаландарлар асосан ёш йигитчалардан иборат эди. Улар қурол нималигиниям билишмайди, одамни отиб ўлдиришларига келсак, ҳеч ишониб бўлмайди. Чунки қаландарлар чумчуққа ҳам озор беришни гуноҳ деб билишадиган дарвеш халқ бўлади. Уларни қорни тўйса бас, сиёсатни ҳам тушунишмайди, дунё билан ҳам иши йўқ.

— Бўлиши мумкин, лекин қаландар кийимида жосуслар юрмайди, деб ким кафолат беради? — деди комиссар томоғини қириб қўйиб. Шундай дедию, овчининг гапидан ўзи ҳам ўйланиб қолди: “Улар нима билан олган? Милтиқни тортиб олган бўлса, нега энди қайтариб беришди? Уни ўзлари билан олиб кетишлари мумкин эдику?! Аниқлаш керак шекилли” дея хаёлидан ўтказди у ва аскар боланинг ўлими билан боғлиқ ишни қайта кўриб чиқишни кўнглига туғиб қўйди.

— Йўқ, уларда қурол йўқ. Лекин эҳтиёт бўлганигиз маъқул. Ҳавф бўлганида отиб ташланганигиз ҳам мумкин.

— Куроллари йўқ денг? Унда шундоқ ҳам бўриларга ем бўлишади.

— Бўлиши мумкин. Аскарларимиз икки марта Шаршарани тинтиб келишди, бирор из топиша олмади, лекин бўрилардан қолган жуда кўп суякларни, ҳатто бир ёш боланинг ҳам суягини топишибди.

— Ҳа бўрилар кўпайиб қутуриб кетишяпти. Бир гўдакни бешиқдан олиб кетишгани тўғри.

— Шунинг учун ҳам сиз бизнинг хизматимизга кераксиз. Мабодо урушга сафарбарлик эълон қилингудек бўлса ҳам, сизни брон қилиб қолдирамиз. Шу ерда хизматда қолиб бўриларни қирасиз, жиноятчиларни тутишга ёрдам берасиз.

— Бўпти, келишдик, — деди овчи энди кўтаринки руҳда аскардек қаддини кўтариб.

— Мана бу бошқа гап. Мен ҳозир топшириқ бераман, ҳужжатларингизни расмийлаштириб, сиз билан ишлайдиган йигитларни таништираман.

Ўша кунди Соли овчи уйига бошқача кайфиятда қайтди. Унга янги милтиқ ва ўқ—дори берилиб, ов қилишга ҳукумат томонидан расман топшириқ берилганидан боши осмонга етганди. Қишлоқда яна тўртта расмий айғоқчилар бор экан. Улар билан учрашиб қочоқлар масаласида ўзаро келишиб олиш ва доимий алоқа қилиб туришга топшириқ олган овчи отида шашт билан бораркан, баъзида елкасидаги ҳамипша зийрак лочинини эркалаб, суяб кўярди.

* * *

Орадан бир ой ўтди. Ёзнинг иссиқ, жазирама кунлари бошланди. Аҳмаднинг оёғи анчагина тузалиб қолди. Мамажон унинг бу ерда яшай олишни учун шароит яратиш мақсадида қўлидан келган ёрдамни аямади. У Мамажон ўриб келган ёш қамишларни қуритиб бўйра тўқиб ўтирар

ва уни ўра ичи девори ва шифтларига қоплама қилишда ёрдамлашарди. Бу орада Мамажон ён томондан яна бир катта ўра кавлади ва уни ҳам устун қўйиб шифтдан тупроқ тушмайдиган қилиб мустаҳкамлади. Умуман, унинг мақсади янги ўрани янада кенгайтириб, уни бир неча хоналардан иборат қилиш, унинг ичида озиқ-овқат сақлайдиган, ўчоқ олдида қишлайдиган ва ҳатто сув учун қудуқ кавлашни ҳам мўлжаллади. Ўчоқ учун тутун йўли вазифасини бажарадиган мўри-туйнук жуда муҳим эди. Уни тешиш қийин кечди, тепадан қум ўпирилиб тушаверди ва ниҳоят оғзи очиқ ўрага айланиб қолди. Мўри-ўранинг оғзини овчиларнинг кўзи тушмайдиган қилиб яшириш зарур эди. Лекин, шоҳ-шаббани кесиб ёки қамишни ўриб келиб ташлаб бўлмайди, чунки бу иш одамлардан кимдир қилгани маълум бўлиб қолиши мумкин, Бу дегани яширин уй-ўра ошкор бўлди, дегани. Шу туфайли Мамажоннинг боши қотди.

Бу орада бўриларга қарши эҳтиёт чорасини кўриб, улар ўрага яқинлашиб келиши эҳтимоли бўлганидан, сўқмоқларга ҳам бир неча тузоқ ўралар кавлади ва ўзлари тушиб кетмаслиги учун белгилар қўйди.

Тузоқ - ўра тепасига қуруқ қамиш ва шоҳ-шаббалар юпқа қилиб ташланиб устига ейилган ёввойи парранда ёки ҳайвоннинг гўштидан бир бўлакча ташлаб қўя бошлади. Ўраларнинг чуқурлиги 2,5-3, эни эса 1 метрча бўлиб тушган бўри ёки бошқа ҳайвонлар сакраб чиқиб кета олмаслиги керак эди. Лекин ер ости сувининг яқинлиги учун уларда сув тўпланиб қоладиган бўлди. Бу эса, Мамажонда ўрасида қудуқ кавлаш фикрини туғдирди.

Натижа ёмон бўлмади улар кавланганидан буён бир чиябўри, бир тулки, икки қуён, 3 тустовуқ, 1 жайра ва 10тача илон тутиб олинди. Тузоққа тушган жониворлар тўпланиб қолган сувга тушар ва уни тинмай шалоплатаверар эди. Мамажон эса, сув овози чиққан жойга оҳишта борар, аввало нима тушганини обдон

кузатар ва теварак-атрофда ҳеч ким йўқлигига ишонч ҳосил қилгач, ўзи 3 метрли қалтақдан ясаб олган учли найзани ишта солиб илинган жониворнинг дуч келган жойига санчиб олишга ҳаракат қилар ва ўлжа сув ичида типирчилаб тинчигунча ушлаб турарди. Чиябўрини таслим қилиш айниқса қийин кечди. У тинмай ириллаб сакрар, сувга шалоллаб тушар ва найзага усталик билан чап берарди. “Демак, бўриларга бошқачароқ тузоқни ўйлаб топиш керак шекилли. Энг муҳими, бўрилар галасини бу ерга келтирмаслик”, дея фикр қиларди Мамажон.

У тутилган чиябўрини сўяр экан яна шу ҳақида ўйларди. “Қизиқ, бўрилар ўз гўштиги ўзлари ермикан?” У ҳаёлига келган бу саволни Аҳмадга ҳам берди.

– Йўқ, ейишмаса керак, нима эди?

– Бу жуда ҳам муҳим.

– Аксинча, улар қўрқиб қочишса керак. Бизнинг узумимизни ҳадеб майналар чўқиб кетаверарди. Бир майнани тутиб олиб ўлигини сўритокка осиб қўйгандик, кейин бирорга ҳам майна келмади.

– Лекин, — деди Мамажон ўйланиб, — бўрининг ўлигини осиб қўйиб бўлмайдиди, сасиб кетади...

– Бўлмаса терисига сомон тиқ.

Мамажон қувониб кетди.

– Э, яшавор, қаллангга қойиле!

Шундай қилиб, ичига сомон тиқилган чиябўри кум тепа устига ўрнатиб қўйилди. Гўшти эса, синаб кўриш ва уни дарахт тепасидан зимдан кузатиш учун тол атрофига ташлаб чиқилди.

Бу орада қуён териларидан Аҳмад учун оёқ кийим тикилди. Тикиш иши учун сўйилган ҳайвон ичаклари қуригила бошланди. Игна ҳам, бигиз ҳам оддий ёғочдан эди. Ичак ипидан яхшигина ёй-камон ҳам ясалди. Чўпнинг учи ўткирланиб ва орқа томонига қуш пати боғланиб овда синаб ҳам кўрилди. Тустовуқ ва ёввойи

ўрдакларга тегди ҳам, лекин санчилмади. Улар ваҳима билан патирлаб учиб кетаверишди. Демак, қурол-аслаҳа учун ҳам рўзгор учун ҳам, ҳимоя учун ҳам темир-терсак буюмлар зарурлиги яққол сезилиб қолди. Биргина пичоқ билан нима қилиб бўларди? У ҳам бўлса тўхтовсиз ишлатилавериб, ўткирланавериб ингичкалашиб кетган. Энг муҳими, отасидан қолган ягона ёдгорлик эди бу. Синиб қолса нима бўлади. Ҳали лайлак уя тагига кўзлаган ошиёнини қура олгани ҳам йўқ. У ер совуқ ва ноқулай бўлгани учун ҳозирча Аҳмад билан бирга яшардилар. Ҳар куни тинимсиз сопол синиқлари билан ўра кавлайвериб тинкаси қурир, ови ҳам юришмай қолган, оч бўрилар кундузлари ҳам тез-тез гала-гала бўлиб ўтиб туришгани учун икки йигитнинг ўра ичида қамалиб, оч қолишлари хавфи яққол намоён бўла бошлади. Улар ўзларини қамоқ камерасига тушиб қолган тутқинлардек ҳис қила бошладилар. Аҳмад бу аҳволдан тобора асабийлаша бошлади. Бунинг устига уни йўтал ҳам тута бошлаганди. Бу эса, бўриларнинг ва овчиларнинг эътиборини тортиши мумкин эди.

– Мамажон, жон ошна, юр бу ердан кетайлик, – деди йўтал тугаётган Аҳмаднинг томоғи хириллаб, тоқати тоқ бўлиб, – ахир бу ерда ўлигимиз қолиб кетадику!

– Мен темирлардан қурол, камонга ўқ ясашим керак, шунда овим юришиб кетарди. Лекин, сен ҳақиқатдан ҳам кетмасанг бўлмайди шекилли.

– Ҳа, айтмоқчи, – деди Аҳмад ҳаёлига келган фикрдан севиниб, – сенга керак бўладиган ўша темир-терсаклар уюмини кўрганман.

– Қаерда?

– Қапчуғай томонда, адирда...

– Улар адирга қаердан келиб қолди?

– Нефть заводидан, МТС дан чиққан чиқиндиларда.

– Калланга қойиле! Нега энди шуни менга вақтлироқ айтмадинг-а?!

– Мен қаёқдан билай.

– Бўлмаса, – деди шивирлаб Мамажон, – шу бугуноқ ўша жойга борамиз. Юра оласанми?

– Ҳа.

– Чимёнга ҳам бир ўзинг кета оласанми?

– Нега энди бир ўзим бўларкан?

– Қўрқма, сени адирдан ошириб қайтаман.

– Мен ўзим кетишимдан эмас, сени бу ерда ёлғиз қолишингдан қўрқаяпман.

– Қўрқма, қурол–яроғимни яхшилаб олсам бўлгани.

– Тентак бўлма. Бу ерда яшаб ўша қизга барибир етиша олмайсан.

– Уни ташлаб ҳам кетолмайманда ахир...

– Жинни бўлма. У ўз уйида, Ота-онасининг бағрида...

– Йўқ у мени кутяпти, томга чиқиб йўлимни пойлаяпти.

Аҳмад ўйчан кўзини бир нуқтага тикиб сўзлай бошлади.

– Биз Арслонбобга кетамиз. У ерда деҳқончилик қиламиз, ўз чорвамиз бўлади, уй қурамиз. Ана ундан кейин холамни бу ерга совчи қилиб юборамиз. Одамларга ўхшаб тўй қиламиз. Мен ҳам уйланаман, иккаламизни бола-чақамиз бўлади. Сенинг хотининг қиз кўради, меники эса, ўғил...

– Бекорларни бештасини айтибсан, мана кўрасан меники ўғил бўлади. Қизингни ўғлимга олиб бераман, – деди Мамажон чўрт кесиб.

Шундай қилиб, уларнинг ўша куни гурунглари узоқ давом этди. Икки дўст ширин ҳаёлларга берилдилар ва қош қорайгач “Қаердасан темир-терсак?!” – дея эҳтиётлик билан адирга томон равона бўлдилар.

Ҳақиқатдан ҳам чиқиндилар уюми мўл эди. Мамажон гўё тилла кони топиб олгандек ўзини ахлатлар билан аралашиб кетган темир–терсаклар устига ташлади ва уни

очофатлардек кавлаб, қўлига илинган ҳар бир нарсани синчиклаб кўздан кечириб ажрата бошлади. У ерда, асосан токарлик ускунасидан чиққан пружинасимон металллар, синиқ кетмон ва кураклар, умуман яроқли нарсалар кўп эди.

— Раҳмат, — деди Мамажон дўстидан беҳад хурсанд бўлиб.

Шундай қилиб, икки йигит ой ёруғида кўп нарсага эришишди. Бир эски чойшабга топган-гутганларини ташлайверинди. Улар орасида ҳатто чувалашиб кетган занг босган симлардан тортиб канош ишларгача бор эди. Буларнинг ҳаммаси ов учун, қамишзордаги ҳаёт учун зарур эди. Улар бир уюм бўлди, “чойшаб” зил-замбил бўлиб, энди уни олиб кетиш муаммо эди.

— Эҳ, ёруғда келиб бу ердан кўп нарсани топса бўларкан.

— Ҳозирча борига шукур қил. Ҳали буни олиб кетишним ўйла. Фақат энг кераклигисини ол.

— “Керакли тошнинг оғири йўқ” дейдилар.

— Бўлмаса, қани кўтариб кўрчи, — деди Аҳмад кулиб.

Аранг тугилган чойшабни қимирлатиб бўлмади. Уни яна ва яна саралашга, энг зарурларини олишга тўғри келди.

Тун ярмидан оғди. Адир тепаликларида ҳам бўрилар бўлиши мумкин эди. Шу туфайли қўлларига қурол сифатида биттадан темир таёқ олишди, пичоқсимон темирлардан эса, ёнларига қистиришди.

— Ана энди яшаса бўлади, — деди Мамажон гурур билан.

— Э йўқ, қамишзорга қайтмайлик, кетдик бирга, Чимёнга.

— Бўпти, сени ташлаб келаман. Бу ашқал-дашқалларни қайтишда олиб кетаман. Сувинг қанча қолди?

— Ярим қовоқ, нимаиди?

– Қир ошсак у етмайди.
– Бойчечак териб еймиз, кейин қирда қуёнлар, жайралар кўп.

– Потмончиқ ҳам, – деб қўшиб қўйди Мамажон Аҳмад афтини буриштирди.

– Эй, қўйсангчи, еб бўладиганидан гапир.

– У худди мендан калтак еган галифе шимли НКВДчига ўхшаб оёқларини кериб туради. Ўша оёқларини бир-бир узиб ейиш қандай мазза...

Аҳмад унинг кўксига бир мушт туширди. Шу зайил ҳазил-ҳазил билан гангир-гунгур қилиб жолдузларга бурканган адир тепаликлари томон йўл олдилар. Бир тепалик устига чиқиб қизғин шафақ тўшалган осмонни ва қоронғи тун қўйнидаги водийни томоша қилишди. Ўтирган жойларида бойчечак кўп экан, уларни қўл билан тимирскилаб топиб, темир билан кавлаб ея бошладилар. Ошқозонга бир оз жон киргандек бўлди. Мамажоннинг илҳоми келди Аҳмад Яссавийнинг ҳикматларидан айтишни бошлади. Аҳмад ҳам жўр бўлди. Икки дўст бор овозда энди ҳикмат ўқиб, беихтиёр зикр туша бошладилар. Шундай тушдиларки, бутун борлиқни унутдилар ва гўё Яссавийнинг руҳий дунёсига кириб уча башладилар...

– Тўхта икковинг! Қўлларингдагини ташланглар! – дея қичқирди кимдир.

Иккита темир даранг-даранг этиб тошларга тегди.

– Қўлларингни кўтар!

Йигитлар орқаларига қаради ва қоронғуда афт-башарасини таниб бўлмайдиган бир кишининг милтиқ ўқталиб турганини кўришди.

– Мамажон, – деди Аҳмад пивирлаб, – сен қоч!

– Сен ҳам... – деди Мамажон тинимсиз хансирар экан.

– Қани олдимга тушларингчи!

Аҳмад итоат билан қўлини кўтарган ҳолда милтиқли киши томон юра бошлади. Мамажон эса, ура қочди.

– Тўхта, отаман! – деди милтиқли ва Мамажонни нишонга олмоқчи бўлди.

– Отманг! – деди Аҳмад ва ўзини милтиққа ташлади. Милтиқ осмонга отилди. Қарсиллаган овоз адир тепаликларида хунук акс-садо бериб, сўнгра қишлоқ осмони бўйлаб таралди. Аҳмад дўстига “ўқ тегди” деб ўйлаб ғазаби жунбушга келди ва милтиқли кишига шердек ташланди. У милтиғи билан йиқилиб тушди. Аҳмад ҳам фурсатни бой бермай ўзини қоронғулик қаърига урди. Милтиқли ўзини ўнглаб қора сояни мўлжалга олди. Отилган милтиқ овози адир тепаликларида яна бир бор акс-садо берди. Чопиб бораётган Мамажон таққа тўхтади. Унинг ичи музлаб кетди. “Наҳотки, наҳотки, Аҳмадни отиб қўйган бўлса... Аблаҳ! Мен сени онагни кўрсатаман хали!...”

У икки қўлига улкан қиррали тошлардан олдида, ортга томон уч-тўрт қадам ташлади Лекин чопиб келаётган уч-тўрт кишиларнинг овозини ва оёқ товушларини эшитиб ўзини панага олди.

– Қочиб кетишди! Қидиринглар, ушланглар уларни! – дея қичқирди милтиқли киши.

“Нима, “қочиб кетишди” – дедими? – деди Мамажон ўзича калласига келган фикрдан эсанкираб. Демак, у тирик. Ҳайрият, ишқилиб ўқ тегмаган бўлсин-да...” У энди беихтиёр ўзини горсимон қоялар панасига олди. Бахтига тошлар орасида тулкининг уясига ўхшаш улкан ковак бор экан. Бир илож қилиб унинг ичига кириб олгани ҳамон икки киши тепалиқдан тушиб шундоқ яқин жойдан ўтиб кетишди.

– Энди уларни топиб бўлмайди, – деди бирови

– Ҳа, орқадан каллага тош еб қолмасдан кета қолайлик

– Омадлари бор экан.

– Соли овчи уларни қаердан билибди-а?

– Бақириб ашула айтишаётганмиш

– Бўдмаса улар қочоқлар эмас, қочоқлар ўзларини эҳтиёт қилишади, ашулага бало борми?

– Ким билади дейсан, шундай деди-ку.

Улар шундай қилиб суҳбатлашиб тепаликдан ошиб ўтиб кетишди. Пичоғини ушлаб олган Мамажон гўё бўри ҳамласидан қутилгандек, анча енгил тортди.

– Эҳ каллаварам, Яссавий ҳикматларини баланд овозда айтиб, ари уяни кавлаб қўйибмизку, — дея пичирлади у калласини муштлаб, пушаймон бўлиб. У ниҳоят оҳиста пана жойдан чиқдида юқори кўтарилиб қидирувчиларни кузата бошлади. Шу пайтда у ҳеч кимдан қўрқмас, фақат Аҳмаддан хавотирда эди. “У қаерда экан? Яраланиб, чалажон бўлиб ётган бўлсачи?...”

Мамажон минг хавотирлик билан тепаликлар ва оралиқларни эҳтиётлик билан кўздан кечириб чиқа бошлади. Лекин бу ҳаракат жуда ҳам хавфли эди, чунки ҳар қадамда пистирма бўлиши мумкин. Шу зайлда у Аҳмадни узоқ қидирди. Бир неча бор бўрилардек увиллади ва жавобини қайтишини кутди. Очлик ва сувсизликдан мадори қуриди. Қаерга ўтириб ёки писиб ётмасин ён атрофдаги ўт-ўланлар, чучмома ва гиёҳларни илдири билан кавлаб олиб еяверар, лекин икки хаёли дўстида эди. Озгина қуритилган гўшт ва сув бор қовоқ солинган тўрва ҳам Аҳмадда қолиб кетганди. Бунинг устига адирлар тепасидан совуқ елвизак эсар ва у Мамажоннинг тигилиб кетган яктагидан ўтиб ётларини жунжиктирмоқда эди. У шу тариқа юлдузлар чарақлаган, кимсасиз яланғоч тепаликлар қўйнида танҳо қолди.

* * *

НКВДга ёлланган Соли овчининг адирда икки номаълум кишиларни отгани, лекин уларнинг қочиб кетгани ҳақидаги гаплар эртасигаёқ бутун қишлоққа ёйилди. Аммо, бу воқеа кўпчиликка ёқмади ва у ҳақида ҳар хил гаплар юра бошлади.

“Соли овчи энди ҳайвонларни эмас одамларни овлайдиган бўлганмиш”. “Иккита маст қирда ашула айтиб юрган экан, уларни отиб кайфларини тирриқ қилганмиш”. “Эссиз одам, обрўйингни тўкмай овчилигингни қилавермайсанми?...” ва шунга ўхшаш гаплар. Соли овчи одамларнинг дашномларидан изза бўлди ва энди ҳамқишлоқлари тавқи-лаънатига қолмаслик учун НКВДга “Улар биз қидирган қочоқлар эмасди, балки ахлат титиб юрган дайди лўлилар бўлса керак. Мен уларни кўрқитдим, холос”, – деб қўя қолди.

– Нега кўрқитасиз?! Ахир улар ҳам одамку! Ўқ тегиб кетса нима бўларди?! – деди Миршаропов дарғазаб бўлиб

– Улар темир-терсакни тарақлатиб овимнинг белига тепишди, иннайкейин тузоғимга илинган нарсаниям шилиб кетишаётувди.

– Бошқа бу ҳол такрорланмасин. Бўлмаса милтиқдан фойдаланиш ҳуқуқидан бутунлай маҳрум бўласиз!

– Узр, бошқа қайтарилмайди, ўртоқ бошлиқ, – деди ниҳоят овчи.

* * *

Бемаҳал тунда отилган ўқ овози қишлоққа ҳам эшитилиб баъзиларни безовта қилганди.

Бу пайтда Омончахон ширин туш кўрар, тушида қаландар кийимидаги мўйловлари сабзи урган кўнғироқсоч норғул йигит бўлган Мамажон улкан тош устига чиқиб олиб қизга шеър ўқиб бераётган эмиш. Шу пайт қаердандир бош кийимида қизил юлдузи бор аскарлар пайдо бўлиб, унга томон милтиқларини тўғриланибди. Омончахон “отманглар!” дея бақириб йиғлар эмиш. Шу пайт аскарларнинг шопмўйловли бошлиғи пайдо бўлибди. Мамажон эса, тўхтамай шеър ўқир, аскарларга парво ҳам қилмасмиш.

– Тўхтанг, бошқа ўқиманг, улар сизни отиб кўйишади! – дея фарёд солар эмиш қиз.

– У сенинг киминг бўлади? – дея дўқ урибди бошлиқ, ёнидан узун наганини чиқариб.

– Мен уни яхши кўраман! Отманг! У менинг эрим бўлади! – дея қиз ўзини бошлиқнинг оёғига ташлабди... Шу пайт тепасида онаси пайдо бўлиб.

– Вой қизим, тура қол, сенга нима бўлди? Сўридан тушиб кетибсанку, тур қизим, жойингга ёт, – деди онаси уни уйғотиб

Омончахон гарангсираб аланглади.

– Аскарлар қани?

– Қанақа аскарлар. Вой болажонимей, туш кўраётувдингми? – Бировни “эрим” дедингми-е, шарманда...

– “Эрим” дедимми? Қани у?

– Мен қаёқдан билай. Қир томондан икки марта қарсиллаган ўқ овози келди. Бировни отишди шекилли. Замон яна нотинч бўп қолди, болам. Пиянлар бизга қарши уруш қилишаётганмиш. Гирмон дегани ундан ҳам ёмонмиш. Тагингни яхшилаб тўшаб ол, бошқа босинқирамайсан, – деди онаси ўз жойига ўралиб ётаркан.

Лекин, Омончахон бошқа ухлай олмади, туни билан у ён, бу ён ағнаб беҳаловат бўлиб чиқди. Юраги ғаш эди. Хира-шира ёруғлик тушиб турган дарчага термулиб тезроқ тонг ёришишини ва томга чиқиб яна бир бор қуёш тигида тобланган ўша йигитни лайлак уя тепасида кўришни жуда-жуда истади.

“У қаерларда юрибди экан-а? Ишқилиб отиб кўйишмадимикин?” Мана шу фикр Омончахоннинг хаёлида ҳам, сал нарида ухламай ётган Нишонхоланинг хаёлида ҳам гужғон ўйнамоқда эди. “Қизим бояқини, уни ёқтириб қолган шекилли...” – деб ўйларди она юзига

табассум иниб, лекин унинг ҳам юраги совуқ хавотирликдан безовта эди...

ГАЛИФЕ ШИМЛИ, ПЎСТАК ЧОРИҒЛИ...

Мамажон поёнсиз қир тепаликлари аро бир неча кун қолиб кетди. Очлик ва сувсизлик унинг силласини қуригди. Аҳмадни топа олмади. Унинг ўлиги ҳам, тириги ҳам йўқ эди. Боши гангиб ўша тунда қаерда бўлганликларини ҳам унутди. Баланда эмаклаб чиқиб, пастликка тошлиқлардан сирпаниб тушаверганидан тинкаси қуриди, қўл ва тиззалари шилиниб кетди, ов қилишга ҳам ярамай қолди. Соч-соқоллари беўхшов ўсиб тўзиб кетган, кўринишидан мутлақо ёввойи одамга айланган эди. У шу маҳалда бу поёнсиз қир—адир ичида ўлиб кетишдан ва ўлигини ҳар хил қушлар еб, қурт-қумирсқалар босиб ётганидан кўра аскарлар ушлаб олиб кетишини афзал билар ва ушлаб қўлини орқасига боғлаб олиб кетаётган маҳали эса, Омончахоннинг югуриб йўлга чиқишини ва охири бор унинг дийдорини кўришни, аммо кўра олмай қолса, бу дунёдан армон билан ўтиб кетиши мумкинлиги ҳақида ўйларди.

“Йўқ, мен хали яшашим керак: Мен ўлолмайман. Унинг дийдорини кўрмай туриб ўлиб кетишим мумкин эмас”, — деди у ўз-ўзига ва энди судралиб юрмай қаддини роз тутиб юриб тезроқ оқин сувга, ўз макони, қадрдон қамишзорига етиб олишни мақсад қилди ва бор кучини тўплаб ўрнидан тик туриб боши оққан томонга қараб гандираклаб кета бошлади. Узоқ юрди. Унинг кўзи олдида Омончахон гавдаланиб турар, гўёки “Келинг, келаверинг” дегандек қиқирлаб кулиб тепаликлар ортига қочиб яширинар ва болалардай қувлашмачоқ ўйнамоқда эди.

Мамажон шу тариқа улкан ва баланд тепалик ёнига келиб қолди. Кўз олдида қизнинг сиймоси ҳам ғойиб бўлди. Усти текис горсимон тош устида бир зум ётиб

дам олгиси келди. Тош офтобга ўнг бўлган тарафдалиги учун унинг қизиб турганини кўли билан силаб билди ва тепасига чиқди, “Ўтмайман, бир зум ўтириб дам оламанда яна шу тепаликни ошиб ўтаман. Эҳтимол, шу тепалик устидан қишлоқ ҳам, қамишзор ҳам кўриниб қолар”, — деб ўйга борган Мамажон тош устига ўтирди. Унинг иссиқ тафти беҳол йигитни барибир енга бошлади. Теварак-атрофда ҳеч зоғ кўринмас. Қушлар қурт-кумирсқа еб чуғирлаб учиб ўтишар, лекин қаерландир, ниманингдир қаттиқ шовуллаши эшитилмоқда эди. Шу шовиллаш йигитга ором бахшида қила бошлади. У туш кўрар, тушида Омончахон билан сой соҳилида гуллар териб, қувлашмачоқ ўйнаб юришар эди.

... Қуёш тепаликнинг орқа томонига ўтиб кетгани учунми тош совуб қош ҳам қорайишни бошлаган, шовқин янада кучайиб бораётгандек эди. Мамажон жунжука бошлади. Бир ёввойи қуён тепаликдан ўтиб кетаётиб майда тошларни юмалатди, тошлар йигитнинг бошига тегиб уни ўзига келтирди. Унинг кўзи қуёнга тушди ва хушёр тортди. Афсуски, ҳеч қандай қуроли йўқ. Қуён уни пайқамасди, майсаларни искаган бўлдида сал наридаги тошлар орасига кириб кетди. Мамажон оҳиста эмаклаб қуён кириб кетган ковакка яқинлашди. Лекин, қуён чаққонлик билан тепалик томон томон қочди ва энг чўққисига чиқиб, чўнқайиб ўтириб олиб “Тутолмадинг кал-кал” дегандек масхара қилиб орқа оёқчаси билан чаккасини ишқай бошлади.

“Ярамас, сенми ҳали мени масхара қиладиган, тутиб олай, гўштингни ейман!” деб Мамажон тепалик томон жон-жаҳди билан эмаклаб чиқа бошлади. Қуён яна гойиб бўлди. Мамажон уни тепалик ортига ўтиб кетган деб ўйлади ва унинг орқасидан қувишга тушди.

“Ё сен чарчаб таслим бўласан, ё мен очимдан ўламан!” — деди у қатъий қуённинг ортидан. Лекин, кутилмаган ҳол юз берди. Мамажон чиқаётган улкан тепалик орти

тиклик ва жуда ҳам пастқам бўлиб, пастда тошлардан-тошларга урилиб ва шарқираб, теварак-атрофга беармон шовқин солиб ошпоқ Шохимардонсой оқиб ётарди. Мазкур сой ўша даврда тўлиб, мўл-кўл оқарди. Унинг водийга қуйилиши олтига катта ариққа бўлиниб кетган ва мевалари ширин-шакар, ҳосили мўл бўладиган бу диёр Олтиариқ деб аталар, Повулғонга эса, унинг биринчи ариғи кетганди. Мамажон бу кечмишдан хали беҳабар эди.

... Мамажон қуён ортидан ўзини тўхтата олмай, пастликка қараб юмалаб кетди ва кутилмаган ҳолатдан эсанкираб қолди. “Ё бисмиллоҳ алvido, Омонча...!” — дея олди у ва боши сой соҳилидаги тошларга тегиб хушидан кетди. У шу зайлда соҳилда қанча ётганини ва қаерда эканлигини англай олмади. Хаёлида у учиб юрар, Омончахон билан булутларни оралаб беркинмачоқ ўйнамоқда эди. Лекин, негадир қиз қора булут орқасига беркинаар ва қиқирлаб йигитнинг юзига сув сачратиб қочмоқда эди. Йигит эса, юзидаги сувдан эсанкирар, аслида эса, шундай сой бўйида ётган Мамажоннинг юзига тошлардан-тошларга урилаётган оқ сойнинг зилол сувлари сачраётган эди.

Мамажон ўзига келди. Унинг боши қаттиқ шикаст еган, чаккасидан қон оқмоқда эди. Оёқ ва қўлларида ҳам соғ жойи кам қолган, шилинган жойларидан қон сизилиб чиқарди. У бор кучини тўшлаб ўрнидан турди ва гарангсиб сой томонга қараб қадам ташлаб юборди. Силлиқ тошларга оёғи тойиб кетди. Катта тезлик билан оқаётган сув қушдек енгил бўлиб қолган беҳол йигитнинг оёғини ерга теккизмай Олтиариқ томонга қараб оқизиб кетди. Неча кундан бери сувга ташна бўлиб, ўлар ҳолатга келиб қолган Мамажон тақдирнинг бу ҳазил-синовидан довдираб қолди. Совуқ сув унинг бадан-баданини қақшатиб борар ва энг ёмони уни писта пўчоғидек тошлардан-тошларга урмоқда эди. Йигит жон ҳолатда

қирғоққа чиқишга интилар, осилиб турган дарахт шоҳларига илиниб қолишга уринар, лекин ҳаммаси беҳуда кетаётган эди. У шу зайл 2—3чақирим оқиб кетди ва электр қуввати ишлаб чиқарадиган Қапчуғай ГЭСи панжарасига бориб илиниб қолди. Бу панжара оқиб келиб қоладиган ҳар хил ёғоч, ҳайвон ўликларини тутиб қолиш учун махсус қурилган бўлиб, бу ердан баъзан оқиб кетган одамларнинг ўликларини ҳам топишарди. Яхнийям шу панжара бор экан, йўқса ГЭС нинг улкан парраклари уни бурдалаб ташлаган бўлармиди?

... Мамажон энди жон ҳолатида панжарага осилган ҳолда қирғоқ томон тарманшиб юра бошлади. Лекин, сув босими жуда кучли бўлганидан, унинг вужудини панжарага ёпиштириб қўймоқда эди. Ажал қувмаса бари бир инсон ўлмаслигига у ўшанда ҳам имон келтирди. Қирғоққа аранг чиқиб олди ва панжарадан тутиб қирғоққа ёйиб қўйилган, қуёш нурларида қуриб қолган бир уюм хашакка бурканиб ётиб олди. У шундай совуқ қотган эдики, тишлари бетўхтов шақилларди. Қаерда эканлигини англай олмади. Атрофга назар солди. Кўм-кўк ўт-ўланлар ўсган сўлим дарахтзор экан. Бир томонда сойнинг, иккинчи томонда ГЭС парракларининг шовқинидан қулоқ қоматга келар, лекин аллақаяқдан кабобнинг хушбўй ҳиди ҳам анқимоқа эди. Мамажон бир тамшаниб қўйди. Лекин, уни овқат ейиш эмас, балки кўпроқ у пишиб турган ўтда бир оз исиниб олишни истамоқда эди. У қорни билан ётиб олиб теварак-атрофни аранг кузатди. Ўн метрлар чамаси нарида, қўрада кабоб пишмоқда эди. Мамажон ўз ихтиёрини йўқотди. Ўрнидан даст туриб бориб уни паққос туширишини ва ўтни чангаллаб олмоқчи бўлди, лекин оёқлари бунга йўл қўймади. Совуқ таъсирида улар тортишиб қолганди. Оғриқдан интраб юборди. Шу пайт юзи жунли бир лайча кучукча югуриб келиб, унга қараб акиллай бошлади. Бир мўйсафид кўриниб “тур-кет!” — деди у кучукка қараб,

кейин нигоҳини шу томонга қаратди. Мамажон ерга қапишиб кўзларини юмиб анча маҳалгача нафас ҳам олмай ётди. Шу пайт майсаларга бурканган дарахтзор томондан кимнингдир овози келди.

– Матқовул ака!

– Ҳа лаббай, ҳўжайин!

– Кабоб пишдимми?

– Ҳа-ҳа, бўл қолди! – деди халиги киши ва кабобни елпий бошлади ва ўзича гўнғир-гўнғир қилиб норози гўлдирарди. – Ҳе мегажининг билан балога гирифдор бўлгур. Шундай азиз жойларни ҳам нас бостирыптия. Яна НКВД ходими эмиш. Агарда буларни жин чалмасакан, мен худони борлитига вообши ишонмайман... – дедида нари кета бошлади. Кучукча эса, ҳамон акиллар эди.

Шу пайт ярим яланғоч рус аёли кучукчага қараб қичқирди.

– А ну ка иди сюда! Крошочка моя!

Кучукча думини ликиллашиб майсалар ичидан югиргилаб эгасининг бағрига етиб борди. Мамажон оёқларини тинимсиз ишқай бошлади. Аёл теваарак-атрофга назар ташлаб ёқимли нафас олди.

– Ой, как прекрасно здесь!... Какие-то холмы кругом. Как-то странно и страшно...

– Эй, садисе, – деди ярим яланғоч хўппасемиз мўйловли киши ўрнидан туриб. – Я ишас шашлик принису, – деди у ва кабобга томон ям-яшил майсаларни пайхон қилиб кела бошлади. Ширакайф киши тарвуздек қорнидаги сичқон уядек киндигини силаб қўйдида, шошилмай сигарета тутатди ва кабоб устига келиб уларни бир-бир ағдарди. Бу кишининг ҳам қаеридир ўша ўтай онасининг ўйнаши бўлган НКВД ходимига ўхшаб кетарди.

– Жуда бўптию, бай-бай-бай. Ҳой Матқовул ака! – дея қичқирди у ГЭС томонга қараб.

– Лаббай, ҳўжайин, – деган овоз келди яна.

— Сиз энди овора бўлмай, дамингизни олаверинг. Раҳмат! Бу ёғини ўзимиз қотирамиз, хўпми?..

— Хўп бўлади.

Семиз киши кабобнинг бир қисмини олдида, аёл томонга жўнади.

— Ой, шашлык готов, что-ли? — деди аёл хурсанд.

— Я тоже готов, — деди халиги киши ва майса ичида ётиб кўринмай қолди.

Мамажон фурсатни қўлдан бой бермасликни тушунди ва сал ўзига келиб қолган ўнг оёғига тиралиб чап оёғини судраб кабоб томон бор кучи билан интилди. Майсазорда аёлнинг чийилдоқ қичқиряши эшитила бошлади. Ана кабобга томон яна уч метр, ана икки метр қолди. Шу пайт юзини жун босган ўша хурпайган кучукча яна пайдо бўлди. Мамажон нима қилишини билмай ерга қапашиб ётиб олди. “Ҳаёт-мамот учун курашда наҳотки, мана шу бир қанчиқнинг кучугидан енгилсам-а”, — деган фикр унинг хаёлидан яшиндай ўтди. Шундоқ тепасида акиллаётган кучукни шарт ушлаб сойга итқитиб юборди.

— Тузик! — деган овоз келди шу маҳал, — Крошкка! Иди сюда!.. Ау!..

— Э давай-е... Собака гуляет. Там шашлик кушает, — деди халиги киши гудраниб.

— Если она потеряется, я тебя убью!... — деди аёл эркаланиб.

— Давай, убей-е, меня-е.. Хе, жонингдан аканге.

Уларнинг овози ўчди. Мамажон ниҳоят кўра олдида етиб олди ва кабобга ёпишди. Сих устидаги иссиқ ёғни бутунича ютиб юборди ва томоғи куйиб дод деб юборай деди, кўзидан ёш чиқиб кетди. Ошқозонида ҳам оғриқ пайдо бўлди. Бир фурсат ўзига келолмай кўз олди қоронғулашиб турдида ёнида сув оқаётган ариқчага кўзи тушди ва кабобларнинг ҳаммасини йиғиштириб олиб сувга ботирдида уюшган оёғини ўтга тутиб ётган ҳолатида шошиб-пишиб ямламай юта бошлади. Оёқлари

ва вужуди ўзига келгандек бўлди. Бу ердан тезроқ кетиш керак эди ва майсалар оралаб эмакляб бораркан тез-тез кабоб жазларини оғзига тикиб туришни канда қилмасди. Рўпарасидан улкан ариққа дуч келиб қолди. Яна совуқ сувга тушиб уни кечиб ўтишга юраги дов бермади. Дарахтзор ортида қорайиб кўриниб турган адир тепасига ҳеч кимга сездирмай етиб олиш ҳақида ўйлади. Афсуски ариқ яна қайрилган ва анавилар ётишган томонга яқин жойдан оқиб ўтар экан. Бу жуда ҳам хавфли эди. Орқага қайтса мўйсафид чиқиб қолиши мумкин. Шу пайт Мамажоннинг кўзи дарахт тагида турган кийимларга тушди ва ўзининг оёқ ва қўлларидан сизиб оқаётган қонга ҳам назар солди. Яраларини боғлаш керак. Иссиқ кийим сув ва ҳаводек зарур. Шу туфайли у қўлини кийимлар томон узатган ҳолда олдинга қараб судралди. Келаётган пишпиллаш овсзи энди хурракка айланган эди.

- Ты всё, что ли? Тогда полежи, я поищу собачку?
- Нет, давай ещё... – деди халиги киши эркаланганамо.
- Ты пока отдохни, потом. Хўпчик?
- Хўпчик...

“Чўлп” этган бесўнақай ўпич овози эшитилди. Аёл ўрнидан турди ва яланғоч бадани устига одеял ташлаб, сой соҳили сари кета бошлади. Негадир Мамажон томонга қараб ҳам қўймади. “Тузик!” дея қичқирарди у тўхтовсиз. Мамажон зудлик билан кийимларни олиб қолган кабобни ҳам унга ўради. Тагидаги сумка ва халгачаларга эътибор бермай қуённи қандай қувган бўлса шундай ҳаракат билан шамолдек қочиб қолди. Сархуш киши уни сезмади ҳам, фақатгина узоқдан югураётган бир ёввойи одамга кўзи тушиб қолган аёл қичқириб ўзидан кетиб йиқилди. Ховлиқиб Матқовул чиқиб келди...

Мамажон бу пайтда Чимён тош йўлига ўқдек отилиб чиқиб олган эди. Бозорга сотиш учун сомон олиб кетаётган от араванинг олдидан шамолдай ўтиб кетди. Унга пиёда кетаётган бир-икки йўловчиларнинг ҳам кўзи

тушиб антрайиб қолишди. От кўрқиб кетди ва пинқириб олд оёғини кўтариб юборди. Аравакани ерга қалишди, арава ҳам дарахтзор томон қулади. Йўловчилар унга ёрдамга шошилишди. Мамажон адир тепаликлари орасида гойиб бўлди.

Қолдан тойган Мамажон ҳеч ким орқасидан қувламаётганига ишонч ҳосил қилгач, бир четга ўтириб олиб кийимларини йиртиб яраларини боғлай бошлади. Ҳалиги кишининг ҳарбийча галифе шими ҳам бор экан, уни тезда кийиб олди. “Эссиз, костюми ҳам бўлганида яхши бўларди”, — деди у ўзича. У оҳиста бир тепалик устига чиқиб ўтирди ва қувониб қичқириб юборай деди. Кўз ўнгида ям-яшил водий ястаниб ётар, ҳатто водийнинг нариги томонидаги Чуст тоғлари ҳам ботаётган қуёш шафақларида тобланаётган эди. У бугунги саргузаштларни эслаб кулиб қўйди. Кайфияти кўгарилди. Кабобнинг қолганини ҳузур қилиб еди. Металл сижларни эса, “Худога шукур” дея кўзига сурди. Қорни тўйгач, осмонга чалқанча бўлиб узоқ ётди. Тоза ҳаводан чуқур-чуқур нафас олди. Эсаётган майин елвизак тўзиқ сочларини ва узун соқолларини ўйноқлар экан, шу зайл юзида ним табассум билан уйқуга кетди. У тушида ўзини гуллар орасида кўрди. Тепаликка томон эмаклаб оқ қўйлакли Омончахон келарди. У, ниҳоят, йигитнинг тепасида пайдо бўлди ва мажнунсимон ўсиб кетган қўнғироқ сочларини, соқоли ўсиб кетган юзларини оҳиста силаб ҳидлай бошлади. Мамажон эса, Машрабнинг ишқ ҳақидаги энг сара ғазалларидан унга айтиб бера бошлади. Омончахон унинг устига энгашди ва лабларини бўса олмоқ учун узатди. Йигит ҳам ташна бўлиб лабларини чўзди. Лекин... афсуски, тўсатдан оқ қўй маъраб юборди. Унинг ортидан келаётган бир тўда қўйлар подаси эса узала тушиб ётган йигитни тепкилаб кетай дейишди...

Мамажон кўзини очиб тепасида бир оқ қўйни кўрди. Аввалига қўрқиб кетди, кейин кулиб юборди. Қўйларни бир болакай ҳайдаб келаётган эди. Йигит ҳолатни тезда англаб етди ва уни кўриб чўпон бола ваҳимага тушиб қочиб қолмаслиги учун ўзи аввал болакайга гап қотди.

— Ҳа болакай, хорма!

Бола бир дақиқа қотиб қолди. Қочип-қочмасликни билмай довдиради. Мамажон рус аёлнинг ҳали йиртиб улгурмаган жемперини олиб елкасига ташлаб олди. Кийиб олган галифе шими, нўстак чоригига назар ташлади.

— Қўрқма, мен кон қидирувчиман, дам олгани чикувдим. Қалайсан?

— Яхши...

— Қайси қишлоқдансан?

— Повулғондан

— Кимни ўғлисан?

— Мамаражаб акани.

— Тожирайим акани танийсанми?

— Эшақчиликми?

— Ҳа.

— Танийман, — деди бола оқиб тушаётган бурнини тортиб.

— Уйлари сизларникига яқинми?

— Яқин?

— Бир гап тайинлаб юборсам, айтиб қўясанми?

Бола “ҳа” дегандак бошини сакратди. Мамажон унга нимадир совға қилгиси келди ва шимнинг чўнтаги борлиги эсига тушди. Уни тез кавлаб кўрди. У ердан бўйинга тақадиган қумуш занжир чиқди.

— Ма, манави сенга, — деди занжирни узатиб, хурсанд.

Бола уни қўлига олиб хайрон тикилди ва бурнини яна бир тортиб олдида “Раҳмат”, — деб қўйди. Бу билан “Нима хизмат бўлса қилавераман, айтаверинг”, демоқчи эди.

— Сувинг борми?

— Ҳа, — деди бола ва ёнидаги қовоқ тўрвасини узатди.
— Оз қолувди, уйга қайтаяпман, ҳаммасини
ичаверинг.

Албатта, тўйиб кабоб еган қоринга сув ҳам мойдек
ёқарди. Шунинг учун сувнинг охирги томчиси ҳам
қолмади.

— Егуликчи, ҳеч ниманг йўқми?

Бола халгасини кавлади, тўрт дона туршак чиқди.

— Раҳмат, — деди Мамажон ундан миннатдор бўлиб,
— эртага ҳам келасанми?

— Ҳа, нима эди?

— Туршак яхши экан, яна олиб кел.

— Хўп.

— Битта тўрвада сув ҳам ола кел.

— Хўп, Тожирайим акага нима гапингиз бор эди?

— Ҳа, унга айт. Эртага шу ерга, э йўқ, хув анави ерга
келсин, — деди Мамажон кон қазувчилардан қолган,
ерга қоқилган бир трубани кўрсатиб, — Мен шу ерда
бўламан, жуда зарур иши бор экан де, хўпми?

— Хўп.

— Яхши бор.

— Сувни қаерга олиб келай?

— Шу ерга. Ҳа, мен бўлмасам қўйиб кетавер.

— Хўп, яхши қолинг.

Мамажон болакай ва қўйлар ортидан умид билан
қараб қолди. Омончахон тўғрисида сўрамаганидан
афсусланди. Лекин, даб-дурустдан қандай сўрарди?...

* * *

Чўпон боладан бир кончи киши у билан эртага учрашмоқчи экани ҳақидаги хабарни эшитган Тожирайим хайрон бўлди.

– Кончи дейсанми?

– Ҳа.

– Ўрисми?

– Билмасам, ўзбекча гапирди.

– Туриши қанақа?

– Ҳарбийча шим кийган, оёқларини боғлаб олган, соч-соқоли ўсган

– Соч-соқоли ўсган. Қизиқ, бунақа танишим йўқ эди-ку!

– Менга манавини совға қилди, – деди болакай занжирни кўрсатиб.

Тожирайим кулиб қўйди.

– Ҳа, унда ўрис экан. Бўпти, қаерга боришим керак?

Бола унга тушунтирди.

– Яна нима деди?

– Менга сув, туршак опкел, – деди.

– Э-ҳа, унда у билан оғайни бўп қопсан-да. Ўрисча гапиришниям ўргангин, хўпми?

– Хўп.

– Хўп, раҳмат. Кўрсанг айт, эртага туш пайтида ўтарман.

Эртаси Тожирайим айтилган жойга минг хавотирлик билан борди. Бировга дуч келиб қолса, нима дейиш кераклиги ҳақида ҳам ўйлаб қўйди. “Сигиримни қидириб юрибман дейман”, – деди у ўзига. “Ҳойнаҳой бу ўрис Мамажон тўғрисида бирон дарак билади”, – деди у ўзига далда бериб. – Демак, у тирик, шу ерларда яшириниб юрибди. Биз бўлсак уни қамашзорда депмиз. Демак, Соли овчи шуларни кўрган. Ўрис ҳам қамоқдан қочганлардан бўлса керак.

У манзилга келиб, теварақ-атрофни кузатди. Икки тепалик оралиғида кончилар кавлаб ташлаб кетган

трубадан бўлак ҳеч нима кўринмасди. Унинг труба олдида турган бир қовоқ гўрвага ва рўмолчага ўралган нарсага кўзи тушди. Очиб кўрди туршак экан. Чўпон бола алдамаганини, балки ўша ўрис йигит айтганини олиб келиб берганини кўриб мамнун бўлди. “Эссиз, мен ҳам магазиндан бирор вино-пино олволмабман-да, таплашадиган кишига ўхшайди”.

Бу пайтда Мамажон тепалик ортида писиб ётар, бола ортидан аскарларни эргаштириб келмадимикан, деган хавотирда эди. Тожирайим ўтирган ҳолда теварак-атрофга яна бир нигоҳ ташлади ва кимнингдир қўл силкиб шу ёққа тушиб келаётганини кўриб, унга пенгвоз чиқишга тараддулланди.

– Э, издираска, – деди у томоғини қириб мийиғида кулиб. Мамажон таққа тўхтади. Томоғига бир нима келиб қаттиқ тикилгандек бўлди. Шунча гапиргиси келар, лекин гапиролмас кўзларидан тирқираб ёш оқа бошлаган эди.

– Т-тоға! – дея олди у аранг.

– Нима? К-кимсан – деди Тожирайим ҳам таққа тўхтаб.

– М-мен, ўша, халиги. М-Ма-Мамажонман

Тожирайим қотиб қолди. Йигитни бошидан-оёқ суқланиб кузатди.

– Нимага ўрисга ўхшаб олдинг?

– Топиб олдим.

Улар кучоқлашиб кўришдилар.

– Ҳайрият, омон экансан. Биз сендан жуда ҳам хавотирда эдик.

“Биз” сўзи “Омончахон ҳам” дегандек йигитнинг юраги гурсиллаб уриб кетди ва ўзини энди анчагина дадил ҳис қила бошлади. Кимлардир ундан хавотир олиб, кимлардир уни кутаётганидан ва дунёда мана шундай оқибатли инсонлар борлигидан худога минг шукурлар қилди.

– Қани, ўгирайлик. Бўлган ишларни гапириб берчи. Э йўқ яхшиси бу ердан сал холироққа кетайлик.

Мамажон болакай келтирган сувни ютоқиб ичаётганига кўзи тушган Тожирайимнинг ичи ачишди. “Бечора оч-наҳор, тоғу тошда юрган ёввойи одамнинг ўзгинаси бўлиб қолибди-я...” Унга бирор егулик олиб келмаганига афсусланди. Лекин, бир жиҳатдан қаёққадир овқат олиб кетаётганига қишлоқдаги айғоқчиларнинг кўзи тушса нима дейди. “Яхшиси бундай юмушни аёллар қилгани маъқул. Чунки, улар паранжи-чимматига ўралган бўлишади. Улар билан ҳеч кимнинг иши бўлмайди.” – деб хаёлидан ўтказди Тожирайим ва йигит билан паст овозда ўзаро суҳбат қуриб, поёнсиз адир тепаликлари оралаб кетишди.

* * *

Йигитнинг бошидан кечирганларини эшитган Тожирайим бош чайқаб танг қолди.

– Ҳа, пешонанг шўр эканда, ўғлим, – деди у чуқур хўрсиниб. – Тақдирнинг ўйинларидан ҳеч қаёққа қочиб қутилиб бўлмайди. Бунинг устига тухматга ҳам қолибсан. Сени тоза қидиришяпти. Ҳукумат одамларининг қўлига тушсанг қамашлари аниқ. Мениям роса сўроқ-савол қилишди.

– Нималар дейишди?

– Э, қўявер, сенга айтишнинг хожати йўқ. Сен энди ўзингни жуда эҳтиёт қилишинг керак. Сени отангни қўлига соғ-саломат топшириш мен учун ҳам қарз, ҳам фарз.

– Отамни қўйворишлари мумкинми?

– Ҳа, мумкин, чунки Герман деган давлат бизга қарши уруш очиши мумкин экан. Шунинг учун сен тенги йигитларниям, катталарниям аскарликка олишяпти. Айтишларича, қамоқдагиларниям қўйиб юборишармиш. Шунинг учун сен яна сабр-тоқат қилиб

ўша қамишзорингда отанг келгунча яшаб турганинг маъкулга ўхшайди. Бирор ёққа борганинг билан қўлга тушиб қолишинг мумкин. Кейин отанг келиб қолса, мен нима деган одам бўламан?...

Улар ер чизиб узоқ жим қолишди.

— Бўпти, тоға, сиз нима десангиз шу-да... — деди Мамажон сукунатни бузиб.

Тожирайим йигитни бағрига тортди. Маҳзун кўзларига ёш қалқди.

— Сен ўз ўғлимиздай бўлиб қолдинг. Сени ҳеч қачон ёлғизлатиб қўймаймиз. Энди кап-катта йигитсан, овчиликни биласан, бир кунингни кўрарсан. Сендан албатта хабар олиб турамиз. Лекин, жуда эҳтиёт бўл. Қишлоғимизга кела кўрма, айғоқчилар бор. Айниқса Соли овчидан эҳтиёт бўл, сени ушлашга алоҳида тошшириқ олган.

— Бизни бу ерда отган ҳам ўша кишимиди?

— Ҳа, ўша. У Шаршарани жуда яхши билади. У жуда кўп бўриларни ер тишлатган. Айтмоқчи, бўрилардан ҳам эҳтиёт бўлишинг керак. Замоннинг қашшоқлиги етмагандай энди улар ҳам қишлоқни оралашяпти. Нечта қўйни ўмариб кетишди. Ўтган кун Узумчи маҳалласида Зилха қишлоғидан тушган бир келинчакни ҳам гажиб кетишибди.

Мамажоннинг қўллари муштланди, келинчак дейилганда негадир кўз олдида Омончахоннинг қиёфаси намоен бўлди. Сўнгра ўрадаги жон талвасада газаб билан ташланаётган чиябўри ва эшакни нимталаётган бўри тўдаси бир-бир кўз ўнгидан ўтди.

— Оббо ҳаромулар-ей, — деди унинг нафрати қўзиб.

— Сен ҳеч нарсадан қўрқма, ўзингни паҳлавонлардек тут. Сен хали одамларга ўхшаб кўп яшашинг, уйланишинг, бола- чақа орттиришинг керак. Инсонга умр деган нарса бир марта бериладики, буни ҳеч қачон унутма. Аллоҳ таоло томонидан берилган ақлни ишлатиб

меҳнат қилишдан қочмасанг, қаерда, қай шароитда бўлишдан қатъи назар яхши яшайверасан. Яна бир гап “Кўз кўрқоқ, қўл ботир” дейишади. Лекин, сенинг кўзинг ҳам кўрқмасин. Сабр қил, худо хоҳласа ҳаммаси яхши бўлади — деди тоға ўрнидан кўзғалиб ва кулиб қўшиб қўйди. — Хўп кеч бўп қолди, энди мен борай. Бу янгиликни холангга ҳам айтиб тезроқ уни хурсанд қилгим келаяпти.

— Хўп, яхши боринг, ҳаммаларига салом айтинг.

— Сингилларингга ҳамми? — деб сўради тоға синовчан.

— Ҳа, албатта. — деди Мамажон ва қизариб кўзини олиб қочди.

Тожирайим бир-икки қадам ташлади. Лекин, кетгиси келмаётганлиги ва яна бир нималар дегиси келмаётгани шундоқ сезилиб турарди. У шу тариқа бир дақиқа ўрнидан кўзғала олмай туриб қолди ва дилидаги ўйлаб қўйганини ошкора қилди:

— Айтмоқчи, ўғлим, бир гап, — деди ортга қайтиб Мамажоннинг қўлтиғидан оларкан, — тагин билиб бўлмайди фалокатда... Мабодо қўлга тушиб қолсанг, кимлигинг, қаердан келганлигингни асло ошкор қила кўрма. Ундан олдинги иш ҳам кўзғалиб кетиши мумкин. Ҳеч қандай айбни бўйнингга ола кўрма. Улар уришади, тешишади, чида, ҳаммасига чида, йигитсанку ахир... Мен бир нарса ўйлаб қўювдим, айтсам қандай бўларкин?

— Нима экан?

— Агар сен ўзингни бундан буён одамларга гунг - кар, соқов қилиб кўрсатсанг. Мана шундай дарवेशона юришингга ҳам тўғри келармиди, нима дединг?

— Маъқул.

— Эплай олармикинсан? Лекин, қийин бўлади. Шунда жонинг омон қолиши мумкин бўлади. Отанг келиб олиб кетганидан кейин ўз юртингда хоҳлаганча жаврайверасан, — деди тоға кулиб.

Мамажон калласини қимирлатиб “маъқул” ишорасини қилди ва “бугундан бошлаб кар, соқов ман”, — деган имо-ишорани қилди. Тожирайим кулиб юборди ва йигитнинг елкасини қоқди.

— Демак, ўша лайлаги бор тол атрофида бўласан, шундайми? Мамажон лайлакларнинг учини ва ўзининг улар билан ухлашини имо-ишора қилиб кўрсатди.

— Ҳа, яхши. Мен ўзим сени топиб оламан. Аёллар сенга ул-бул олиб бориб туришади. Ҳа, уларни эҳтиёт қил, бўри еб қўямасин тагин. Холанг мента хали керак бўлади-я.

Мамажон эса, шу топда “Бўлмаса қизингиз Омончохон келақолсин”, — деб юборишдан ўзини аранг тийиб қолди. Улар узоқ айрилиқ сафарига отланган ота-болалардек кучоқлашиб хайрландилар. Мамажон унинг жуссаси майдалашиб, то кўздан йўқолгунга қадар чўққи устида кузатиб ўтирди ва ниҳоят қора нуқта қишлоқ кўчасига бурилиб кетгандагина қизариб ботаётган уфқ нурларида бўзариб кўринаётган Чуст тоғларига назар ташлади. Энди унинг руҳиятида аввалги тушкунликдан асар ҳам қолмаган, ўзини бардам ва тетик ҳис қилар, бу пайтда унинг юрагида ҳар қандай саноатларга бардош бера оладиган шижоатли бир туйғу жўш ура бошлаган эди. Муҳими у ёлғиз эмас, уни кутаётганлар бор. Отасининг қайтишига, эртанги кунга умид бор. Фақат сабр қилиш ва яшаш учун курашиш керак, холос...

ҚАМИШГА ҚЎНГАН БУЛБУЛ

Тожирайим уйга яхши кайфият билан кириб келди. Қизлари билан ўчоқ бошида ўрмаллашиб юрган Нишонхола эри қандайдир яхши хабар олиб келганини фахмлади. Лекин, қизларининг олдидан бир нарса дейишни эн кўрмади.

– Қалайсизлар? – деди Тожирайим томоғини маъноли кириб қўйиб, хурсанд гап ташлади. Ҳаммаларинг чуғурлашиб нима овқат қиляпсизлар, ўзи?

– Шилпилдоқда, даласи, ўзингиз ёқтирадиган.

– Ие, уйда гўншт йўқ эди-ку!

– Омончангиз бир товуқни сўйиб берди, оёғи синиб қолган экан.

– Оббо Омончасей, – деди ота чой олиб келган қизини мақтаб ва эркалаб нималардир дегиси келиб оғиз жуфтлади, лекин фикридан қайтди. Унинг олдида яқиндагина чўп қўғирчоқ ўйнаб юрадиган қизи эмас, балки бир келинчак хизмат қилиб юрганини ҳис қилди. У мулозамат билан узатган пиёлани қўлига оларкан, бу қизининг ҳам бўйи етиб қолганини илк бор ҳис қилди.

– Э, кўп яшанг, қизим, – деди у сизлаб.

– Қаерларга бордингиз, дадажон? – деди қизи даласининг калишига илашиб қолган қизил тупроққа ишора қилиб. – Тоғу-тошни кезиб келяпсизми, дейман-а?...

– Жуда сезгирсанда қизим, бир адирларни кезиб келдим. Шундай баҳаво бўлибдики, нафас олиб тўймайсан киши.

– Бизниям олиб боринг, чучмомо егимиз келяпти.

– Хўп, албатта бир кун олиб бораман.

Омонча қувониб кетди ва бу хушxabарни опаларига етказиш учун ичкарига қараб чопди.

– Бу қизингиз жа шайтонда, кимга тортди билмайман, – деди Нишонхола овқатни сузиб кела туриб

– Ўзингизга тортганда, ёшлигингизда сен ҳам шунақа шўх эдинг. Мен чиқа олмаган ўрикка чиқиб менга гўра олиб берардинг.

– Э-ҳа, ҳеч эсингиздан чиқмас эканда-а...

Эр-хотин кулишиб шилпилдоқни ея бошлашди.

– Кўз тегмасин қизингизнинг қўл-оёғи чаққон.

– Ҳа, ишқилиб яхши жойлардан насиб қилсинда, илоҳим... Айтган ўрисингиз билан учрашдингизми, Мамажонни кўрмабдими?

– Кўрибди – деди Тожирайим лўнда қилиб

– Вой! – деди қосасини тақ этиб қўйиб ҳаяжон билан шивирлаб. – Болам шўрлик қаерда экан-а, бормикан?...

– Ҳа, яхши юрибди экан, бизга салом айтибди. Лекин, бировга айта кўрма.

– Вой хайрият, мени кўнглим жуда хавотирда эди. Қаерда экан-а, болам бечора?

– Айтолмайман.

– Нега энди, даласи?

– Тс-с-с..., деворниям қулоғи бор

– Ҳая, ҳозир ҳаммаёқ айғоқчи бўлиб кетганмиш. Худо кўрсатмасин Мамажонни дарагини билиб қолишса...

– Ҳе, нафасингни шамол олсин.

Бу пайтда уй ичкарасидан бир юмуш билан чиққан Омончахон ота-онасининг сирли гаплашаётганларидан воқиф бўлиб қолди. Айниқса “Мамажон” деган сўз уни хушёр торттирди. Юраги ўз-ўзидан гупиллаб юриб кетди ва беихтиёр оёқ учида юриб келиб, улар ўтирган сўри ортига чўнқайиб яшириниб олди.

Атрофда ҳеч ким йўқлиги ва қизларининг ичкарида қўшиқ айтиб кашта тикишаётганларидан кўнгли тўқ бўлган Тожирайим “қончи ўрис” билан бўлган мулоқотни хотинига шивирлаб ҳикоя қилиб берди. Бу ҳикояни Нишонхола қандай оғир изтироб билан тинглаган бўлса, “сўрининг қулоғи”га айланиб олган Омонча ҳам кўзларидан ҳам дув-дув ёшлар тўкиб эшитарди. У энди Мамажоннинг қаердалигини билади. Буни юраги сезган экан. Бу ўша лайлақлар паноҳига ошиён қурган, ҳар тонг отишида қуёш нурларида акс этадиган олисдаги ўша сирли соя севгилиси экан. Бу ўша шеърлари билан қизнинг қалбини ром айлаб, қора туташ қошлари, ёниқ кўзлари билан қизни асир этган йигит. Ҳайрият, у омон

экан, бу қандай бахт. Энди фақат бу бахтни қандай асрай олишда ва унга эришиш учун қандай курашишда, холос. Муҳими, энди орзиқиб қутилган висол онлари яқин...

Омонча Мамажоннинг бошидан кечирганларини отасидан эшитар экан, у кўрган қийинчиликларни кўз олдига келтириб “дод” деб юборгиси келди. Бу пайт онаси ҳам кўзига ёш олиб рўмолининг қатига артиб қўяётган эди. Аслида деярли эшитилиб турган Омончанинг пиқ-пиқини Тожирайим онасининг қуюб кетаётганига йўйди. “Демак, хотинимни ҳам у болага ишқи тушиб қолган эканда. Оширвордим шекилли, сал яшириброқ гапиришим керакмиди”, — дея хаёлидан ўтказди у. Лекин, шу пайт ўртанча қизи Тожибасар чиқиб Омончани чақириб қолди.

— Дадажон, Омончани кўрмадингизми?

— Э, йўга...

— Ошхонададир, қарайинчи, — деди Нишонхола косаларни олиб, кўз ёшини артиб тураркан.

У кетди, лекин қаердандир келаётган “пиқ-пиқ” овозидан Тожирайим хушёр торди. Теварак-атрофга олазарак қаради, маъноли йўталиб, томоғини қаттиқ қириб ҳам қўйди. Ўрнидан туриб сўри ортини қаради, қаради-ю, юм-юм йиғлаётган Омончага кўзи тушди.

— Сен бу ерда нима қилиб ўгирибсан, қизталоқ!?

Омонча ирғиб ўрнидан турдида чой олиб чиқаётган онасини ҳам хайрон қолдириб нарига уйга чопиб кириб кетди.

— Ҳамма гапимизни эшитганга ўхшайди. Унга айт, ҳеч кимга чурқ этмасин. Бўлмаса болага жабр бўлади.

— Хўп, айтаман, дадаси, — деди Нишонхола хўрсиниб.

— Тавба, мен сени ростдақамига йиғлаяпсан десам...

— Қизингизни ўша йигитда кўнгли борга ўхшайди

Тожирайим хотинига олайиб қараб қўйди ва сўридан тушиши биланоқ тўғри бориб кўчага чиқиб кетди.

Нишонхоланинг эса, қўлидаги чойнакнинг чумагидан чой тўкилиб, лол қолаверди...

Ўша кунларнинг бирида Тожирайим билан Нишонхола қаёққадир тараддудга тушиб қолишди. Оқтепа қишлоғилик қайси бир қариндошлари тўй қилаётганмиш... Топшириқни олган қизлар югуриб-елиб хизмат қилишди. Бирови ҳамир қорган, бирови қатлама учун қозон тайёрлаган, Омончахон эса, бошига чимматни ташлаб кўчадаги ариқ бўйларидан ялпиз тергани чиқиб кетди. Фақат угина ота-онасининг қаёққа бормоқчи эканликларини сезгани учунми хурсанд кайфият билан қўшиқ хиргойи қилар, хушбўйлиги одамни сархуш қиладиган ялпиз ва кўкатлар терарди. Қизнинг мурғак қалбига муҳаббат ошиён қургани учун жуда ҳам бахтиёр эди.

Худди яқин қариндошиникига маросимга кетаётганидек Нишонхола қатлама, сомса ва патир тайёрлатди. Лозимандалик (кўрманалик) ўрнига эса, бир қатор уст-бош солинди. Омончахон гўё ўзини ҳеч нарсани англамагандек тутди ва кийим орасига четига ўзи ярқироқ зарлар қўшиб тўқиган ва атир сепилган янги рўмолчани ҳам онасига сездирмай қўшиб қўйди. Ёқтирган йигитига ана шундай қалб кўри билан тўқиган рўмолча тақдим этиш қадимий ва ўша давр қизларига хос урф эди. Омонча тўқиган рўмолчада бошқа қизларникидан фарқли ўлароқ гулга шайдо бўлиб, куйлаётган булбул суратини гулнинг бутоғига эмас, балки қамини тўзроғига кўндирганди.

Оқтепа қишлоғига олиб борадиган сўқмоқ қамишзор ичидан ўтиб борар ва Марғилон темир йўлга туташарди. Лекин, қамишзорда ҳар хил инсу жинслар, бўрию қузғунлар кўпчилигини эшитган маҳаллий халқ деярли бу йўлдан юришмас, фақат зарур ҳоллардагина баъзан кундуз кунлари отлиқ ёки кўпчилик бўлиб, шунда ҳам хушёрлик билан ўтиб қолишарди.

“Тўй лозимандаси”нинг тагига яна туз, гугурт, пиширилган товук гўштини ҳам қўшиб солиб қўйган Нишонхола паранжи чимматини тушириб олдида, тугунни бошига қўйди. Тожирайим эса, ичкарига кириб рўмолга ўроғлиқ “Куръони Карим” китобини олиб, уни ўпдида ичида “...Илоҳим Мамажонни ҳар бало–қазодан ўзинг асрагин”, – дея тиловат келтириб китобни қўйнига солди ва жиддийлашиб, томоғини қириб ташқарига чиқди. Қизлар ҳушёр тортишди.

– Биз тез қайтамыз. Келгунимизча бугдойни тегирмонга тайёрлаб, тозалаб қўйинлар.

– Сен жўхорини келига солиб оқлаб қўй, – деди Нишонхола тўнғич қизига, – Сизлар уйларни супуриб тозаланлар.

– Хўп бўлади, – деди Омончаҳон шопиб–пишиб ва ўсмоқчилаб сўради, – Ойижон мен халиги дугонам Қутпийнисаникига кириб чиқсам майлими, куёвга узатишганмиш.

– Ҳай майли, лақиллашмай тезроқ чиқ. Сутлари ортан бўлса олиб чиқиб, қатиқ қилиб уютиб қўй.

– Хўп бўлади, – деди Омонча ёш боладай қувониб.

Ниҳоят, олдинда қўлини орқасига қўйиб олган Тожирайим, орқароқда бошига тугун қўйиб олган паранжилик Нишонхола Шаршара томон йўлга отланишди. Омончаҳон ҳам ичкарига чошиб кирдида чимматини бошига апил-тапил ташлаб чиқди.

– Вой, қўшникига ҳам чиммат билан чиқаяпсанми? – хайрон бўлиб сўради Хожалхон опаси.

– Ҳа энди, номахрамларнинг кўзи тушиб қолмасинда, опаҳон.

– Бо худо, тирранчаей. Сен хали номахрамлардан қочадиган бўлиб қолдингми?

– Ажаб бўшги, – деди Омонча ва бориб қўча эшикдан мўралади. У ўзини гўё қўшникига томон кетган қилиб оёғини тапиллатиб хиргойи қилиб кетдида, бироз юргач,

Йўналишини ўзгартириб, ўзини йўл четидаги тутлар ортига олди ва тутқатор оралаб узоқдаги ота-онасини қоралаб кета бошлади. Йўловчилар ўтиб қолганида эса, ўзини кўкат тераётган қилиб кўрсатар ва қўлига бир даста яшил ўт-ўланларни тўшлаб олган эди.

Ниҳоят, қишлоқ ортда қолиб ўша кўрқинчли сўқмоқ ҳам бошланди. Эр-хотин яхши йўлдан кетишаётгани учун анча йироқлаб кетишган, Омонча эса, жуссасига катта ва узунлиги билиниб турган опасининг чимматига ўралашиб, гоҳида кўйлагининг этагини босиб ҳам олар ва мункайиб қоларди. Баъзан эса, жарлик, ботқоқликларга ҳам дуч келиб, уларни айланиб ўтишга тўғри келарди. Бир гал у оёғини донача гуллари чиройли очилиб турган сув ўти устига ташлаганида алданганини пайқаб қолди. Оёғи балчиққа ботиб кетди. У тез ортга қайтиб оёғини тортиб олган бўлсада бир пой калиши қолиб кетди. Уни олиш учун кўп уринди. Бир четдан калтак топиб тиқиб ҳам кўрди. “Зорманда” илинавермади. Ниҳоят, оёғини яна ўша жойга қайта тиқиб калишини аранг илаштириб олди. Энди паранжисининг этаклари ва калишини ювиб олиши керак эди. Сув қидирди. Сув Белариқ деб номланган жарлик ичида оқиб ётарди. Унинг ичига тушиш мушкул эди. “Э, боре, — деди Омонча ўзича, — энди бошқа балога учрамайин тагин. “Билимайин босдим тиконни, тортадурман дардини” деган экан машойиҳлар”, — деди у ва бир оёғини шалолатиб қамишзор оралаб кетган оёқ изи сўқмоқ оралаб шошиб йўлга тушди.

Лекин, Тожирайим билан Нишонхоннинг энди қораси кўринмас, улар гўё қаёққадир ғойиб бўлишган эди. Ёввойилашиб баланд бўлиб ўсиб кетган қамишлар енгил шабадада шовуллар, тўзғоқлари соат каптиридай тебранар, чигирткалар чириллаши, қурбақалар вақиллаши, турли қушлар овозига тўлиб тошган қамишзор ваҳимали кўринарди. Қиз тобора ичкарилаб

ота-онасининг ортидан етиб олиш иштиёқида ёнганиданми ёки севган йигитига шу сўқмоқда дуч келиб қолиши мумкинлигини ўйлаб қувонганиданми кўрқиб хисси унинг қалбини бутунлай тарк этган эди. Шу туфайли ҳам баъзан ёввойи ўрдаклар чўчиб пагирлаб учиб кетишар, чумчуқлар галаси гувиллаб кўтарилар, ёввойи кўёнларнинг қулоғи диккаяр ва ҳатто офтобда узала тушиб ётган илонлар ҳам “Уфф, уйқуни белига тепдику”, – дегандек оҳиста судралиб йўлни бўшатар эдилар.

Тожирайим эса, хотини билан аллақачон сўқмоқни тарк этишган ва қамишлар, ёввойи буталардан йўл очиб узоқда қорайиб кўриниб турган лайлак уяли тол томон борардилар.

– Вой болам шўрлигей, хали шунақа ёмон жойларда юрибдимикана. Одам зоти қандай кун кечиради бу жойларда-я, – деди Нишонхола юраги эзилиб.

– Тек кет...

– Вой бечора болам шўрли-га.

Тожирайим чурқ этмай борар, хотинининг ачиниб бўзлаши унга ҳам аста-секин ўз таъсирини ўтказар, лекин ҳаммасига бардош бераётганди.

– Уфф... – деди охири сабри чидамай, – бекор сени эргаштирибманда, уйда қолсанг бўларкан.

– Вой, нега унақа дейсиз, мен ҳам боламни кўргим келяпти.

– Бўлмаса тек кет.

– Хўп, қаёққа кетаяпмиз ўзи?

– Хувва ануви толга. Лекин, бировга чурқ эта кўрма.

– Бо худо, нега чурқ этарканман.

– Э, бу хотинларни оғзини элакка бежиз ўхшатишмайди.

Шу маҳал бир қора нарса олдиларидан шув этиб чошиб ўтиб кетди. Нишонхон кўрқиб қичқириб юборди.

– Оббо газандаей.

- Нима эди у?
- Тўнғиз бўлса керак. Эссиз, милтиғим бўлганидами...
- Бечора болам, хали шунақа тўнғизларнинг ичида юрибдимия, — деди аёл ва эрининг қўлига маҳкам ёпишиб олди.
- Бу хали ҳеч гапмас, бўрилардан худо сақласин, — деди Тожирайим ёнидан пичоқни чиқариб атрофни хушёр қузатар экан. Хотини титраб баттар унинг пинжигат суқулди.
- Бу ерлардан тезроқ кетайлик, дадаси.
- Бўлмаса ҳеч қаяққа қарама, тўғри ўша толдан кўзингни олмай юравер.

* * *

Тожирайим тоға билан учрашган куни эплаганича темир-терсак кўтариб келган Мамажон кулбасига кириб олиб ишта иштиёқ билан киришиб кетди. У темирлардан ўзича иш ва ов қуроллари ясаркан, Машрабнинг ишқий шеърларини ёдаки қайтарар, хиргойиси гўё қовоқарининг гўнғиллашига ўхшаб кетарди. Лекин, баъзан ўзининг энди бундан буён гунг эканлиги ёдига тушиб газаллар матнини имо-ишора билан ифодалашга ҳам уриниб кўрар ва гўё театр артистларидек ўзича унсиз образлар яратар эди. Айниқса, у ов қуролларини пухталигига катта аҳамият берди. Бўри ичагидан ип қилиб бири катта, бири кичик иккита камон ясади. Каттаси бўри ва шу каби ҳайвонларга қарши ҳимоя воситаси бўлса, кичигини қуш ва майда ҳайвонларни овлашга мўлжаллади. Шунга яраша камон ўқлари ҳам калтак ва симлардан ясалди. Орқа томонига эса, қуш патларидан боғлаб чиқди. Бундан ташқари икки хил найза ва ичак ипларидан ҳар хил тузоқлар ясади. Қўлга тушган ўлжанинг оёқ-тумшугини боғлаш учун ҳам тери иплардан арқончалар тайёрлади. Кулбасининг эшигини олиб келган

симлар билан қайта боғлаб мустақамлади, ичкаридан боғлаб маҳкамланадиган қилиб қўйди. Майда симлардан эса, қолган териларни кулба деворларидаги бўйраларга боғлаб чиқиш учун сарфлашни режалаштирди. Лекин, бунинг учун қўл тери керак бўларди. Чунки, ҳадемай қиш ҳам келади. Изғирин совуқлар бошланади. Демак, терилардан уст—бош, оёқ-кийим, қалпоқ тикиб қўйишни керак. Кулба ичига яхшилаб ўчоқ қилиш ва ундан фақат кечалари фойдаланиш керак бўлади. Ўтин ва захира озуқа тайёрлаш учун яна қўшимча хоналар қавлаш лозим. Чунки, уларни ташқарида сақлаб бўлмайди. Сабаби, овчиларнинг назари тушиши ёки ёввойи ҳайвонлар қуритилган гўшт хидига келишлари ҳам мумкин. Демак, иложи борича кўпроқ йирик ҳайвонларни овламоқ, терини кўпайтирмоқ, қишга тайёргарлик кўрмоқ, ўз навбатида эса, янада эҳтиёткор ва ҳушёр бўлмоғи керак. Бу ишлар Мамажондан туну кун меҳнат қилиш, чора излаш, ёлғиз янашга кўникиш, касалликка, бўйраларга, аскарларга, овчиларга чап бериш, эртанги кунга умид ва маҳбубасига етишишга ишонч, сабр ва қаноат талаб қиларди.

Ақл-заковат берилган инсон зотининг руҳияти тетик бўлса, у турли синоатларга бемалол бардош бера оларкан. Энг муҳими, Мамажоннинг ўшанда руҳияти тетик эди. Унга шеърят ҳамини ҳамроҳ эди. Кўз ўнгидан Омончахоннинг қиёфаси нари кетмас, қиз билан фикран суҳбатлашар ва у тушларига ҳам кириб чиқарди. Айниқса, Тожирайим тоға билан бўлган учрашувдан сўнг унда қанот пайдо бўлгандек эди. У гўё лайлақлардай осмонда парвоз қилар, Омонча эса, пастда туриб унга қўл силкир ва ортидан чопаетгандек туюларди. Шу пайтда қани энди Омонча иккиси ҳам лайлакка айланиб қолишсаю, биргаликда парвоз қилишса... Ва кўноқларига бирга қайтиб оғизларини очиб турган жўжаларини бағрига босишса...

Мамажон ана шундай ширин хаёллар оғушида ўз ишлари билан машғул бўлиб қандай тонг отиб қолганини ҳам билмай қоларди. Энди янги ов қуролларини синаб кўриш керак эди. Хўш, у энди бўрилар галасига қарши курашишга қодирми? Тўнғизга дуч келиб қолсачи, илон, чаённи босиб олсачи? Демак, аввало оёғига яхши тери махси тикиб олиш керак... Шундай ўйлар билан у ҳар бир оёғига битгадан қуён терисини пайтава каби ўрадида устидан яхшилаб симлардан ўраб боғлади. Темир-терсак чиқиндилари уюмидан топиб олган, ерни юмшатадиган пичоқсимон сихмола парчаларини белига боғланган ипга қистирди. Камонларни елкасига осди. Ўқларини орқа томонига қистирди. Ишларни ҳам осилтириб олди. Найзаларни қўлга олдида илк бор шиддат ва шижоат билан “тип-тирноғигача қуролланган” холда кулбасидан чиқиб келди. Куёш чарақлаб турар, осмон бир қадар мусаффо эди. Тол тепасидаги лайлак гўё “Яшавор, йигит!” дея уни табриклагандек тумшугини кўтариб шарақлатиб кўйди. Буни кўриб Мамажоннинг ҳам юзига табассум инди ва ўз масканини кезиб янги қуролларини синаб кўриш учун “Бисмиллаҳир раҳманир роҳийм, овим бароридан келсин” дея юзига фотиҳа тортди-да, қамишзор оралаб тез чошиб кетди.

“ТУЗОҚҚА ИЛИНГАН” ОВЧИ

Омончахон балчиққа ботган қалиштини шалошлатиб зуоқ юрди. Чимматини кўтариб олиб қамишлар ичига мўралади. Нималардир шитирлар, нималардир қимирлаётгандек туюлди. Юрагига кўрқув соя ташлай бошлади. “Ота!” дея бақиргиси ҳам келди, лекин ўзини тийди. “Бирор балога йўлиқмай орқага қайта қолсаммикан” деган фикр ўтди унинг кўнглидан. Орта қайтиб икки қадам ташлаган ҳам эдики, бир қора нарса шундоқ олдидадан чошиб ўтиб кетди. Бу тўнғиз эди. Қиз

қичқириб юборди ва қўрқиб дуч келган томонга қоча бошлади, лекин қамиш томирларига қоқилиб йиқилиб тушди-да, йиғлай бошлади. Теварак-атроф деярли бир хил ёввойи табиатдан иборатлиги туфайли у ўзи қаёқдан келиб, қаёққа бориши кераклигини ҳам унутиб, адашиб қолди.

Бу пайтда Тожирайим билан Нишонхон толга етиб боришган ва Мамажонни пойлашмоқда эди. Мамажон эса, бу пайтда узоқ-узоқларда ўз масканини кезиб юрарди. Тожирайим қўлини орқага қўйиб салмоқлаб юриб шу яқин-атрофни кўздан кечириб чиқа бошлади. Хотини эса, тол тагига ўгириб лайлак уяга боқди. У жуда ҳам баладда, қорайиб сирли кўринарди. “Шўрликкина болам-а, бу ерларда қандай кун кечираётган экан-а”,—дея кўнглидан ўтказиб, бошини сарак-сарак қилиб қўйди. Бу пайтда эса қаланиб ётган суяклар уюмига дуч келиб қолган Тожирайим қотиб турарди... Демак, бўрилар ўлжани шу ерга олиб келиб ейишар экан-да! Уларнинг ичида одам суяги бўлиши ҳам мумкин. “Ё бисмиллоҳ, ё бисмиллоҳ...” дея калима келтириб бўрилар еб кетган келинчак ёдига тушди. Узоқдан аёл кишининг чинқириви эшитилгандай бўлди. У бир сапчиб тушди.

— Х-хотин, бир қиз қичқирдимми? — деб сўради у ўсмоқчилаб.

— Билмадим, — деди Нишонхола қулоғига кирган чивинни чиқариш учун бармоғини тикиб силкир экан ва хушёр тортиб атрофга аланглади. — Қизиқмисиз, бу ерда қиз бола нима қилади. Лекин ҳар хил инс-жинслар бор дейишлари рост.

— Ҳа, эҳгимол — деди Тожирайим таскин тошиб ва Ҳошимбой отанинг ўғли, ўртоғи Нишонбойнинг шаршарада олов атрофида айланиб базм қилаётган фариштааларни кўрганлиги ҳақидаги ҳикоясини эслади. Нишонбой бир кун йўқолган сигирини қидириб шу томонларга келиб қолган экан, то қайтиб чиқиб кетгунча

кеч кириб қолибди. Узоқда қамипзор ичида ёнаётган оловга кўзи тушибди. Ҳар ҳолда улар овчилар бўлса керак, сигиримни кўришгандир деган хаёлда у ерга яқинлашиб бораверибди. Лекин не кўз билан кўрсинки, оқ либосдаги гўзал фаришталар рақс тушаётган эмиш. У калима қайтариб орқасига қараб қочмоқчи бўлган экан, шундоқ рўпарасида ситири пишиллаб турган эмиш. Шундан сўнг у узоқ касал бўлиб ётиб қолибди. Домлаларга ўқитиб, дам солдиришганмиш.

Тожирайим шулар ҳақида эсларкан, фикран калима қайтарди-да хотинининг олдига келди.

– Тур, бу палакат жойлардан тезроқ кетайлик.

– Ие, болам бечорани кўриб кетмаймизми?

– Бизни келишимизни у қаёқдан билсин. Юргандирда ов қилиб.

– Бир чақириб кўра қолинг, дадаси.

– Хўп майли — деди Тожирайим ва томоғини бир қириб йўталиб қўлини карнай қилиб атрофга айланиб чақира бошлади: — Мамажон! Ҳов, Мамажон! Ўғлим қаердасиз?!

– Хувв, ўғлиму!! — дея қичқириб кўрди Нишонхола ҳам.

Лекин жавоб бўлмади. Толдаги қушлар гувв учинди. Лайлақлар безовталаниб қанотларини бир силтаб қўйишди.

– Ҳай дадаси, толни тепасидан кўринар. Жилла қолса манави дастурхонни анави айрига қистириб тушарсиз.

– Кўрармикан?

– Ажабмас, кўрар.

– Хўп майли, қани тугунни берчи.

Тожирайим тугунни олиб уни яхшироқ боғлади ва “бисмиллоҳ” дея тол тепасига оҳиста чиқа бошлади ва энг пастки бақувват шохлардан бирига чиқиб олди.

– Эҳтиёт бўлинг, йиқилиб-нетиб кетманг тагин. Опкетолмай халак бўламан-а...

— Хе, нафасинг курсин сени.

Тожирайимнинг кўзи узун силлиқ калтакка тушди ва уни қўлига олиб кўрди. Калтакнинг учи найзасимон бўлиб қўл ушлаш жойларига ҳар хил нақшлар ўйилган эди. “Оббо Мамажоней, бу унинг қуроли бўлса керак”, — деган хаёлга борди у ва тугунни яхшилаб айри орасига ўрнаштириб тушди. Лекин қандайдир белги қолдиргиси келди ва белидаги белбоғини пичоғи билан дарахтнинг тепароғига кўринадиган қилиб боғлаб қўйди.

— Ҳа, яхши қилдингиз, — деди хотини бу ишни маъкуллаб, — эндиам кўрса керак.

— Кетдик бўлмаса.

Нипонхола яхшилаб фотиҳа қилди-да ўрнидан турди. Улар теварак-атрофга умид билан боқиб яна қишлоқ сари равона бўдилар.

* * *

Ўша куни Соли овчи ҳам овга чиққанди. Шаршара қамишзорига қўйган тузоқларини бир-бир кўздан кечиришга жазм қилганди. Лекин бирортасида ҳам ўлжа кўрмади. Қопқонга қўйилган гўшт қорайиб, пашша босиб ётарди. Қопқонларнинг бири унинг эътиборини тортди. Гўшти негадир бошқачароқдай туюлди. “Қизиқ” — дея ўй сурди овчи, — “Бир пайтнинг ўзида қўйилган гўштлар икки хил. Буниси янгироққа ўхшайди, ҳали қурт ҳам босмаган.” У қопқон атрофини синчиклаб қаради ва аллақандай изларни кўриб қўли билан пайнаслаб кўрди.

— Оббо, мочагарей, — деди у хуноби ошиб гудраниб, — Кимдир ўлжани илиб кетибди-ку.

У излар кетган тарафга қараб оҳиста йўл солди. Лекин бир жойда ётган суяги дўрдайиб чиқиб турган гўшт парчасига кўзи тушди.

— Қизиқ, бу қайси суллоҳнинг иши экан-а? Ие, бу ерда қопқоннинг ўзи йўқ-ку. Нега гўштни ташлаб қўйдийкан-а?!

У бу сирнинг тагига етиб бормоқчи бўлди ва етиб борди ҳам. Қадам босганини биледи, ўзини бир ўра ичида кўрди. Милтиги ва овлаган бир тустовуғи тепада қолиб кетди ва тўпигигача сув ичида қолди. Типирчилаб ундан чиқишга урина бошлади. Эгнидаги тери пўстини ва оёғидаги тери этиги янада оғирлашиб кетганди. У қанча уринмасин сирпаниб тушиб кетаверар ва бўғана сувга кўмилар эди. Бу Мамажоннинг Аҳмад иккиси бўри овлаш учун қурган 3 метр чуқурликдаги қопқонларидан бири эди. Ҳозир эса ана шу қопқонга овчиларнинг катгаси илиниб қолган ва у жонҳолатда тепага чиқиб олишга уринаётган эди. У бир нарсадан чўчирди. Бу ерда уни қутқариб оладиган зотнинг ўзи йўқ. Бунинг устига милтиқ тепада қолиб кетди. У қуроли анави қочоқларнинг қўлига тушса нима бўлади? У илк бор бунақа ўрага кутилмаганда дуч келиб қолганидан кўрқиб кетди ва кийимларини ечиб тепага интила бошлади. Лекин қум шувшиб тушар ва ўзи сувга ағдарилиб ундан “тўйиб-тўйиб” ютиб ҳам оларди. Бефойда бўлса-да бир-икки бор “Ҳой, ким бор, ёрдам беринглар!” — дея бақириб ҳам кўрди.

— Э падаринга лаънат! Бу кимнинг иши экан-а?! У бироз аччиқланиб турдида, эсхушини йиғиб олди. Қандай бўлмасин бу ердан чиқиб олиш керак эди. Қўли билан ўранинг деворини икки тарафини ўйиб оёқ қўйиб чиқадиган чуқурчалар кавлашга тутинди. Пичоғи ҳам кийими билан сувнинг тубида қолиб кетибди. Энди шўнғиб уни излай бошлади. Унинг назарида янада сув кўпаяётгандай туюлди. Пичоқни топиб олиб чиқдида важоҳат билан чуқурчалар кавлай бошлади. Ана битта, иккита, учта, тўртта... Энди кавлаган чуқурчаларига оёқларини қўйиб ишни давом эттирар ва шу тариқа тепаликка интилади ва қарабсизки тез орада бу фалокат тузоқдан озод бўлади...

Мамажон ўз масканини кўздан кечирар экан, ёввойи мевалар ва турли ҳайвонлару паррандалардан иборат бойликларнинг ягона ҳўжайинидек ўзини эркин тутарди. У нимани ҳозироқ ейиш, нимани қишга сақлаш мумкинлиги ҳақида бош қотирар ва дуч келиб қолган тўрт ва икки оёқли озиқ-овқат захираларини янги овозсиз ов қуроллари билан синаб кўрмоқда эди. Бу хил ов бошқа овчиларникига нисбатан ҳам самарали ҳам роҳатбахш эди. Сабаби, милтиқ билан отилганда қолган барча ўлжалар қочиб қолади. Камонда-чи? “Шип” этадию, мўлжалдаги ўлжани тап этиб йиқилади. Ёнидагилар сезмай ҳам қолишади. Қолаверса, Мамажоннинг ўз ов услуби бор эди. Мўлжални фақат ўлжанинг қоқ пешонасидан оларди. Шундай қилса унинг фикрича қони оқиб кетмай ўлжанинг танасида қолади. Демак, инсон учун зарур дармондорилар ҳам гўшт таркибида қолади ва ширин бўлади. Яна терисига зиён етмайди. Шундай қилиб, у ўз меҳнатининг нишонасидан мамнун эди. Лекин яраланган бир тулки ҳеч бўлмаса унинг ўқини ташлаб кетмай бир ковакка кириб кетгани чатоқ бўлди. Лекин шу пайт сувнинг шопиллаётганини ва қандайдир овозни эшитди. “Ҳа демак, каттароғи илинди чамамда” — дея тулки кириб кетган ковак устига белги қўйиб ўша овоз келаётган қопқон-ўра томон йўл солди.

У ўзининг қопқон-ўраси устига келиб ерда ётган милтиққа кўзи тушди ва кўрқиб тезда яширинди. “Аскарлар!” — деган фикр ялт этиб ўтди. “Демак, менинг изимдан тушишган”. У теварак-атрофни зимдан синчиклаб кузатди, ҳар эҳтимолга қарши камонини олиб, унга ўқ солиб олди ва оҳиста эмаклаб орқага кета бошлади. Ҳеч ким кўринмас, фақатгина кимдир ўра ичидаги сувни шалоплатар эди. “Бу нима экан, бўримикан” — деб ўйлади у. — Унда милтиқ қаёқдан келиб

қолди? “Ё бўри бирор аскарни еб қўйдимикан? Унда милтиқни олволақолай...! Э йўқ, милтиқни мени ушлаш учун атайин қўйишган бўлишса-чи?...”

У шундай ўйлар билан бироз писиб ётди. Лекин кимдир ўра ичидан “Ёрдам беринглар!” — дея бақирганини эшитди-ю, хушёр тортди. “Наҳотки мени қидириб юрган ўша аскар тузоғимга тушиб қолган бўлса. Уни қутқариш керакка ўхшайди. Ким бўлсаям ахир одам-ку. Бўриларга ем бўлиши мумкин... Уни қутқараману ўзим ғойиб бўламан. Қочоқлар ҳам мард бўлишини бир билиб қўйишсин.”

Мамажон шундай ўйлар билан оҳиста ўра бошига келди. Бу пайтда яланғоч Соли овчи пичоқ ёрдамида чуқурчалар ўйиб тепага етай деб қолган эди. Мамажон қаёққа қочишни мўлжаллади ва теридан тўқилган арқончаларини бир-бирига боғлаб бир учини ёввойи жийда бутасига боғлади ва ўра ичига ташлади. Тўсатдан бўйнига чувалашиб тушган ипни илон деб ўйладими ёки тепасида турган жундор ёввойи одамни кўриб қўрқиб кетдими ҳар холда юзага чиқай деб қолган овчи яна сувга ағнади ва сув ўпкасига кетиб тинимсиз йўтала бошлади. Кўзига кўринган одам ғойиб бўлган, бир метрча тепада у ташлаган ип турарди. Овчи ипга осилиб ниҳоят чиқиб олди ва халоскорига раҳмат айтиш учун атрофга аланглади. Лекин ҳеч зог кўринмас, ерда эса милтиғи ётарди.

— Демак, бу ерда кимдир бор экан. Лекин бу ёввойи одам ким бўлди? Ким бўлсаям яхши одам экан. Мени ўлимдан қутқазди. Бўлмаса бу ерларда қарға-қузғунларга ем бўлиб кетишим ҳеч гап эмасди. Ё ҳалиги қочоқларданмикин, йўғе, унда нега милтиққа тегинмади, — шундай ўйлар билан ҳозиргина илашиб чиққан бежирим тўқилган тери ипли арқонни кўздан кечирди.

— Э қойиле...

Ялангоёк, шалаббо бўлган овчи энди қандай қилиб сув тубида қолиб кетган кийимларини олиб чиқиш ҳақида бош қотирди. “Уларни ҳозир ололмайман, нарвон олиб келишим керакка ўхшайди” – деди у ўйчан ва қишлоққа қайтиб кетишга қарор қилди. Лекин унда ўрадан қутқарган ўша халоскорини бир бор учратиш ва иложи бўлса у билан танишиб ҳамсуҳбат бўлиш истаги сўнмаган эди. Шу туфайли атрофни синчиклаб яна бир бор кузатди.

– Ҳой биродар кимсиз?! – дея қичқирди у. — Қўрқманг, чиқаверинг, мен сизга раҳмат айтмоқчиман!...

Жимлик, лекин нимадир шитирлагандай бўлди. Овчи ҳушёр тортди. “Бу ўша одам” дея хаёлидан ўтди унинг. Лекин шитирлатган ярадор тулки эди. Ўзидан сал нарида чўлоқланиб кетаётган тулкини кўрган овчи ҳайрон бўлди. Писиб ётган Мамажон ҳам аллақачон уни кўрганди, анави одам олдида чиқиб боришни ўзига эп кўрмади. Ҳар ҳолда кўринмагани маъқул.

“Яхши иш қилибман. Ҳар ҳолда аскар эмас бир овга чиққан оддий колхозчига ўхшайди. Бир мўмин-мусулмоннинг боласи экан. Бечора, кийими ҳам йўқ, яланғоч. Менга раҳмат айтмоқчи бўляптию, лекин энди бир тўда аскарларни бошлаб келмаса бўлгани” – дея фикр қиларди у.

Соли овчи ўлжани бой бергиси келмади ва милтиқни олиб тулкини отди. Сал нарироқда йиғлаб ўтирган Омонча ҳам бир чўчиб тушди. Овчи тулкини даст кўтарди ва сонида санчилиб турган камон ўқини кўриб юраги шувв этиб кетди. “Мениям отиб қўйса-я” – деган нохуш фикр келди. Тулкини олиб ҳалиги ўра олдига келди ва ўлжани ерга ташлади.

– Ҳой биродар, ўлжангизни олинг, мен ҳам овчиман, исмим Соли. — Яхшилигингизни яхшилик билан қайтармоқчиман! Қаердасиз?! Мана нарсангиз, мен кетдим бўлмаса, – деди у ва ишни жон талаш қилаётган

тулкининг устига ташлади. Садо бўлмагач, овчи яланг оёғини ҳар хил узоқ-тузоқлардан эҳтиёт қилган ҳолда атрофни аланг-жаланг кузатиб, кўриниб турган тол тарафга қараб юра бошлади. Унинг хаёлига иложи бўлса тол шохидан бир илгак ёки нарвон ясаб ўрада қолиб кетган кийимларини олишга уриниб кўриш эди. Чунки камарида бир қанча ўқлар ва киссасида йиғиб юрган бўри тишлари бор эди. Улар эса бозорда мўмайгина пул турарди. Одамлар аскарликка кетаётган ўғилларига тумор қилиш учун бўри тишларини яхши пулга сотиб олишмоқда эди.

Айтишларича, бўри тиши омад келтирармиш, ҳар хил хавф-хатар ва бало-қазолардан асрар эмиш. Мана энди овчининг ўзи ҳам хатарли жойда бўри тишисиз қолди. “Э парвардигор, ишқилиб инсу жинслардан ўзинг асрагил, — деб қўйди у қўнғилида Шаршара ҳақида одамлар орасида юрадиган ҳар хил миш-мишларни эслаб. — Бу ерда фарингалар, алвастилар бор дейишади. улар аёл кийимида бўлармиш”. У калласида шундай беъмани хаёллар гузгон ўйнар экан тўсатдан қаршисида пайдо бўлган паранжили аёлни кўриб тахтадай қотиб қолди. Бу Омонча эди.

— Ё бисмиллоҳ, бисмиллоҳ!... Ё парвардигор, гуноҳларимни ўзинг кечир, бола-чақамга раҳминг келсин, — дея у энди қишлоқ томон қоча бошлади. Омончахон эса, уни кўздан қочиришдан қўрқиб кетди ва жонхонатда унинг ортидан чола бошлади. Киши яланғоч бўлса-да, қамишзордан қутулиб кетишининг ягона чораси шу деб ўйлади қиз.

Шу-шу алвасти қувган Соли овчи бу томонларга қадам босмасликка аҳд қилди. У ўшанда яхшиямки Тожирайим ва Нишонхонларга дуч келиб қолди. Бўлмаса юраги ёрилиб ўлиб қолармиди?! Ота-онасини кўрган Омонча эса, улардан яширинди ва ярим яланғоч Соли овчининг отасига қандайдир алвасти қувлаганини тўлиб-тошиб

гапираётганини эшитиб оғзини тўсиб тўйиб-тўйиб кула бошлади ва улар қишлоққа қараб кетишгунларича орқаларидан қиқирлаб қузатиб ўтирди. “Ку-ку” деган овоз келди шу пайт. Бу ерда какку қуши бўлмаслигини ва у бўлса ҳам бунақа сохта сайрамаслигини сезган қиз атрофга жовдираб қаради.

— Кўрқманг Омонча, бу менман — деган шивирлаган овоз келди шу пайт.

— Вой ўлмасам, кимсиз? — деди қиз чимматини шоша-пиша тушириб олар экан, — Қаердасиз?

— Бу мен,

Қамишлар шитирлади ва соч-соқоли ўсган бир ёввойи одам пайдо бўлди.

Қиз чинқириб юборди. Мамажон “Тс-с” — дея югура солиб унинг оғзини ёпди ва анчагина нарида кетиб бораётган икки эркак ва аёлга назар ташлаб қизни бир қанча пайт шу аллозда ушлаб турди.

— Кўрқманг, бу мен Мамажонман. Ўзингизни босинг, қичқирманг. Бизни сезиб қолишади. Бўптимми?

Қиз “Ҳа” ишорасини қилди. Йигит уни кўйиб юборди. Йўловчилар ҳақиқатдан ҳам қамишзор томон ялт этиб қарадилар ва бир зум ўзаро баҳслашиб яна йўлга тушишди.

— Бу ўша алвасти, — деди Соли овчи.

— Ҳа, ҳали мен ҳам эшитгандай бўлувдим, — деди Нипонхола.

— Кўйсангчи, ахир қулогинг яхши эшитмайди-ку! — деди Тожирайим “Бўлди, алжирама” дегандай олайиб қараб қўйди.

— Кўзингизга кўриняпти шекилли. Домлага бориб ўзингизни бир ўқитворинг.

— Эҳтимол, лекин бир ёввойи одамниям ўз кўзим билан кўрдим. Баданлариям юнг босган экан. Мени ўрадан чиқариб олдию, ўзи ғойиб бўп қолди.

— Э қўйсангизчи, бўлмаган гапларни, — деди Тожирайим атайин кесатиб, — Ким айтади сизни кўпни кўрган овчи деб, кўзингизга ҳақиқатдан ҳам ҳар хил инсужинслар кўринадиган бўп қошти. Бу чўпчакни одамларга айта кўрманг тагин. Обрўйингиз бор-а. Ўзингизни бир дўхтиргаям кўрсатиб кўринг.

— Ҳа-ҳа, бўлса бордир, — деди Соли овчи тан олиб тақир бошини қаншлаб оларкан.

“БУЗИЛГАН” ВИСОЛ

- Мамажон ака, ростдан шу сизми?
- Ҳа.
- Вой, ёввойи бўп кетибсиз-ку!
- Ишқингизда Мажнуну Машраб бўлиб қолдим.
- Э, ўлинг.
- Нега?
- Йўқ, ўлманг.
- Нега?
- Унда мен ҳам ўлиб қоламан.
- Бу ёқларга қандай келиб қолдингиз?
- Лайлақларни кўргим келди.
- Қайси лайлақларни?
- Сизнинг лайлақларингизни.
- Уларни меники эканлигини қаёқдан биласиз?
- Биламанда, ҳар куни эргалаб томга чиқиб кўраман.
- Қизил кўйлақда-а?
- Ҳа, лекин буни сиз қаёқдан биласиз?
- Биламанда. Кўзим билан эмас, юрагим билан кўраман.
- Қачон?
- Ҳар кун тонгда ҳам, тунда ҳам.
- Бу ерларда кўрқмайсизми?
- Йўқ, сизни йўқотиб қўйишдан кўрқаман.
- Қандай яшаяпсиз?
- Сиз учун яшаяпман.

- Мен эканлигимни қаёқдан билдингиз?
- Кулишингиздан.
- Қандай топдингиз?
- Орқангиздан қувладим.
- Қачон?
- Сиз овчини қувлаганда.
- Вой, ўша одам овчи эканми?
- Ҳа, “Соли овчиман” деди.
- Гаплашдингизми?
- Унсиз.
- Соқовга ўхшабми?
- Ҳа.
- Нима учун?
- Янаш учун.
- Ким билан?
- Сиз билан.
- Қачон?
- Оз қолди.
- Кутасизми?
- Ҳа... Сизчи?
- Мен ҳам...
- Қизнинг кўзларидан ёш думалади.
- Қўйинг, йиғламанг.
- Ахир, нима учун сизни бунчалар қийнашади?
- Тақдир.
- Ахир, қачон бошқаларга ўхшаб яшай оласиз?
- Худо хоҳласа, ўша кунлар келади.
- Ростданми?
- Ростдан.
- Мамажон ака.
- Лаббай
- Мен ҳам Машрабдан бир-икки байт ёд олгандим ўқиб берайми?
- Ҳа, албатта
- Эшитинг бўлмаса...

*Шарқ айласам ишқ дафтарин жон чидаёлмас,
Ҳам жону жаҳон, одаму ҳайвон чидаёлмас*

Мамажон беихтиёр уни давом эттирди:

*Авроди муҳаббат ўқубон масжида кирсам,
Масжид куяру тоқи фарозон чидаёлмас*

Қиз эҳтирос билан давом этди:

*Ишқ дафтаридин гар ўқусам сура бояжбар,
Бешубҳа, билинг, ояту Қуръон чидаёлмас.*

Ҳар иккиси ҳам қўл ушлашиб ғазални охирига
етказадилар:

*Маишраб, сен агар даъвис ишқи санам этсанг,
Биллоҳқи, анга жисминг ила жон чидаёлмас*

Икки ёш мушоирадан завқ олиб беихтиёр кулиб
юбордилар

- Хўп, мен бораё энди, кеч бўлди,-деди қиз кулиб.
- Майлию майлиямас-да...
- Янги уст-бошларингизни кийиб олинг, хўпми.
- Қайси?
- Дадам билан ойим олиб келганнида...
- Қачон?
- Бугун. Гаплашгандирсиз...
- Йўқ, уларни кўрмадим.

Қиз ялғ этиб йигитга ҳайрон қаради.

- Вой, нимага гаплашмадингиз?
 - Уларни кўрмадим-да...
 - Вой, хувв ана, овчи билан кетишди-ку.
- Йигит узоқда кетаётган уч қора нуқтага тикилди.

– Эҳ афсус... Ойингизни кўрсам яхши бўларди. У кишини ўз онамдек яхши кўраман.

– Вой, улар сизга олиб келган тугунни қайтариб олиб кетишдимикан-а?

– Тугунда нима бор эди?

– Уст-бош. Кейин...

– Нима кейин?

– Дастрўмол бор эди.

– Кимники?

– Ўзим тўқиган...

– Ким учун?

– Сиз учун.

– Раҳмат.

– Раҳматни олганингиздан кейин айтасиз. Вой, сизни кўришмаган бўлишса, уни қаерда қолдиришди экан-а?

– Қолдиришмагандир.

– Эҳтимол. Агар қолдиришмаган бўлишса эртага ўзим олиб келаман, хўпми?

– Қаерга?

– Шу ерга.

– Лекин қамишзор ичига бошқа кира кўрманг.

– Хўп. Эртага шу пайтда, шу ерга...

– Йўқ, яхшиси қамишзорнинг энг четига, келинг.

Юринг кузатиб қўяман.

Мамажон ёввойи билан Омонча қамишзор четигача бирга боришди. Бу кун уларнинг ҳаётидаги энг тотли кун бўлди. Қиз кетаркан қамишзор тўзгоқлари ичра ёввойи ҳаёт бағрида қолаётган тўзгиган соч-соқоллари ичра мўлтираб қараб турган бир жуфт кўзларни, қалби муҳаббат ҳислари билан тўлиб тошган ўткир нигоҳларни кўриб ич-ичидан фарёд қилди ва уйигача юм-юм йиғлаб борди. Бордию, ўзини касал бўлганга солиб ётиб олди. Кечки овқатга ҳам чиқмади. У энди Мамажонсиз яшай олмаслигини чин дилдан ҳис қилди. Лекин эртаси яна учрашувга бориши кераклигини эслаб анча ўзига келиб

олди ва ота-онасининг олдига атайин бошини катта рўмол билан боғлаб чиқди ва улар билан бирга чой ичди. Уларнинг эса, бугун негадир кайфиятсиз хомуш бўлиб ўтиришганини англади. Улар қизларининг хўриллашиб чой ичишини жимгина кузатиб ўтиришарди.

Ниҳоят жимликни Омонча бузди.

– Кўрмадиларингми?

– Кимни? – дея бараварига таажжуб билан сўрадилар.

– Кимни бўларди, Оқтепалик катта холамни-да.

Чол-камшир бир-бирларига ялт этиб қарашди ва кулиб юборишди.

– Хўп майли, яхши дам олинглар. Мен жудаям чарчадим, ётаман.

– Оббо, ўмар тоғни ўмариб қўйдингми нима бало? – деди Нишонхола.

Омонча онасининг қулоғига шивирлади. “Йўқ, Соли овчини қувладим” дедида ичкарига чошиб кириб кетди.

Нишонхоланинг оғзи очилиб, бақрайиб қолди. Лекин бир лақиқа ҳам чидай олмади, портлаб кетди. Хотинининг тўсатдан сирли кула бошлаганидан дастлаб Тожирайимнинг энсаси қотди, сўнгра бўлган гапни эшитгач, у ҳам қотиб-қотиб кула бошлади.

– Вой, шайтонгаям дарс беради бу қизингиз.

– Шайтонгамас, алвастига, – деди Тожирайим ҳам қотиб қуларкан.

* * *

Эртаси қишлоқда “Соли овчи Шаршарада алвастига дуч келиб мазаси қочиб қолганмиш”, деган гап тарқалди. Унинг ёввойи одамга дуч келгани ҳақидаги чўпчагини ҳеч ким эшитгиси ҳам келмади. Лекин ўша ёввойи одам билан Омончахон тез-тез висол онларини ўтказиб, ширин суҳбат қуриб келаётганидан ҳеч кимнинг хабари йўқ эди.

Бироқ, “Ойни этак билан ёпиб бўлмайди” деганларидек бир чимматли аёлнинг тез-тез тутун кўтариб қамишзор четига бориши ва у ердан ов қилинган тустовуқ ва ёввойи ўрдакларнинг бошини осилтириб қайтавериши маҳалладаги баъзи бекорчи кампирларнинг эътиборини тортмай қолмади. Бунинг устига иккинчи жаҳон уруши бораётган, йигитлар ва эркакларнинг аксарияти урушга кетган, қолган халқ ночор ва қашшоқ яшамокда эди. Албатта бир бурда нону, нимта гўштга зор бўлганлар учун Омончанинг кимгадир нон, овқат олиб бориши ва ов ўлжаларидан олиб қайтаверишини кўра олишмади.

– Нима бало, бу жувонни овчидан ўйнаши борми дейман-а?

– Ҳа, қарангга, кунора олиб ўтади-я, кунора-я. Бирортасини танилаб ҳам кетмайди. Ким ўзи бу?

– Тожирайимнинг кенжа қизи-да.

– Вой, хали эрга узатилмаган-ку!

– Ҳа энди, қамишзорда ой кўрган-да.

– Йўқ қўшни, бунингизда бир гап борга ўхшайди.

– Ҳа, тўғри айтасиз. “Шамол бўлмаса, теракнинг учи қимирлармиди” дейишади, – деб қўшиб қўйди қўшни кампир куюниб.

– Шамол бўлмаса этагинг ҳам кўтарилмайди, – деди овсини хи-хилаб кулиб.

Хуллас, гийбат, миш-миш қишлоқда тез тарқалди. Хотинлардан бу гапни эшитган болакайларда ҳам қизиқиш пайдо бўлиши табиий эди. Омончанинг навбатдаги “саёҳат”га отланганини кўрган икки болакай унинг ортидан изма-из кета бошлашди. Ана қиз у ёқ-бу ёққа қаради-да, болаларни пайқамай ўзини бўри ва алвастилар макони, “худо урган маскан” деб ном олган ўша қамишзор ичига урди. Болалар унинг ортидан югурдилар ва қамишзор ичига бошқа томондан кириб қизнинг қаёққа боришини пойлай бошлашди. Ана, қиз

тўхтаб, ўтирди. Чимматини кўтариб кимнидир интизорлик билан кута бошлади. Албатта, суқсурдай гўзал йигитини бўлса ажабмас. Лекин шу пайт аллақасдан бир ёввойи одам пайдо бўлди. Болалар қўрқиб бақириб юборай дейишди. Қиз эса, қўрқмади, уни ўз севикли ёрини учратгандай кутиб олди. Ёввойи одам қизнинг қўлини ушлади. Болалардан бири шайтонлик билан “Ўҳ-ҳў, аҳ-ҳа”, – дея атайин йўталиб юборди ва урра қочишди. Мамажон жаҳли чиқиб болаларни қува кетди, лекин гунглиги ёдига тушиб “Тўхта, шумтакалар!” – деб бақира олмади. Қўрқиб ўтакалари ёрилаётган болакайлар ортидан фақат “Сенлар ҳали кўрасан” дегандай мушт дўлайиб қўя қолди, холос.

– Вой бизни кўриб қолишибди-ку, энди нима қиламиз?

– Хечқиси йўқ, яхшиямки гапириб ё шеър айтиб бераётганим йўқ эди. Унда соқов эмаслигимни пайқаб қолишарди.

– Яхшиямки, бизнинг кўзларимиз гаплашади.

– Ҳа-ҳа, шунинг ўзи кифоя. Энди умуман овоз чиқариб сўзлашмаслигимиз керак.

– Отам ҳам шундай дедилар. “Билмай гапирвормасин, – бу ёғи оз қолди” – дедилар.

– Хўп майли, хавотир олманг. Энди 5–10 кун келмай туринг. Чунки болаларни яхши биламан, энди атайин изингиздан тушишади.

– Хўп бўлади, ўзингизни эҳтиёт қилинг.

– Манабунини олиб кетинг – деди Мамажон икки тустовуқни узатиб.

– Йўқ, олмайман.

– Нега?

– Унда сиз билан учрашганим аниқ бўлиб қолади. Шундоқ ҳам икки қўшни кампир орқамдан ҳадеб пичинг қилишяпти.

– Бўлмаса буларни ўша кампирларга олиб бориб беринг. Уларинг суқи кирган бўлса керак. Шунинг учун ҳар хил гап-сўз тарқатишдан тойишмайди улар.

Қиз тустовуқни олди. Қишлоққа кириб боргани ҳамано ёш болалар унинг ортидан “ёввойи, ёввойи, ёввойининг хотини” – деб масҳара қила бошлашди. Икки кампир йўл бўйида одатдагидек тош қотиб, гезариб ўтиришарди.

– Манабу сизларга, – деди Омонча биттадан паррандани уларнинг олдиларига ташлаб – овчи куёвимдан совға. Пишириб енглар..

Кампирларнинг оғзи очилиб қолди.

Бу гап ҳам оғиздан “қулоқлар”га ўтиб, албатта туман НКВД га етиб бориши ва бошлиқни қизиқтириб қолиши табиий эди. Бошлиқ зудлик билан тезкор йиғилиш ўтказди. Унга повулронлик жамоатчи аъзолар ҳам таклиф қилинди.

– Хўш, бу гапга сиз нима дейсиз? – деб сўради бошлиқ, қўл қовиштириб ўтирган Соли овчидан.

– ...Ҳм-м, кимдир тузоғимдаги ўлжани ҳадеб олиб қўяётганини билувдим...

– Ўтган сафар ҳам шундай дегандингиз. Уялмайсизми кап- катта одам? – дея ўшқириб берди бошлиқ.

– Алвасти бор жойда ёввойи одам нима қиларди?

– Ўша ёввойи одам алвастининг эри бўлиб чиқсачи?

– Ке-кечирасиз, бу одамларнинг гапида.

– Одамлар тўғри гапиришади, айниқса, ёш болалар ёлгон гаширишмайди, билиб қўйинг!...

– Бўлса-бордир, хуллас ўшани ушлаш керакми?

– Ҳа, ёнингизга икки аскарни бераман. Ўша ёввойини ушлаб келиш сизга ва бошқаларга ҳам буйруқ. У гирмон жосуси ёки қочоқ бўлиши мумкин.

– Хуллас сизлар қамишзор ичида бўласизлар. Қишлоқдагилар сизлар бўлса, Тожирайим акани ва

унинг қизларини пойлайсизлар. Кенжа қизи ўша ёввойи билан учрашиб тураркан. Ўша одам ким ўзи? Зудлик билан маълумот керак. Буйруқ тушунарлими?

– Тушунарли!!!

– Боринглар. Узоғи билан ўша ёввойи эртага менинг хузуримда бўлсин!

* * *

Соли овчи аскарлар борлиги учун энди қамишзорга дадиллик билан кириб борди. Лекин бир кўнгли “Бечорага жабр бўлади-да, ишқилиб қочиб кетган бўлсинда”, – деган ўй бор эди. Отлиқ изқуварлар қамишлар ичини кўздан кечира бошладилар. Куннинг қизиғида отлар ҳам чарчади ва тол тагига дам олгани ўтиришди. Бир аскар бир четга ўтиб келмоқчи бўлди ва милтиғини қўйиб қум тепалиги томон юрди. Лекин шу заҳотиёқ қичқириб ортита чошиб келди.

– Бўри! – деди у ҳансираб.

– Қаерда?

– Анави қумни устида. Менга қараб ириллади. Овчи ва аскарнинг шериги ҳушёр тортишди. Улар учовлон милтиқни тайёрлаб олишди.

– Отсак, анави ёввойини қочириб юбормаймизми ишқилиб? – деди Соли овчи. Дедию, негадир милтиқ овозини эшитиб, унинг қочиб кетишини жуда-жуда истади.

– Аввал кўрайликчи! – деди иккинчи аскар.

Ҳақиқатдан ҳам қум устида бир бўри бақрайиб қараб турарди. Биринчи аскар “Ана!” – деди қичқириб ва милтиғининг тепкисини босди. Ўқ овозидан қушлар осмонга кўтарилди. Лекин бўри қимир этмай тураверди.

– Ҳе ўле, мўлжални билмас экансан, отиш манавинақа бўлади! – дея шериги ҳам отди. Лекин бўрининг қотиб тураверганини кўриб ўзи ҳам қотиб қолди ва “А-а, ажина!” – дея қоча бошлади. Овчининг

ўзи қолди ва қотиб турган бўрининг қоқ пешонасини оҳишта мўлжалга олиб отди. Сомон тиқилган бўрининг калласи узилиб кетди. Бу ёввойининг иши эканига ишонч хосил қилди. “Демак ўша алвасти деб ўйлаган аёл унинг олдига келиб турарканда. Ҳа, гап бу ёқда экан. Лекин у аёл ўшанда нега мени қувдийкин, тавба.” Шу маҳал хаёлига қамишзордан чиққач, Тожирайим ва унинг хотинига дуч келгани ва унинг кенжа қизи ҳақидаги миш-мишларни эслади. “Э..., демак бу ёввойи Мамажон бўлади. Бу ўша қаландар, бу ўша қочоқ, шоир йигит. Э, бўлди тушунарли. Ноилож буйруқ, буйруқда, лекин ўзи қочиб кетса ёмон бўлмасди” — дея хаёлидан ўтказди овчи. Шу пайт юзига дарахтдан бир оқ нарса тушди. Кушнинг тезаги экан.

— Ҳе, падарингга лаънат. Ҳозир сени отиб ташлайман дея у тол тепасидаги ўша беодоб қушни излади ва баланд айри шохда қимир этмай турган соч-соқоли ўсиб кетган ўша “ёввойи”га кўзи тушди. Лекин бу пайтда икки аскар ҳам қайтиб келган ва осмон томонда нима гаплигини пайқаб қолишган эди.

— Қани туш пастга! Бўлмаса отиб ташлайман! — дея қичқирди аскарлардан бири.

— Кўрқма, у тушади, — деди овчи бамайлихотир ва Мамажонга қараб қичқирди: — Ҳой йигит, туша қол, улар отиб қўйиши мумкин! Мана кўрасан, бу сафар мен сени қутқариб қоламан, худо хоҳласа ўлмайсан! Лекин бўрининг терисига сомон тиқинини бошлабсан. Бунақа жойга бошқа бўри келмайди. Яхши ўйлабсан.

Мамажон чаққонлик билан дарахтдан тушиб келди ва имо-ишора қилиб “Мени тинч қўйинглар, гуноҳим йўқ”, — демоқчи бўлди.

— Нима бало, бу соқовми дейман, — деди биринчи аскар.

— Шунақага ўхшайди, — деди иккинчиси тасдиқлаб.

Унинг икки қўли икки томонга тортилган холда боғланиб, икки отлиқ ўртага олиб кета бошлашди. Соли овчи олдинда борарди. Бу пайтда бир неча кундан буён кела олмаган нохуш ишлардан хабарсиз Омонча ҳам қарши томондан навбатдаги учрашувга йўлга чиққан, ёш болалар унинг атрофида мазақ қилиб чуғурлашар, лекин қиз энди парво ҳам қилмасди.

Айниқса бир бурни оқиб турган бола “ёввойини хотини, ёввойини хотини”, дея қизнинг кўп гашига тегмоқда эди. Омончанинг жаҳди чиқиб кетди.

— Сени отанг маймун. Сен маймунни боласисан, билдингми, тур йўқол йўлимдан!

Лекин бола бир гезариб турдида, орқага қараб йиғлаб кета бошлади.

— Нега унақа дейсиз, уни отаси урушда ўлибди, кеча “қорахат” келган, — деди шериги.

Омончанинг юраги шувв этиб кетди, “Вой бечорасей, мен қасқдан билибман-а?” — Йўқол ҳамманг, — деди қиз аламзадалик билан. Ёввойи бўлсаям менинг эрим тирик, мен уни яхши кўраман, билдиларингми?! — дея ҳайқирди у.

Болалар жим бўлиб, ортда қолишди. Улар ҳам энди қизни тунгунгандек бўлишди.

— Опажон, бизни кечиринг, энди бундай қилмаймиз.

— Бўлмаса менга ёрдам беринглар. Боринглар қамишзорга бориб амакиларингни чақиринглар.

— Кетдик болалар, ёввойи амакини топамиз, уре!...

Болалар йўлни чангитиб чошиб кетишди

— Э, нима бўлса бўлар, безор бўлдим буларнинг дастидан, — деди Омонча ўзига-ўзи.

Лекин болалар изларига тез қайтишди

— Опажон, уни ушлаб олиб келишяпти. Аскарлар ёввойи амакини ушлаб олишибди.

Омонча ўздан кетиб йиқилди. Болаларнинг бири унга сув олиб келиб пуркади. Қиз ўзига келди.

— Йўқ, йўқ, уни нимага ушлашади? Уни ҳеч қандай гуноҳи йўқ-ку!...

Қиз шундай дея қарши томондан келаётган уч отлиқ томон чопа бошлади. Болалар эса, бу нохуш янгиликни тезроқ қишлоқ аҳлига етказиш учун зингиллаб кетишди.

* * *

Асир қишлоқ марказидан олиб ўтилди. Повулғонликлар тўда-тўда бўлиб гузар сари чопардилар. Бир болакай Тожирайимга ҳам хабар берди.

— Ёввойи куёвингизни аскарлар олиб кетишяпти!

Эр-хотин ҳам гўё уйларига ўт кетгандек, гузарга қараб чопдилар. Гузарга тўшланган оломон бир аянчли воқеадан воқиф бўлишди. (Бу воқеани қариялар ҳозир ҳам эслашади).

Олдинда Соли овчи виқор билан борар, икки аскар эса, тутқунни икки қўлидан тортиб олган холда Мамажон ёввойини деярли судраб боришар, орқаларида

эса чачвон-чиммати йўлда қолиб кетган Омончaxon юзи очик дод солиб борарди. Қизининг бу аҳволда кўрган Тожирайим эса, ортда халлослаб қолиб кетган хотинининг чимматини қўлига ушлаб олган холда чопиб келар ва ҳадеб:

– Мана буни ёпиниб ол, қизим, – дея қичқирарди.

– Қўйворинглар. Уни ҳеч қандай айби йўқ. Мана мени қаманглар! – дея фарёд чекарди Омончaxon.

– Вой болам, нима қип қўйдинг, бизларни шармандаю-шармисор қилдинг-ку! – дея йўл ўртасига ўтириб тиззасига шапатилаб ўтириб бўзларди Нишонхола.

Қишлоқдагилар Мамажонга эмас, ундан ҳам кўра кўпроқ Омончага ва унинг ортида халлослаб келаётган отасига ачинишар ва ўзларича турлича мулоҳаза юритишарди.

– Эссиз, ёмон бўптику!

– Бечора қиз, яхши кўрса нима қилсин!

– Мана буни ҳақиқий муҳаббат деса бўлади.

– Маликанинг ишқи қурбақага тушибди.

– Шарманда. Отасига жабр қишти-ку бу қиз!

– Анави ёввойи ким экан ўзи?

– Урушдан қочганлардан шекилли.

– Ҳа, энди уни қамашади, соғ қўйишмайди.

– Бу ҳалиги қаландар бола эмасми, мабодо?

– Бўлиши мумкин.

– Шунақасиям бўларканда-а?..

– Вой шўрлик қизгиная, ўзига-ўзи жабр қилибди-ку!

– Қизни тўхтатинглар! Ёпинчигига ўранглар! – дея қичқирди қишлоқ уламоларидан бири.

Бир ўсмир йигит Тожирайимнинг қўлидаги чимматни олдида югириб бориб қизнинг устига ўраб қўлидан тортди.

– Йўқол, ер ютгур, йўлимни тўсма! – дея қиз унинг юзига чанг солди ва ёпинчигини тепалаб ташлади. Қиз бу пайтда жуда ҳам қахрли эди. Унинг исёнидан ўгакаси ёрилаётган йигит ҳам индамай таслим бўлди.

Мамажон эса, Омончага бир неча бор унсиз нигоҳ ташлаб “Қол” ишорасини қилиб кўрди, лекин қиз уқмади, аслида эса бу маҳалда тушунини истамас эди. У бутун вужуди билан севган ёридан қуппа-қундузи ҳамманинг кўз ўнгида айрилиб қолаётгани учун ва унга ҳеч ким ёрдам бергиси келмаётганидан жуда-жуда аламда эди. Бу алам гўё қалб исёнига айлангандек, дардларини дoston қилиб, худди яқинидан айрилиб қолгандек қироат билан бўзларди...

– Вой дод! Уни қўйворинглар!.. Унсиз мён энди қандай яшайман?! Энди нима қиламан!?! Одамлар, мёнга ёрдам беринглар! Уни ўрнига мени қаманглар! Уни ҳеч қандай гуноҳи йўқ-ку ахир, одамлар!...

Мамажон ўзини гунгликка солиб келаётгани учун дастлаб уни эшитмаганга олди, лекин Омончанинг тўхтамай бўзлаб йиғлайвериши унинг ҳам юрак-бағрини ўртаб юборган эди. Бунинг устига қишлоқдан чиқиб боришяпти, оломон эса текин томоша кетидан тўхтамай келяпти. Йигит, уларни тўхтатишим ва видолашим керак деган хулосага келди, сўнтра тўсатдан тўхтади. Бақувват қўллари билан икки отнинг эгарларига боғланган арқон таранг тортилди. Унинг қўлларидаги томирлари бўртиб чиқди. Ҳар икки от ҳам олдинги оёқларини кўтариб юборди, аскарлар ҳам ерга қулади. Улар Мамажонни қочиб кетмоқчи деб ўйлашди ва ўзларини ўнглаб олиб, Омончага меҳр билан қараб турган Мамажоннинг орқасига савалай кетишди. Лекин Мамажон калтак зарбига сира парво ҳам қилмади. “Хайр, яхши қол севгилим” дея қўлини баланд кўтармоқчи бўлди, лекин аскар йигит уни арқон билан тортқилаб халақит қилди. Йигитнинг жаҳли чиқди ва аскарнинг тумшугига бир тушурди, иккинчи аскар эса қимир этмай турган Мамажонни пешонасига милтиқ тиради.

– Қўйинглар, у ҳеч қаёққа қочиб кетмайди. — деди Соли овчи йигитни тушуниб. Мамажон Омончанинг

қўзларига боқди. Унда “Яхши қол, севгимим. Мен албатта қайтиб келаман”, деган гапларни айтмоқчи бўлди. Омонча буни тушунган бўлса-да, “Наҳотки, йигитини қутқариб қолишга ҳеч қандай имкон йўқ?!” деган саволни ўз-ўзига бера бошлаган эди. Энди бўзлашни тўхтатди. Лекин қўзларидан тинимсиз ёш оқарди. Мамажон қишлоқликларга ҳам қўл кўтариб “Хайр, яхши қолинглар, мен албатта қайтаман”, — деган ишорани қилди-да, милтиқ дўлайиб турган аскарларга “кетдик” дея бошини қимирлатди.

— “Ҳайданглар” деяпти, — деди Соли овчи.

Аскарлар отга минишди ва Мамажон яна бирор-бир қилиқ чиқармасмикан, дегандек унга хавфсираб қарашди. Маҳбус эса ҳар икки отнинг кетига шапиллатиб уриб уларни жойидан ўзи қўзғатди ва охири бор Омончага нигоҳини ташлади-да, туман НКВДсига келгунларича бошқа қайтиб қарамади. Омонча ҳам анча нарида унинг ортидан жимгина йирлаб келаверди. Ундан ҳам нарироқда эса паранжини қўлтиғига қистириб олган Тожирайим ҳам хомуш келарди. “Уларни никоҳлаб қўйиш керак экан... Ишқилиб Мамажон гапириб юбормаса бўлгани. Шундагина уни узоқ ушлаб ўтиришмайди, қўйиб юборишади. Ҳа, ёмон бўлди. Бу кўргулик ҳам бор эканда...”. Шу каби сирташвиш фикрлар унинг хаёлида гўжгон ўйнамоқда эди.

ГУНГ МУҲАББАТ

Аскарлар Мамажонни маҳкамага олиб кириб кетишди ва ертўладаги камерага қамаб қўйишди.

— Ҳой қиз, тўхта, сен қаёққа? — дея тўхтатиб қолди навбатчи уларнинг ортидан шошиб кириб келаётган Омончани. Навбатчи ҳам олиб келинган ёввойи маҳбус ортидан анграйиб қолиб дастлаб қизга эътибор бермаган эди.

– Сен кимсан, бу ёввойининг кими бўласан?

– Хотини.

– Ҳа-ҳа, – деди ҳозиргина кириб келган Тожирайим қизининг гапини тасдиқлаб унинг бошига чимматини ташлар экан, – Юрақол қизим, ташқарида курсида ўтириб тур. Мен ўзим бошлиқнинг олдига кириб чиқаман.

Улар чиқиб кетинди.

– Қара-я, туппа-тузук одамлар экан-у, – деди навбатчи ёнида турган соқчига.

– Куёвлари тентак бўлса керакда.

– Ҳа, бўлса бордир. Лекин урушдан қочиб атайин ўзини тентакликка ҳам солиб юрганлар ҳам кўп.

– Эҳтимол немисларга асир тушиб концлагердан қочгандир. Ўтган куни бизнинг Тошқўрғондаям битта шунақаси келувди. Қуруқ суякнинг ўзи бўп қопти.

– Лекин бу одам қуруқ суякнинг ўзи эмас, бақувватга ўхшайди-ку!

– Ҳа, ҳали ҳаммасини аниқлашади, – деди соқчи ва кириб келаётган бошлиқни кўриб тек қотди.

– Повулғондан ёввойини олиб келишдими?

– Худди шундай, ўртоқ бошлиқ! – деди навбатчи честь бериб.

– Айтнинг, қабулимга олиб киришсин.

– Хўп бўлади, ўртоқ бошлиқ!

Тожирайим ташқарида қизини тинчлантирарди. Унинг чимматини кўтариб қўйди ва ёнидан дастрўмол чиқариб меҳр билан юзидаги кўз ёшлари ва бурнини артди.

– Она қизим, қўй хафа бўлма, мен сен билан биргаман. Онанг ҳам... Биз ўзи сизларни унаштириб қўймоқчи бўлиб юрувдик. Уруш тутасин дегандик.

Қиз отасининг кўксига бошини қўйди.

– Отажон. Акамни қутқаринг. Мен уни яхши кўраман, усиз яшай олмайман...

– Уни ўзлари қўйворишади. Мана кўрасан, жилла қолса 3–4 кун ушлаб туришади, холос. Юр, уйга кетайлик.

– Йўқ, мен ҳеч қасқа кетмайман.

– Сен боравер, мен ўзим ҳал қиламан. Бу эркаларнинг иши.

– Йўқса кириб чиқинг, мен шу ерда ўтириб тураман.

Тожирайим маҳкамага кирди. Навбатчи унинг йўлини тўсди.

– Мумкин эмас.

– Ахир у менинг куёвим.

– Тушунаман. Керак бўлсангиз ўзлари чақиртиришади.

– Ахир у соқов, қар, ҳеч нимани эшитмайдиам, гапиролмайдиам. Сўроқ-саволларини мана мен билан қилишаверсин.

– Нима қилиш кераклигини ўзлари яхши билишади.

– Бу ердан ҳар қандай соқов ҳам гапириб чиқиб кетади, отахон, – деди соқчи пичинг қилиб.

– Мен чиндан айтаяпман, худо урсин. Ахир бу ҳам бир мусулмон банданинг боласи. Етим экан, боқиб олувдим. Овчилик қилиб оиламни очарчиликдан асраяпти. У мени ўз фарзандимдай...

– Хўп, ташқарида кутиб туринг, мен бошлиққа айтиб кўраман, ўзлари чақирришади, – деди навбатчи далда бериб.

– Хўп, раҳмат сизга, – деди Тожирайим ва қизининг олдига бориб ўтирди.

– Нима дейишди? – деб сўради қизи.

– Ўзлари чақиртиришармиш. Худо хоҳласа ҳаммаси яхши бўлади, қизим. Сен энди боравер.

Қиз иккилашиб аста хета бошлади. Лекин шу пайт ертўла томондан кучли ўкирик овози кела бошлади.

– Вой, бу Мамажон акам-ку! Уни уришяпти. Вой дод! – дея қичқирди қиз ва ўзини маҳкама эшигига уриб ертўлага тушиб кетди. Унинг ортидан ҳай-ҳайлаб

соқчилар югуришди ва ташқарига судраб олиб чиқишди. Ота ҳам нима қиларини билмай қизининг қўлидан тортар, ичкаридан келаётган ўкирик ташқаридаги аюханнос бақирик билан айқашиб кетаётган эди. Қиз ҳадеб “Уни қўйворинглар!” дея бақириб ўзини маҳкаманинг остонасига урмоқда эди.

* * *

Қўлига кишан солинган Мамажонни бошлиқ олдига олиб қиришганида у бошлиқнинг саволарига лом-мим демай тураверди. Имо-ишора ҳам қила олмас, чунки қўллари банди эди. Фақат панжаларини катта-катта эгиб қимирлатар ва қалин туташиб кетган қора қошларини чимирар, пешонасини тириштириб ва кўзларини катта-катта очиб “Мен гашира олмайман, гунгман, соқовман”, дея тушунтиришга ҳаракат қиларди. Унинг гинг демай туравериши албатта бошлиқнинг жаҳлини чиқарган ва “Бу нуххани олиб тушиб эсини киргизиб қўйинглар” дея буйруқ берган эди. Кутилмаганда аёл кишининг ваҳимали фарёди унинг ҳам эътиборини тортмай қўймади ва навбатчидан нима гап эканлигини сўради. Навбатчи “соқов куёв” ҳақида билганларини гапириб берди.

— Шунақами? — деди бошлиқ ўйчан, — Бўлмаса қизни тинчлантиринглар. Мен уларни қабул қиламан. Маҳбуста бошқа тегинмайди, айтинг.

Бошлиқнинг олдига Тожирайимни олиб киришди. Тожирайим унга ўзи ҳақида ва бу соқов етим болани қаердан топиб олгани ҳақидаги тўқиган “эртаги”ни айтиб берди.

— Тижорат иши билан урушдан олдин Ўшга борувдим. Чойхонада тиланчилик қилиб юрган экан. Уни ҳеч кими йўқ. Помир-Олой тоғларидан келиб қолган, дейишди. Соқов экан. Қарасам тўрт мучаси соппа-соғ, мента қарашиб юрар деб боқиб олдим.

– Қамипзорга қандай бориб қолди?
– Биласизми, менинг ўғил фарзандим йўқ, ҳаммаси қизлар. Уларнинг орасида бўйдоқ йигитни асраш ноқулай, кейин гап-сўз кўпаяди, деб ўйладик. Иннайкейин, у овчиликни яхши биларкан, оиламизни боқа бошлади.

– Овчилик дейсизми? Нима уни милтиғи ҳам борми?
– Йўқ, ўзи камон ясади, тузоқ қўяди.
– Соли ака уни биладими?
– Ҳа, албатта билса керак, бўлмаса ушлаб берармиди. Уни халққаям нафи тегаяпти.

– Қанақа нафи?
– Ҳозиргача 20 та бўрини ўлдирди.
– Йўғе, рости биланми?
– Тагин у бўрини ўлдириб, терисини шилиб, ичига сомон тиқиб қўяди. Шунақа қилиб қўйилса, бўрилар яқинлашмас эмиш.

Бошлиқнинг кайфияти яхши томонга ўзгаргандай туюлди.

– Яхши, ака, биз бу айтганларингизни ўрганиб кўрамиз. Агар тасдиқланса, уни 2–3 кунда қўйиб юборамиз.

– Лекин у гапирмайди, болага жабр қилманглар, илтимос.

– Лекин мен ҳам айтиб қўяй, агар гапларингиз тасдиғини топмаса ёки у соқов эмас, дезертир ёки жосус бўлиб чиқса, нотўғри маълумот берганингиз учун қонун олдида сиз ҳам жавоб берасиз. Буни биласизми?

– Ҳа, биламан.

– Бўлмаса сизга рухсат, қизингизниям ола кетинг. Бунақа бошқа уввос кўтармасин.

– Куёвимни ҳам қўйворақолинглар.

– Куёвингизнинг исми нима ўзи? Қанақа хужжати бор?

– Ҳеч қанақа хужжати йўқ эди ўшанда. Исминиям айтолмаган, саводиям йўқ.

– Ие, бу ёғи қизиққу! Исмиям йўқми ҳали?

– Биз уни Ғойипжон деб чақирамиз.

– Демак, Ғойипжон, фамилияси йўқми?

– Фамилияси ёввойи, – деди Тожирайим кулиб.

– Демак, Ғойипжон ёввойи. Яхши, ака, ҳаммасини аниқлаймиз. Яхши боринг.

– Ҳа, айтмоқчи, унга овқат-повқат...?

– Бемалол, – деди бошлиқ қўли кўксида.

Тожирайимнинг анчагина кўнгли жойига тушиб, тавозе билан чиқиб кетди ва қизини тивчлантириб овқат тайёрлаб келишлари кераклигини айтди.

Хуллас суриштирув-текширув ишлари бошланди. Соли овчи, қўни-қўшнилар, қишлоқдаги айғоқчилардан маълумотлар тўпланди. Мамажонни яна оғир қийноқларга солиб кўришди, хатто орқасига қизиган темирни ҳам босишди. Бироқ жасур йигит миқ этмади. Соч-соқолини қириб таплашди ва қидирувдагилар, дезертирлар билан солиштиришди. Доктор уни текшириб кўрди. Игна ҳам санчиб кўрди. Ахборот тўлиқ таҳлил қилинди ва шахси номаълум кар-соқов деган хулосага келинди. Бошлиқ яна тезкор йиғилиш ўтказди.

– Унинг соқовлиги барибир шубҳали, – деди бошлиқ йиғилганларга, – Сўроқнинг фойдаси йўқ. У бақувват йигит кўринади. Ҳар қандай қийноқларга бемалол бардош бера олиши мумкин. Яхшиси уни қўйиб юбориб, пойлаб юриш керак. Балки уни гапиртириб юборишнинг бошқа чорасини кўрармиз. Чунки уни ҳақиқатдан соқов эканлигини исботлай олсаккина уни қамай оламиз, бўлмаса уни жиноятчи дейишга ҳаққимиз йўқ. Нима дединглар?

– Тўғри, – деди йиғилганлардан бири.

– Бу ҳақда ким нима таклиф беради?

— Мумкинми? — деди повулгонлик халқ посбонларидан бири бўлган Абдуҳоким исмли йигит, — Тожирайим тоға бу йигит бу ердан эсон-омон чиқиши биланоқ уларни никоҳлаб қўймоқчи, иннайкейин ичқуёв қилиб уйда олиб қолмоқчи.

— Яхши. Уни бўриларнинг додини бераётгани ростми?

— Ҳа, рост, — деди Соли овчи, — у жуда уста ва мерган йигит. Қишлоқликларга ҳали кўп фойдаси тегиши мумкин.

— Сиз унга кафолат бера оласизми?

— Ҳа, у менга яхши ҳамроҳ бўла олади.

— Яхши, демак, келишдик. Уни ҳозирча озод қиламиз. Сизлар икковларинг қолинглар, — деди бошлиқ повулгонлик икки посбонни кўрсатиб, — қолганларга рухсат.

— Сизларга алоҳида тошпирик бор, — деди бошлиқ ҳамма чиқиб кетгач, — Сизларга яхши маош тайинлайман, бошқа иш қилмайсизлар. Агар ўша йигитнинг гунг эмаслигини исботлаб бера олсаларингиз катта мукофотга тавсия қиламан. Қандай қиласизлар, бу сизларнинг ишингиз, тушунарлими?

— Тушунарли!

— Эплай оласизларми?

— Ҳа, эплаймиз...

* * *

Ўша кун Омончаҳон отаси билан уйларига қайтиб келдида, тараддудга тушди. Отаси бўлган гапларни онасига ҳикоя қилиб берди. Қизлари овқат тайёрлашди, Омончанинг томоғидан ҳеч нарса ўтмади. “Уни яна дўшослашаётган бўлишса-чи?!” — деган ўй хаёлидан нари кетмади. Бир коса овқат ва иккита нонни тутди-да чимматини ёпиб чиқди.

— Ие вой, ҳа йўл бўлсин? — деб сўради онаси.

—Овқат ташлаб келаман.

—Лекин эсингдан чиқарма. Унинг исми энди Мамажон эмас Ғойишжон. Гунг, соқов, тушундингми?— деди отаси қатъият билан.

—Ҳа, тушундим, — деди қиз ҳам.

Нишонхола эрига савол назари билан ялт этиб қаради. Эри эса, индамай бир хўрсиниб қўйди.

—Лекин бошқа жиннилик қилма. Эс-хушингни йиғиб ол

—Эҳтиёт бўл, унинг соқовмаслигини фош қилиб қўйма. Овқатни беру, изинга тез қайт, болам.

— Хўп бўлади, отажон, тез қайтаман, — дедида чопиб чиқиб кетди.

— Ҳай, дадаси, унга нимага рухсат бердингиз-а, қиз бола нарса-я?.

— Ҳечқиси йўқ, ўғлимизга далда бўлади.

— Лекин бу қизингиз бизни шармандаю шармисор қилди.

— Йўқ, унчали эмас. Улар бир бирларини жудаям ёқтиришади. Мен Мамажонга ишонаман, у сабр-тоқатли, чидамли йигит. Омонча у билан худо хоҳласа, бахтли бўлади.

— Илоҳим айтганингиз келсин, тўйларини кўриш насиб қилсин, ишқилиб мушқули осон бўлсин, омин Аллоҳу акбар.

Уша куни Нишонхола қўшниларига чалпак улашиб, мушқуликушод қилдирди.

* * *

Омончагон келтириб берган овқатни камерага олиб кириб беришди, лекин уни ўзини кўришга қўйишмади. Қиз терговчига “эримни бир кўрсатинглар”, — дея ялиниб-ёлворди. Бу гап бошлиққа ҳам етиб борди ва унинг калласига ғаройиб бир фикр келган эди. Уларнинг

учрашишига рухсат бериш керак-да, пойлаш керак. Гашириб юборса ажабмас.

Шундай қилиб пинҳона операция ўтказиладиган бўлинди. Мамажон атайин бошқа хонага кўчирилди.

– Ҳой келинчақ, – дея чақирди терговчи ташқарида ўтирган Омончани, – илтимосингизни бажаришга уриниб кўраман, – деди у қизга яқинроқ келиб. – Лекин ховли томондан дераза тирқишидан, хўпми. Қўлингизда супурги бўлсин. Мабодо бошлиқ чиқиб қолгудек бўлса, ўзингизни ҳовлини супураётган қилиб кўрсатинг, хўпми?

Терговчи навбатчига “Бу қиз ҳовлимизни супуриб тозалаб беради. Бошлиқ рухсат берди”, – дея кўзини қисиб қўйди.

– Э яхши бўпти. Бу ҳовли қурғур умуман келинчакнинг қўлини кўрмаган эди. Файз кирар эканда. – деди навбатчи нима гашигни фаҳмлаб.

– Ҳа-ҳа, ўзлариям файзли келинчакка ўхшайди.

Омончанинг қўлига супурги ва сув сепиш учун пақир беришди.

– Чимматингизни ечиб қўяверинг, бу ёққа ҳеч ким ўтмайди. Бўпти мен хонамда бўламан, – деди терговчи ва қулоғига атайин айёрона шипшиди – Сиз бемалол эрингиз билан гашилаверинг.

Омонча “терговчи яхши одам экан” – деб хулоса қилди ва уларга яратиб қўйилган имкониятдан хурсанд бўлиб кетди. Шу тариқа ва жон-дили билан ҳовлини супуриб-тозалашга тугинди. Албатта кўзи билан Мамажон турган камера ва унинг деразасини излади. Узоқ излади. Уларга яқинлашишга ботина олмади.

Операцияни тезлатиш ва тезроқ натижага эга бўлиш керак эди. Бунинг устига қўланса ҳиди анқиётган ертўлада қулоқларини “динг” қилиб турган пойлоқчиларнинг нафаслари қайтаётган эди. Ниҳоят терговчи сигарет чекиш бахонасида ташқарига чиқди ва Омончани ўзига имлади-да, уни бир дарча олдига бошлаб борди.

– Шу ерда, – деди у шивирлаб, – Бошлиқ кетди, бемалол гаплашаверинглар.

Омонча ҳайрон бўлди ва чўккалаб дарчадан бўғиқ нам ҳид анқиб турган камеранинг ичига мўралади. Азобланган Мамажон бир чеккада боши қийшайган ҳолда мудрамоқда эди.

– Чақирмайсизми, бўлинг тез!

– У эшитмайли-да.

– Бир чақириб кўрингда аввал.

– Ғойипжон ака, ҳувв Ғойипжон ака!

Мамажон ўзини уйқуга солиб тек қотиб тураверди.

– Бечора ухлаяпти шекилли.

– Ҳай майли, сиз шу ердан қимирламанг, мен секин кириб соқчига айтаман, хўпми?

– Хўп

Терговчи кетар экан “Наҳотки бир сўз олиш шунчалар қийин бўлсая, “Ҳа” десаёқ бўлди, таппа босамизу, ишғни ёпамиз. Тавба хотини келиб чақириб турсаю, бир оғиз гапирмаса-я. Қанақа эркак экан ўзи у?.. Гапирди, қаёққаям боради. Ҳали шундай сайрайдики...”, – дея ўзича ғудираниб борарди ва соқчини чақириб топшириқ берди. Соқчи кириб Мамажонни уйғотди ва деразага имо қилди. У ерда Омонча жилмайиб турарди. Мамажоннинг юзига табассум инди. Соқчи чиқиб кетди. Камера ёпилди, бутун бошли зах деворлар “қулоқ”қа айланди. Мамажон нима бўлганда ҳам, ҳар қандай шароитда ҳам ўз “гунглиги”га “содиқ” қолишга жазм қилганди. Бу ҳаракатни Аллоҳдан берилган бир синоат деб қабул қилган эди. Бу соҳада Тожирайим тоғанинг гапларини ҳам ёддан чиқармаганди. “Сабрли бўлинг, ўғлим” – дерди угўё.

Мамажон ўз ролини яхши ижро қилди. Деразага бориб севгилисининг қўлларини ушлади ва бош бармоғини лабига олиб бориб “Жим” ишорасини қилди ва ўша бармоғини гўё қизнинг лабига қўйиб бўса юборгандек

кўрсатди. Қиз бу ишорани тушунди. Уларнинг кўзлари тўқнашди. Улар бир оғиз ҳам овоз чиқариб сўзлашмади, балки уларнинг ҳиссиётга тўлиб-тошган нигоҳларигина сўзлашар эди.

Терговчи бу уриниши беҳуда кетганидан хуноби ошди. Яна бошқачароқ йўл тутишни ўйлади. Қизни камерага киритишса-чи?! Шундай ҳам қилишди. У қизни олдига чақиртирди.

– Хўш, қалай?

– Яхши.

– Нима деди?

– Нима дерди

– “Соғиндим” демадими?

– Деди.

– Қандай қилиб?

– Кўзлари билан.

– Сиз нима дедингиз?

– Буниси сир.

– Ҳай майли, ҳали ҳаммаси яхши бўлади.

– Ҳа, албатта.

– Қорнингиз ҳам очгандир?

– Ҳа, очди

– Бўлмаса, бир худойидан ош бериб юборинган экан, тамадди қилиб оласизми?

– Раҳмат, лекин томоғимдан ўтмайдида.

– Ҳа, сизни тушунаман, – деди терговчи ва аллақасерга телефон қилди. – Ҳалиги худойидан бериб юборинган тугунчани олиб келинглар.

Кўп ўтмай бўғча кўтарган бир аскар пайдо бўлди ва уни стол устига қўйиб чиқиб кетди. Терговчи соқчилар бошлиғига телефон қилди.

– Алло, анави 12-камерадаги маҳбус олдига аёл овқат олиб кириб егизиб чиқади. Уни тишлари тўкилиб кетганмиш, киритиб юборинглар.

— Омонча шу топда шодлигидан қичқириб юборай деди. Лекин бу синоатлардан эсон-омон чиқиб олишлари учун аввало қоринни тўқлаб олишса зарар бўлмаслигини жуда яхши биларди.

Операциянинг иккинчи босқичи ҳам муваффақиятсиз тугади, лекин икки севипган ёш учун бу унутилмас дамлар эди. Омонча ошни севгилсита ўз қўли билан егизиб қўйди. Деярли ўзи емади. Мамажон гапириб юбормаслиги учун унинг оғзи доим банд бўлиши керак, деб ўйларди у. Шу туфайли ҳам аввалгисини чайнаб бўлмай туриб навбатдаги ошни тўхтамай тикаверди, тикаверди... Йигит унинг қўлига бир туширди.

— Вой, нега урасиз?!

Мамажон имо-ишора қилиб “қорним тўйди, энди ётиб ухлайман, сиз кетаверинг”, деди. Бу ҳолатни терговчи туйнук орқали ўз кўзи билан кўрди. Соқчилар шай туришарди...

“НИКОҲ” ОПЕРАЦИЯСИ

“Яхши хабарнинг ҳам, ёмон хабарнинг ҳам қаноти бўлади” деганларидек Ғойипжон ёввойи билан Омончанинг тўйлари ҳақидаги хушxabар қишлоққа тез тарқалди. Маҳкама қийноқларидан натижа бўлмагач, куёв боланинг ёнидаги гўё куёв жўраликни ўз зиммаларига олган қишлоқ НКВД посбонлари уни яхшилаб эъзозладилар. Ҳаммомга олиб бориб яхшилаб чўмилтирдилар. Ҳатто, айгоқчилар гап олиш учун унинг орқасини ҳам ишқаб, баданларини уқалаб, бураб-бураб ҳам кўрдилар. Атайин иссиқ сув ҳам қуйиб юбордилар. Уни ўзларича даволадилар ва куйиб-пишиб куёв учун зарурий бўлган турли йўл-йўриқлар кўрсатдилар. Лекин куёв тўра гарантдай турар ва фақат қошини чимириб имо-ишора билан жавоб қайтарарди. Унга мусаллас ҳам ичирмоқчи бўлишди, лекин уни

тупириб ташлади. Тожирайим ҳам бу синов ҳаракатларидан жуда хавотирда эди. Лекин Мамажон у кутганидан ҳам зиёда бардошди бўлиб чиқди.

“Куёв жўралар” энди фақат бир лаҳзани кутардилар. Бу никоҳ жараёни, унда домла куёвдан албатта қизни “танмахрамликка олишга розимисиз?” — деб сўраши керак. Демак, йигит “Ҳа” деб жавоб беради. Шу сўз унинг кўлига кишан солади, шу сўз унинг бахтини, ҳаётини барбод қилади, тақдирини чилшарчин қилади. Қандай қилиб, “Ҳа” демасин ахир..?

Бу режадан хабардор бўлан Соли овчи туни билан виждон азобида миҳжа қоқа олмади. Наҳотки шундай ёшларнинг севгисига Қоработирдек тўсиқ бўлса. Йигит қамалиб кетганидан кейин қишлоқда нима деган одам бўлади, ахир. Шундоқ ҳам НКВДга ёлланиб одамларнинг назаридан қолди. Одамлар аввалгилек яхши муомала қилмайдиган, ундан ўзларини олиб қочадиган бўлиб қолишди. Агар тўй бузиладиган бўлса, анавиларга қўшилиб у ҳам одамларнинг маломатига қўшилиб қолиши аниқ. Иккинчидан куёв йигит бировга озор берган, ёмонлик қилган болага ўхшамайди. Яхшигина овчи, кўрқмас ва ботир йигит экан. Худо хоҳласа, бўриларни қиришда унга яқин кўмак бериши мумкин.

Соли овчи шулар ҳақида ўзича мулоҳаза қилар экан. йигит чиндан ҳам гунг бўлса гунглигича туриши, гунг бўлмаса эҳтиёт бўлиши кераклигидаги хабарни етказиб қўйиш учун йўл қидирди. Ўйлаб-ўйлаб хотинини чит газмол олгани юборишга қарор қилиб, Тожирайимни уйига таклиф қилдирди.

Уларнинг учрашуви қисқа бўлди.

— Тожирайим дўстим, аввало тўй муборак бўлсин!

— Раҳмат, эртага маҳалла билан ўтаверасиз.

— Куёвингиз яхши йигит, улар бахтли турмуш қуришлари керак. Бизнинг вазифамиз шундай оғир қунларда уларни асраб-авайламоқдир.

– Ҳа энди, қутилиб олди-ку.

– Йўқ, кечириб қўясиз, у ҳали қутулганича йўқ. Анави “куёв жўралар” бекорга қўйилмаганини биласизми?

Тожирайим тушунди, лекин Соли овчи атайин гапга соляпти деган фикрга борди.

– Хуллас, менга раҳматни кейин айтасиз. Мамажон Фойиб гунгми, бошқами никоҳ пайтида асло “Ҳа” дея кўрмасин. Агар айтса қўлига кишан солинади.

– Э йўғе, гунг одам нима дерди, домла ҳам тушунади-ку?– деди Тожирайим атайин.

– Хуллас, мен сизни огоҳлантирдим, сизнинг олдингизда виждоним пок, у ёғини ўзингиз биласиз.

– Хўп раҳмат, мен борай, тўйга одам айтишим керак эди.

– Яхши боринг, эртага мен ҳам ўтаман.

Тожирайим овчиникидан чиқиб тўғри никоҳ ўқийдиган домланикига қараб кетди.

Эртасига юрт ошги берилди. Ошга чақирилганлар билан бир қаторда чақирилмаган меҳмонлар ҳам мулозамат билан кириб келишди. Никоҳ қўшнининг келинчак турган уйида ўқиладиган бўлинди. Бирдан махмадона “куёв жўралар” ҳам ҳозирю нозир бўлишди. Ниҳоят никоҳ ўқиш жараёни ҳам бошланди. Чимматга ўралган “хотинлар” гўё соқчилардай сергакланишди.

– Қани, бу ерда турмай сизлар ҳам ичкарига кира қолинглар. Гувоҳ қанча кўп бўлса шунча яхши бўлади – деди қўшни аёл чимматдилардан бирини. У бошини “хўп-хўп” дегандай оғир қимирлатди.

– Нима бало, сиз ҳам куёвга ўхшаб соқовмисиз дейман-а? – деди яна ҳайрон бўлиб халиги аёл.

Паҳлавондай девқомат гўзал куёв йигитнинг ёнига мўъжазгина паранжига ўралган келинни ўтқиздилар. Аввал тиловат ўқилди. Ҳамма фотиҳа қилди. Мамажон

буни англамаганга солиб аланглади ва тезгина фотиҳа қилиб қўя қолди. Ҳамма урф-одатлар жойига қўйилди.

– Хўш, Тожирайим қизи Омончахон, сиз ўзингизни Ғойберди ўғли Ғойипжонга танмахрамликка бағишлашга розимисиз?

– ...

Домла сўзини яна қайтарди.

– Ҳа! – деб юборди Омонча. Гўё унинг юраги қафасдан қутилган қушчадай потирлаб кетди.

– Хўш, энди, Ғойберди ўғли Ғойипжон, сиз Тожирайим қизи Омончахонни ўзингизга танмахрамликка қабул қилишга розимисиз?

– ...

– Ҳа, албатта уч марта сўралади, – деди домла ва шошилмай яна қайтарди. Лекин куёв буни эшитмагандек ён-верита анграйиб қаради. Келин уни оҳиста туртди. У келинга қаради. Орқадан биров “Ҳа” деди.

– Ўзи айтсин, ўзидан эшитайлик, – деди ўшқирик билан “куёв жўралар”дан бири чиндан жаҳл қилиб.

– Ахир у соқов-ку! – деди орқада кимдир.

– Соқов бўлса нима қилибди. Йигит-ку ахир, бир марта “ҳа” деса ўлиб қолмайди.

– Вей гаранг, “Ҳа” де, ё “Йўқ” де, шунча одамни овора қилмай, эркакмисан ўзи!?! – деди ўшқириб “куёв жўралар”дан бири.

Шу пайт қутилмаганда Омончанинг ўртанча опаси Хожалхон куёвни елкасига уриб ўзига қаратди ва унга гўё соқовча қилиб икки кўрсаткич бармоғи билан “Омонча билан қўшилишга розимисиз?” дегандек тушунтирди. Мамажон эса, гўё уни тушунгандек “Сиз билан “Йўқ”, бу билан “Ҳа” дея икки кўрсаткич бармоғини бир-бирига уруштириб бошини силтаб жавоб қайтарди.

– Ана, у рози экан. Фақат мен биланмас, синглим билан экан.

Ҳамма кулиб юборди. “Куёв жўралар” “бўзлаб” қолишди. Куръон тиловат қилиб, дуо ўқилди. Мамажон атрофдагилар фотиҳа қилиб бўлгачгина аланглаб туриб сўнгра ўзи фотиҳа тортди. Унинг ҳар бир ҳаракати синчковлик билан кузатилди. Ош тортилди, лекин баъзи “меҳмон”лар гўё аразлаган ёш боладай кетиб қолишди...

“Куёвжўралар” эса, то тўй маросими охирига етиб, келин ва куёв гўшангага кириб кетгунларига қадар куйиб-пишиб хизматда бўлдилар. Улар куёвни бир четдаги хонага олиб киришиб, бугун ҳамда навбатдаги тун оқшомлари қандай вазифаларни амалга оширмоқлик, унинг аввалида қандай калималар қайтармоқлик кераклиги ҳақида уқтириб, мазкур калималарни тақрорлашни ундан талаб қилдилар. Лекин “гаранг куёв” уларни “эшитмади” ва демак ҳеч нарсани тушунмади. Ниҳоят тоқати тоқ бўлган Йўлдош исмли жўра унинг гунг-соқовлигига чиндан ҳам ишонч ҳосил қила бошлади ва бечора куёвнинг масъул вазифаларини ҳал қила олиши учун чин кўнгилдан турли имо-ишора ва амалий ҳаракатлар билан куйиб-пишиб кўрсатиб берди ҳам.

Иккинчи жўра бўлмиш Абдулҳоким ҳам шеригини ҳаракатларига ўзи билмаган ҳолда қўшилиб кетди. Куёвидан хавотир олиб оҳиста уларни эшик тирқишидан кузатаётган Тожирайим “куёв жўралар”нинг беўхшов хатти-ҳаракатларини кўриб ҳайратда қолди, лекин Мамажоннинг сабр-матонатидан кўнгли таскин топгандай бўлди. Чунки у мазкур “куёв жўралар” НКВД томонидан махсус қўйилган жамоатчи посбон ходимлар эканлигини ва уларнинг асл мақсадини яхши биларди. “Оббо бетовфиқлар-ей, сурбетлик ҳам шунчалик бўладими-я... озгина мукофот учун ҳар қандай пасткашликка ҳам тайёр булар. Ишқилиб Мамажонни

худо ўз паноҳида асрасин” дея хаёлидан ўтказди. Ота ўйчан эшик одидан нари кетаркан, ҳеч қандай сир-синоатлардан беҳабар бўлган, чилдирма чалиб ўйин қилишаётган қизлар томон назар ташлаб ич-ичидан чуқур хўрсиниб қўйди.

— Ишқилиб охири бахайр бўлсинда. Эй нарвардигор, душманлари олдида ўғлимни ўз паноҳингда асра. Икки севишган ёшларнинг бахтига зомин бўлувчиларнинг ўз жазосини бер, — деди у осмонга қараб пичирлади.

Афсуски, бундай илтижолар ижобат топмади. Тез орада сир фош этилди. Дунё гўё остин-устун бўлди.

“ТИЛИ” ЧИҚҚАН КУЁВ

“Ижобий” натижага эриша олмаётган ва бошлиқ топширигини уддалай олмаётган Йўлдош билан Абдуҳокимларнинг фиғонлари фалакка кўтарилди. Улар урушдан брон қилиб олиб қолиниб, давлат хизматини ўз қишлоқларида давом эттираётган бўлсаларда, ўзларини гўё жанг майдонида, худди газеталарда ёзишаётганидек “душман” билан юзма-юз турган ҳолда матонат билан кураш олиб бормоқда эдилар. Шу туфайли ҳам то сўнги нафасларигача топшириқни бажариш ва “гунг”нинг гунг эмаслигини исбот қилиб, уни қаҳрамонларча енгиб, қўлига кишан солиб, гўё бир немис жосусини асир олгандек маҳкамага олиб боришга қатъий аҳд қилган эдилар. Ҳар ҳолда омадлари келди. Чиллали келин-куёвларнинг “ҳамсуҳбат” бўлишларини пойлаб чимилдиқ тортилган уйнинг томига пинҳона ин қуришди ва навбатма-навбат мўрини кучоқлаб ўтириб туни билан қулоқ тутиб, пойлоқчилик қилиб чиқишни йўлга қўйишди. Лекин оғзинг қораймай ҳар нарса бўлгур мўридан фақат Омончанинг қўшиқ хиргойилари ва овозларигина келар, баъзида эса, у ўт ёққанида

ишлатадиган аччиқ тезак тутунидан димоқлар ёрилгудек бўларди.

Улар том тепасида мардларча етти кечаю, етти кундуз навбатчилиқ қилишиб, ниҳоят хафсалалари пир бўлиб, тўрва-халталарини йиғиштириб кетишга қарор қилган сўнгги тонг ҳам отган эди ўшанда...

Икки севишган ёшнинг юлдузлари юлдузлари билан топишган, ҳаётларидаги энг лазиз ва тотли дамлар кечмоқда эди. Улар чиндан ҳам бахтиёр эдилар. Мамажон ниҳоят ўз орзуларига эришди, яна одамлар орасига, катта ҳаётга қайтди, севишли ёри унинг умр ҳамроҳига айланди. Омонча ҳам ниҳоят орзусидаги шахзодасини топди. Энди унга этак-этак болалар туғиб беради, орзу-хавас кўради, жуфти халоли билан бахтли умргузаронлик қилади. Бу қандай яхши. Ҳаммасига шукуроналар қилиши керак. Мана шу бахтли берган худойим таолога шукроналик билан таъзим қилиб, келинсалом қилиши керак, албатта...

Омонча шу тонгда томга чиқиб аввало Аллоҳ-таолога, мўътабар куёшга, азиз қишлоғига ва ҳатто узоқ-узоқларда гира-шира кўриниб турган қамишзордаги ўша лайлақларга ҳам келин салом қилишини ният қилди. Лекин нарвон панд берди. Йўқ аслида гап нарвонда эмасди, балки оёқлари сўнгги қадамини қўйган поғонада қўйилган маҳали том устида бири мўрини қучоқлаб мудраётган, иккинчиси эса, гумбаздай узала тушиб пишиллаётган икки айбоқчиларга кўзи тушиб қолиб кўрқиб кетганида эди. Оқибатда у қичқириб юборди ва нарвон билан пастга йиқилди. Бу ҳодисага албатта куёвининг бефарқ қарамаслиги табиий. У ҳам, қизнинг ота-оналари ҳам чоғиб чиқишди. Мамажон беҳуш ётган севгилисини кўриб дод деб юборди...

— Сенга нима бўлди? Омонча, кўзларингни оч!

— Тез, сув опке, — деди Тожирайим ҳам ўртанча қизига.

– Омонча, мени кўрқитма! – дея бўзларди йигит уни бағрига тортар экан.

– Ўх–ў, тилингиз чиқиб қоптими, куёв тўра, – деди шу пайт том тепасидан тушаётган Абдуҳоким тиржайиб ва шеригини имлади.

– Тушавер, иш пинди.

Мамажон индамади. Омончани кўтариб ичкарига олиб кириб ётқизди. Юзига сув сепишди, у ўзига кела бошлади. Қизнинг бир қўли қаттиқ лат еганга ўхшарди. Мамажоннинг қўлига қўйлак устилан ўтган қон шираси ёпишгандай бўлди. Қонни кўриб чидай олмади. Қўлларини мушт қилди. Тожирайим куёвининг бу холатини тушиниб елкасига оҳиста қўлини қўйди.

– Ҳечқиси йўқ, қўли сал шилинибди холос. Тузалиб кетади.

Мамажон ташқарига отилди. Икки мунофиқ голибона иршайиб туришар, уларнинг бирини қўлида тасбеҳ, иккинчисида эса кишан айланарди...

– Қаршилиқ қилишни хаёлинггаям келтирма. Кўчада аскарлар кутиб туришибди. Хафа бўлмайсан, бизлар ҳам ҳукумат буйруғини бажаряпмиз, халос. Хотинингта жабр қилма, – деди Йўллош жиддий.

Мамажон алам билан бошини чангаллади. Ҳозир ҳар иккисини дўшпослаб уриб, абжағларини чиқариб танлаш ва қочиб қолишни хаёлига ҳам келтирди. Лекин энди қаёққа боради? Омончани бу аҳволда танлаб кетолмайдикун! “Эҳ, нима бўлса бўлди. Қўлга тушдим. Тақдирим шунақа экан, пешонада борини кўравераман. Мени қамашади, лекин мен албатта қайтиб келаман. Мен ўз бахтим учун, Омонча учун, туғилажак фарзандларим учун албатта яшашим керак!” – деган фикр билан атрофга мағрур боқди ва бургутникидай қахрли кўзи ўша эски нарвонга тушди. У нарвон устига келдида, алам билан тепа бошлади. Унинг бақувват оёқлари остида кўз юмиб очгунча неча йиллар хонадонга беминнат хизмат

қилиб келаётган бегуноҳ нарвон бир боғ ўтинга айланди...

Шовқин-сурон ва қарсиллаган овоздан чўчиб ҳатто ўзига келган Омонча ҳам югуриб чиқди. “Куёв жўралар” кўрқиб ўзларини бир четга олишди.

– Ҳой, нима қилипсан?

– Тентаклик қилма. Тожирайим тоға куёвингизга айтинг, бўлар иш бўлди энди.

– Ўғлим, бас қилинг, – дея олди қайнота.

– Ака, мен яхшиман. Нарвонда нима айб? – деди Омонча ҳам қичқириб алам билан.

– Эҳ қизим-а, томда бало бормиди-я, – деди онаси Нишонхола алам билан.

– Ҳа, бало бор экан. Анави уйинг куйгур балолар, – деди келинчак икки айғоқчини кўрсатиб.

Мамажон уларни дўшослаш учун бир қадам ташлади, лекин буни сезган қиз ўзини унинг оёқлари остига ташлади.

– Уларга тегманг, Мамажон ака, ҳамма айб менинг ўзимда.

Мамажон қизни оҳиста ўрнидан тургазди-да бағрига босди.

– Ўзинг тузукмисан?

– Ҳа, – деди қиз билагини силаб.

– Мен албатта қайтиб келаман. Осмон узилиб босилиб қолса ҳам, ер ёрилиб кетса ҳам албатта сен учун қайтиб келаман. Мени кутгин, бўйғими?

– Мени ташлаб кетманг!

– Ўзингни эҳтиёт қил.

– Йўқ, – деди Омонча йиғлаб, – ҳеч қаёққа кетмайсиз,! Мени бўйғимда бор. Биз фарзандли бўламиз, эшитяпсизми?

– Шундайми, унда йиғлама, ўзингни дадил тут, анави малъунлар олдида, – деди Мамажон икки “жўра”сини кўрсатиб, – ўзингни паст тутма. Улар сенинг

кўз ёшларингнинг бир томчисигаям арзимади. Фарзандимиз ҳаққи йиғлама, мени ёруғ юз билан кузатиб қолишингни истайман. Мана кўрасан, мен албатта қайтиб келаман ва биз худо хоҳласа бахтли умр кечирамиз!

Сўнгра Мамажон бошқа оила аъзолари билан ҳам бир-бир хайрлашдида ўзини калтак ейишдан ҳимоя қилиб бир четга қапишиб турган Абдуҳоким олдига бориб “кишанингни сол” дегандек қўлларини узатди. Айғоқчи кўрқа-писа қўллари дир-дир қалтираб кишанни аранг қулфлади. Мамажон шаҳдам қадамлар билан эпик томон йўналди ва сўнги бор Омончага нигоҳ ташлади.

– Мен албатта қайтиб келаман. Сен учун, фарзандим учун қайтиб келаман, мени қутинглар! – деди у қатъий.

– Тожирайим ака, сиз ҳам биз билан юринг, – деди Йўлдош голибона.

– Ҳа, албатта, – деди Тожирайим ва қизларига қараб буюрди. – Боринглар, икковимизнинг чопонимизни олиб чиқинглар!

...Аёлларнинг бўзлашидан маҳалла ларзага келди...

АЙРИЛИҚ

Ҳарбий дала суди Мамажонни дезертирликда ҳамда Чуст НКВД ходимига суиқасд қилишда айблади ва жазони режими оғирлаштирилган меҳнат колониясида ўташ учун 25 йилга ҳукм қилди. Тожирайим ҳам қочоқни яширганлик ва маҳкамага ёлгон кўрсатма берганликда айбланди. Куёвни шимол томонларга, қайногани эса, ёши ҳисобга олиниб Тошкент турмасига жазони ўташ учун юбордилар.

Уруш ғалаба билан тутаган ва бирин-кетин ҳарбий мундир кийган омон қолган аскарлар қайтиб келаётган ва осойишта ҳаёт бошланаётган роҳатбахш кунларнинг

бирида, аксинча Горчоково станциясида маҳбуслар қатори Мамажонни ҳам қизил вагонга чиқардилар.

Станция гавжум, урушдан қайтаётганларни кутиб олиш учун чиққан одамлар мундирли ҳарбийларга умид билан боқишмоқда. Улар орасидан ўз яқинларини қидиришмоқда. Кимдир хурсанд, кимдир йиғлаган, бир четда тўлганишиб гармошкада чалинаётган “Катюша” куйига рақсга тушишмоқда, радиодан ҳарбий марш янграмоқда эди. Умуман, кўпчиликнинг руҳи тетик ва хурсанд кўринишарди. Мамажон эса, буларни вагоннинг панжара тортилган кичик тирқишидан кузатар экан, ич-ичидан эзиларди. Гўё уни одамлар шоду хуррамлик билан кузатишгаётгандек туюларди.

Ниҳоят, паравоз жўнаш учун гудок берди ва зум ўтмай ўрнидан оҳиста қўзғалди. Шу пайт Мамажоннинг кўзи таниш олифта рус аёлига тушди. У башанг кийинган бир ҳарбий киши билан кимнидир кутгани чиққани шундоқ биғиниб турарди. Қўлида бир даста гул... Мамажон таниди. Бу ўша, сой бўйида кучукчасини йўқотган жазман аёл эди. Эсладию юзига табассум инди. Аламини олиш учун бир ҳазил қилиб қўйгиси келди ва ўша сувга отиб юборган лайча кучукчага ўхшаб “Вав-вав!” дея бир неча бор овоз чиқариб ўзини пана олди. Бу овоз албатта аёлни довдиратмай қўймади ва у атрофга қараб йўқолган кучугини излай бошлади. “Тузик, тузик!” дея қичқирди у гарангсиб. Мамажон хо-холаб кулиб юборди ва атрофдаги маҳбусларнинг жигита тегиб тинмай кула бошлади. Лекин бу кулгу замирида ўз тақдиридан бир олам алами борлиги билиниб турарди. Ниҳоят поезд у неча йиллар яшаб келган қадрдон қамишзорга яқинлашгандагина у жиддийлашди.

Ниҳоят поезд неча йиллар уни бағрида яшириб асраб келган ўша қадрдон қамишзорлар этагидан ҳам ўта бошлади. Мана ўша неча йиллар аввал Чустдан яёв қочиб келаётиб “қора аждарҳо”га дуч келган жойлар,

саксовулзор, қумли барханлар. Ҳув ана болалигида узоқдан орзулар маскани бўлиб кўриниб келган ва дўсти Аҳмадни йўқотиб қўйган ўша айрли адир... Бошларини силкитиб хомуш тебранаётган қамишзор гўё норози шовулламоқда. Ҳув ана унга бир умр бахт ҳадя қилган қадрдон қишлоқ.

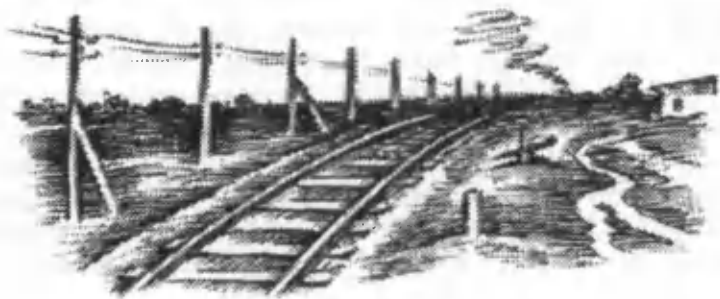
– Хайр севгилим! – дея пичирлади Мамажон ички хаяжон билан, – Мен албатта сизлар учун тирик қайтиб келаман!...

Поезд ҳам буни тасдиқлагандай мунгли овоз берди. Йигитнинг кўксигадаги юрак садолари поезди гилдиракларининг овози билан уйғунлашиб кетаётгандек эди. Шу маҳалда унинг вужудини бир нохуш ҳис эгаллаб олган, бу айрилиқ ҳисси эди...

Унинг юзига шабодада учаётган қамиш тўзғоғининг бир парча уруғи келиб урилди. Мамажон уни чаққонлик билан ушлаб олди. Мана шу уруғ ҳам яшаш учун курашмоқда. У қаергадир бориб қўнади. Қўнган жойи намлик, соз тупроқ бўлса, ўша ерда албатта илдири отади. Униб ўсади. Янги-янги тўзоқларни вояга етказди ва бирма-бир уларни ҳам учирма қилади.

Қизил вагоннинг бир четига мук тушиб олган Мамажон бармоқлари орасига ўша тўзғоқ уруғини олиб тинимсиз айлантлар ва тубсиз хаёлларга берилган эди. Вагон гилдираклари бир маромда садо берарди...

I-қисм тугади (давоми бор)

МУНДАРИЖА

1. Сирли одам(Муқаддима ўрнида).....	5-бет
I қисм.	
3. Мамажоннинг болалиги.....	14-бет
4. Орзулар маскани сари.....	21-бет
5. Қочоқ меҳмон.....	31-бет
6. Мамажоннинг мурид бўлгани.....	42-бет
7. Ёввойи ҳаёт бағрида.....	50-бет
8. Эшак ҳантраган оқшом.....	65-бет
9. Омончанинг орзуси.....	75-бет
10. Мамажоннинг азму қарори.....	80-бет
11. Соли овчи овга чиқди.....	85-бет
12. Галифе шимли пўстак чоригли.....	100-бет
13. Қамишга қўнган булбул.....	115-бет
14. Тузоққа илинган овчи.....	125-бет
15. Бузилган вясол.....	135-бет
16. Гунг муҳаббат.....	150-бет
17. "Никоҳ" операцияси.....	161-бет
18. "Тили" чиққан куёв.....	166-бет
19. Айрилиқ.....	170-бет

Ҳурматли китобхон!

Китобнинг давомини албатта ўқинг!

Унинг мундарижаси қуйидагича:

II-қисм. Сўргунликда.

III-қисм. Бўрилар қуйлаганда.

Китоб ҳақидаги фикр-мулоқазаларингиз ҳамда уни ултуржи сотиб олиш бўйича буюртмаларингизни қуйидаги манзил бўйича юборишингизни илтимос

қиламиз:

700100, Тошкент ш., Бобур кўчаси, 22-уй,

“Дизайн-Принт” МЧЖ ЁИЧК.

Тел.: 8-3712-55-34-28, 331-34-28, 103-34-28.

E-mail: ref_xhack@rambler.ru.

2000

Набижов Ҳошимов

“АРОСАТ ДУНЁ”

(Воқеий саргузафт қисса)

Адабий-бадий оммабоп нашр.

I қисм

Муҳаррир:	М. Содиқова
Бадий муҳаррир:	И. Қўзиев
Техник муҳаррир:	Ш. Ҳошимов
Мусахҳих:	Д. Усмонов
Компьютер операторлари:	Р. Исақов А. Мамадалиев
Дизайнер:	А. Кураминин
Рассом:	О. Восихонов

Нашириёт рақами: М-208 Босишга рухсат этилди 13.03.06
Бичими 60 x 84 1/16. Оффсет босма. Газета қоғози. Ҳисоб
нашириёт т. 10,87 б.т. 29- сонли буюртма. Адади 2000 нусха.
Келишилган нарҳда.

Ўзбекистон Республикаси ФА «ФАН» нашириёти: 700047,
Тошкент, академик Я. Фуломов кўчаси, 70-уй.

Ўзбекистон Қизи оғизлар жамияти тасарруфидаги
«Дизайн-принт» МЧЖ ЎИЧК босмахонасида офсет усулида
чоп этилди. Манзили: 700100. Тошкент шаҳри.
Бобур кўчаси, 22-уй.